

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ

ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ

Կ. ՊՈՒԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ

1913

ՀԱՒԱԳԱՆՈՑ Ք. ԱԶԱՏԱՆ Ի ԹԻ...

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ

6 Հել թ Վա

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՋՈՒՄԱՆ
1913

ՎԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա.

«Օ՛ն, ելի՛ր, Տօպի՛ն, քալէ՛»։ Այսպէս գոչելով թօմ Շէյն, որուն ձայնը կը հնչէր անտառին մէջ, իր ձեռքի «սև օձ» խարազանով ծանր հարուածներ կ'իջեցնէր երկու պատրաստակամ ձիերու կողերուն վրայ։ Կրկին և կրկին ծանր խարազանը կ'իջնէր ետ մնացող ձիուն վրայ, որ յայտնապէս չէր կրնար իրեն հետ լքուած աւելի մատաղ ձիուն հետ հաւասար քաշել։ Ձիւքը հոս հոն կը քաշկռտէին, կը տապալակէին ցեխին մէջ, քայց չէին կրնար նոյն իսկ շարժել ծանր բեռը որուն լծուած էին։

«Կամա՛ց, թօ՛մ, այդ աստիճան մի բռնադատեր ձիերը, չե՛ս տեսներ, սայլը ցեխին մէջ մխուեր փակեր է,» ըսաւ Իրլանտացի մը, որ այդ պահուն վրայ հասաւ։

«Բոլորը սա ծոյլ Տօպինին համար է, քաշ մը բեռ անգամ չի քաշեր,» ըսաւ թօմ։

«Հա՛, կեցի՛ր նայինք, դուն ձիուն տարիքը հաշիւի չես առներ։ Հաւատա՛ որ այս կողմերը ձի մը չկար որ այդ ձիուն մատաղ եղած ատեն կարենար անոր հետ բեռ քաշել։ Ես տարիքս առնելու վրայ եմ, և տարիքը առնողը, ձի ըլլայ թէ մարդ, ոյժէ կիյնայ։ Կեցո՛ւր ձիերը, երթա՛մ անգամ մը սա անիւին տակը նայիմ։»

Իրլանտացին գնաց մօտակայ ցանկապատէ մը երկաթ ձող մը ճարեց և իբր լծակ անիւին տակ դնելով՝ ջա-

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
Օ. ԱՐՉՈՒՐԱՆ
№ 183

նաց քիչ մը վեր հանել զայն խորունկ անուանեալէն, ուր փակած մնացեր էր: Ինտիանիայի չտալայատակուած հին ճամբաներուն ծանօթ եղողները գիտեն թէ ինչ է անուանեալը, բայց ասանկ բաներու մէջ փորձառութիւն չունեցողներուն համար կրնայ սաչափ բացատրութիւն մը տրուիլ թէ՛ այս ճամբաներուն վրայ անխնայութեամբ ճանր ճնշուած սուր եղերքներով խոր ախօսներ կը բանայ, և երբ ծանրաբեռնուած սայլին անիւը այս բացուածքներէն մէկուն մէջ իյնայ, ա՛լ անկէ վերջ շատ դժուար կ'ըլլայ զայն դուրս հանել: Ծնորհիւ վերջերս քնակչութեան մեծապէս աճելուն, հիմա առաջուան չափ բազմաթիւ չեն ասանկ ճամբաները, և կառք վարելը ի հարկէ ձի սպաննող դործ մը չէ, ինչպէս էր երբեմն:

«Հիմա անգամ մըն ալ փորձեցէք որ քաշեն», ըսաւ Մր. Մայք, որ իր լծակը դրած էր անխին տակ, և ամբողջ մարմինովը անոր ծայրը կախուելով՝ կը ջանար բոլոր ոյժովը անիւը վեր հանել: Միեւնոյն տանք թօմին ըսաւ որ իր ձեռքի խարազանով սանկ քիչ մը դպչի ձիերուն զանոնք քաշալերելու համար:

Թօմ կրկին իր խարազանը սկսաւ անխնայ դործածել. ձիերը իրենց բոլոր ոյժը դործածեցին, սակայն հազիւ քիչ մը կրցան շարժել սայլը որով Մր. Մայքի լծակը իր տեղէն դուրս սահեցաւ, և ինք գետին մէջ փռուեցաւ: Բայց աւելի ծանրակշիռ բան մըն ալ պատահեցաւ: Ենթ Ծօպինը ինկաւ ու թօմ բարկացած՝ իր խարազանով կը ծակծկէր անոր մարմինը որ ելլէ:

«Կեցի՛ր, կամա՛ց», գոչեց Մր. Մայք որ բոլորովին տղմաթաթախ՝ թօմին կը մօտենար: «Ինկած մարդուն վնաս չարներ, ինչո՞ւ նոյն փափկանկատ վարժունքը չես ցուցներ անբան կենդանիներուն հանդէպ: Արձապէ՛ չլթաները, չես տեսներ, ծեր ձիւն կը խեղդուի կոր»:

«Հո՛գս անգամ չէ, նոյն իսկ եթէ մեռնի», ըսաւ Թօմ, երբ մօտեցաւ սրանեղած՝ ձին ազատելու համար: «Ահա գիշերը վրայ կը հասնի և այս բեռը հոս ճամբուն մէջտեղը ցետխն մէջ փակած մնացեր է, և այս բոլորը միայն սա ծեր անբան անասունին համար»:

«Յանցանքը հօրդ է, հօ՛րդ, քանզի եթէ արդարութեամբ վարուած ըլլար Ծօպինի հետ, պէտք էր արձակէր զանիկա որ երթար արօտավայր և հոն անցընէր իր կեանքի մնացած օրերը առանց ու է աշխատութեան»:

«Ելի՛ր, եկո՛ւր, ծեր բարեկամ», ըսաւ Մր. Մայք, և զնաց օգնել ծեր ձիուն որ ոտքի ելլէ:

«Է՛յ, ի՛նչ կայ, ի՛նչ կ'ընէք», գոչեց սայլապան մը որ ետեւէն կուգար:

«Պարոն, մեր կառքը ցետխն մէջ մխուած է», ըսաւ Մր. Մայք, «և ուրախ ենք որ դուն ալ եկար: Մր. Թրէյսի, հաճէ քու երկու գեղեցիկ ձիերովդ սայլին քեղիին ծայրէն քաշել»:

«Ա՛հ, Շէյնի ձիերն են եղեր», ըսաւ Մր. Թրէյսի, «և ծեր Ծօպինը ինկած է: Շէյն երբեք չպիտի սորվէ թէ ե՛րբ ձի մը ա՛լ գործածելու չէ: Այդ ձին քսան տարի ծառայեր է իրեն ու տակաւին գո՛ւ չէ: Այս բեռը չորս ձի հազիւ կրնայ քաշել ասանկ ճամբաներէ»:

«Իրաւունք ունիս», ըսաւ Մայք, «Բայց Շէյն երբեք չի որկեր չորս ձի գործի մը համար գոր երկու ձիով կրնայ կասարեք»:

Մր. Թրէյսի անմիջապէս լծեց իր ձիերը և չորս ձիերը սայլը դիւրութեամբ ցետխն դուրս հանեցին:

«Ծեր ձին չնչասպառ եղեր է», ըսաւ Մր. Թրէյսի, «և այդ բեռը երբեք տուն չի կրնար տանիլ: Ամօ՛թ է հաւատարիմ ծեր ձիու մը հետ ասանկ վարուիլ: Լաւ

կ'ըլլայ որ սայլը հիմա ճամբուն եզերքը քաշես, և վաղը ուրիշ լաւագոյն զոյգ մը բերես»:

Մը. Թրէյսիի տուած խորհուրդը ընդունուեցաւ, քանի որ յայտնի էր թէ ձեր Տօպին ա'լ անկարող էր աշխատելու:

Ասկէ գրեթէ քսան տարի առաջ ձօն Շէյն Ինտիանիս նաստատուելով, փոքր աղարակ մը գնած էր ուր շինած էր սղոցարան մը: Չմտը սղոցարանը բանեցնելով և ամառը հողագործութիւն ընելով ա'յնքան աւելցուցած էր իր կալուածները որ հիմա երկու հարիւր արտավար տարածութեամբ պատուական աղարակի մը տէր եղած էր: Անցեալին մէջ չարաչար աշխատող մը եղած էր և հիմա իր գործը շտկած՝ յաջող մարդ մը կը սեպուէր: Շատ դժուար էր իր հետ գործ ունենալ կ'ուզէր շահիլ յիսուն՝ գործէ մը ուրկէ Օուրիշներ հինգով գո՛հ կ'ըլլային:

Իր շատ սիրած սկզբունքն էր թէ՛ պէտք չէ իր ազարակին մէջ մնայ բան մը որ իր ծախքը չի հաներ: Ագարակին մէջ չկար կենդանի մը կամ հաւ մը որ իր մասնաւոր հսկողութեան առարկայ չըլլար: Ամէն բան պէտք էր շահ մը բերէր. շահ մը չբերողին գործը լմնցած էր:

Ագահութիւնը իր մտքին վրայ տիրապետած էր, գլխածութիւնը իր բնութեան մէջ տեղ չուներ: Իր շուրջը ամէն բան կը զգար իր դաժան պահանջկոտ բնատրութեան ազդեցութիւնը, որմէ նոյն իսկ իր ընտանիքը ազատ չէր: Իր որդին, Թօմ, թէև բարի սիրտ մը ունէր, մեծ չափով մը իւրացուցած էր իր հօր զգացումները: Մանկութեան մէջ ընդունած վարժութիւնը և կրթութիւնը յաճախ կ'եղծանեն տղու մը նկարագիրը: Թօմ առանց գիտնալու թէ իր ըրածը սխալ էր, անբան կեն-

դանիներու հետ չարաչար կը վարուէր, որովհետև հայրը այդ օրինակը դրած էր անոր առջև իր վարմունքովը: Թօմ չէր դիտեր թէ ասանկ արարքներով գլխածութեան օրէնքը կը բռնաբարէր, որովհետև երբեք խորճած չէր այդ ուղղութեամբ:

Շէյնի ազարակին բոլոր կենդանիներուն կեանքը իրօք խիստ դժնդակ էր: Երկու ազնիւ հոգիներ կային, սակայն, ազարակին մէջ, — Տիկին Շէյն և իր աղջիկը Էտիթ: Այս երկուքը առ հասարակ ամէնուն միշտ բարի և գլխած էին և զարմանալի չէր որ ազարակին մէջ ամէնքը կը սիրէին զանոնք: Իրենց արդար զայրոյթը երբեմն նոյն իսկ կորսնցնել կուտար իրենց դատողութիւնը և անվախաբար կը խօսէին այն բոլոր անգլխութեանց դէմ, զորոնք հայր և որդի կը գործէին: Անոնք շատ անգամ սա տեսակ պատասխաններ կ'ընդունէին. — «Կիները աւելի աղէկ կ'ընեն եթէ իրենց չվերաբերող գործին չխառնուին»: Եւ ձօն Շէյն յաճախ կ'ըսէր. — «Չինքը ամէնէն աւելի կատղեցնող բանն է տեսնել կին մը որ կենդանիներու հանդէպ իր վարմունքին մասին դիտողութիւններ կ'ընէ»:

Թօմ վերջապէս իրենց բնակարանը կը հասնի և ձիերը ախոռը տանելով՝ ինք տուն կը մտնէ ճիշդ իրիկուան ճաշի պահուն:

«Այս գիշեր ուշ եկար, Թօմ», ըսաւ Շէյն, «արդեօք ձախորդութի՛ւն մը պատահեցաւ»:

«Այո՛, ամէն բան ձախորդ գնաց», ըսաւ Թօմ սրտնեղած, «եթէ ինձի լաւագոյն զոյգ մը ձիեր չտրուին, այլևս գործ չպիտի կրնամ ընել այս ազարակին մէջ»:

«Եկ'ուր տեսնենք», ըսաւ հայրը, «ատանկ մի՛ խօսիր, ո՛չ, ատանկ խօսք չեմ ուզեր. ըսէ նայինք, ի՞նչ ունի այս զոյգը, ի՞նչ պատահեցաւ»:

«է՛հ, ասկէ աւելի ի՛նչ ըլլայ, եղածը բաւական է,»
ըսաւ Թօմ: «Մանծաղուտին քով ցեխին մէջ մխուե-
ցանք մնացինք, ծեր Տօպինը ինկաւ և ի՛նչ որ ըրինք,
չկրցինք քաշ մը բեռ իսկ քաշել տալ:»

Ապա Թօմ պատմեց բոլոր պատահածը մանրամաս-
նօրէն, զանց չընելով Մր. Թրէյսիին դիտողութիւնները:

«Կարծեմ Մր. Թրէյսի աւելի աղէկ կ'ընէ եթէ իր
գործին նայի, և մեր գործը մեզի ձգէ,» ըսաւ Շէյն
քիչ մը գայրացած:

«Եթէ այդպէս բրած ըլլար, քու սայլդ հիմա տա-
կաւին ցեխին մէջ մնացած պիտի ըլլար,» ըսաւ Թօմ:

«Այդ ըսել չուզեցի,» ըսաւ Շէյն, «ես ալ նոյնը
պիտի ընէի իմ դրացիիս համար. բայց աղէկ ձին ես
ալ Մր. Թրէյսիին չափ կը ճանչնամ և իմ ձիերս ի-
րեններէն վար չեն մնար:»

«Անիկա հալած մաշած ձիեր չի գործածեր:»

«Ես ալ չէի գործածեր եթէ չըլլար մայրդ որ ինծի
պահել կուտայ ծեր Տօպինը:»

«Լաւ, ձօն,» ըսաւ Տիկին Շէյն մեղմիւ, «Պե՛ս չի
աշխատեցնես ծեր Տօպինը, թէև պէտք է պահես զանիկա:
Վստահ եմ թէ, ինչպէս Մր. Թրէյսի կ'ըսէ, Տօպին
ա՛յնքան աշխատած է որ մինչև իր կեանքին վերջը
հանգիստ վայելելու իրաւունքը ունենայ:»

«Ի՞նչն գիտես իմ սկզբունքս, Մէրի, ագարակին
մէջ պէտք չէ մնայ բան մը որ իր ծախքը չի հաներ:»

«Ես Տօպինը հոս քերի երբ ինչ հետ անուսնացայ,
ձօ՛ն, եւ հոս պե՛ս է մնայ ան ցորչափ կ'ապրի:»

Կնո՞՞ր ձայնին մէջ անանկ շեշտ մը կար որ յուզեց
ձօրձ Շէյնին սիրտը. յիշեց այն ժամանակը երբ Մէրիին
հետ ամուսնացաւ: Այն ատեն գթասիրտ և երջանիկ
էր, բայց, է՛հ, այն ժամանակները տարբեր էին: Մարդ

չի կրնար հիմա վեհանձն ու գթասիրտ ըլլալ եթէ չու-
զեր որ բոլոր իր հարստութիւնը ու գործը փճացնէ:

«Եւ ես կ'ըսեմ, հա՛յր», ըսաւ Թօմ ընդմիջելով,
«եթէ մայրը կը պնդէ որ պահենք Տօպինը, զանիկա
զրկենք արօտավայր և այդ պարագային անոր համար
ծախք մը ընելու հարկին մէջ ալ չենք ըլլար: Ձեմ կըր-
նար գործածել ուժարեկ ձի մը որ ամէն մարդ վրաս
դիտողութիւն ընէ:»

«Մամաւորաբար Գօրա Թրէյսիին հայրը», ըսաւ
էտիթ:

«Ո՛չ, մասնաւոր ոչ մէկ անձ», ըսաւ Թօմ, գլուխը
ցնցելով և կարմրելով:

«Լա՛ւ, տեսնենք, բան մը կ'ընենք», ըսաւ Շէյն,
«այս իրիկունն այլևս չեմ ուզեր այս նիւթին վրայ
յսեր:»

Այսպէս Շէյն խնդիրը փակեց, յուսալով որ մինչև
յաջորդ առաւօտ ամէն բան պիտի մոռցուէր և ա՛լ մէկը
բան մը չպիտի խօսէր անոր վրայ:

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

Այս դէպքերը գարնան սկիզբը տեղի ունեցան, ճիշդ այն ժամանակ երբ այդ եղանակին յատուկ աշխատութիւնները կը վերսկսին ագարակին մէջ: Ծառերը կը սկսէին բողբոջիլ ու տերեւներ արձակել, մարգագետինները և դաշտերը թարմ կանանչութեամբ ծածկուած էին. մանուշակները՝ ցանկերուն և թուփերուն երկայնքը, իրենց փոքրիկ զլուխները դէպի տաքուկ արեւը կը դարձնէին, և եղանակին յատուկ թըռչունները արդէն իսկ սկսած էին վերադառնալ և երեւիլ: Ամբողջ անտառը անոնց հմայիչ գեղգեղանքովը կը հնչէր, կը թռչաէին ամէն կողմ գուարթ գործունէութեամբ մը իրենց բոյները շինելով և կամ միջատներ ու որդեր փնտռելով նորածիլ տերեւներուն վրայ: Անտառին այս բնակիչները իրենց աշխատած պահուն դաժան և խիստ բնաւորութիւն մը ցոյց չէին տար: Ինչո՞ւ մարդիկ ևս չաշխատին անտառի թռչուններուն պէս ուրախ և գուարթ:

«Մինչ դուն կ'աշխատես երգի ցեծագին,
Թերեւցուր գործըդ երգով նոր ու հին.»

Բայց ասանկ ճշմարտութիւն մը ձօն Շէյնի գլխուն մէջ երբեք մուտ գտած չէր. իր բոլոր գործը իրարանցումով և աճապարանքով կը կատարուէր: Տօպինի պէտքէն առաջ գժբաղդութենէն վերջ յաղորդ օրուան առաւօտը ջինջ ու պայծառ կը փայլէր: Շէյնի բոլոր մարդիկ արեւուն հետ ելած էին իրենց օրական աշխատու-

թեան սկսելու: Շէյն մոռցած էր նախորդ օրուան խօսակցութիւնը. աւելի կարեւոր խնդիրներ պատճառեղած էին այլևս չանդրադառնալու այդ դէպքին, և երբ փութով կ'երթար ամբարանոց կենդանիներուն կերտալու, իր միակ խորհուրդն էր թէ՛ ինչպէս կրնար այդ օրը շահագործել կարելի եղածին չափ շատ արդիւնք ձեռք բերելով: Կենդանիներուն ախտներուն առջեւէն կարգաւ կ'անցնէր կեր նետելով անոնց կերի յատուկ սնտուկներուն մէջ, սակայն երբ եկաւ Տօպինի ախոռը, յանկարծ կանգ առաւ կայծակնահար եղածի պէս: Ծեր Տօպին ոտքի վրայ կեցած էր իր զլուխը կախած դժուարաշնչութիւն ունեցող մարդու մը պէս հեւալով:

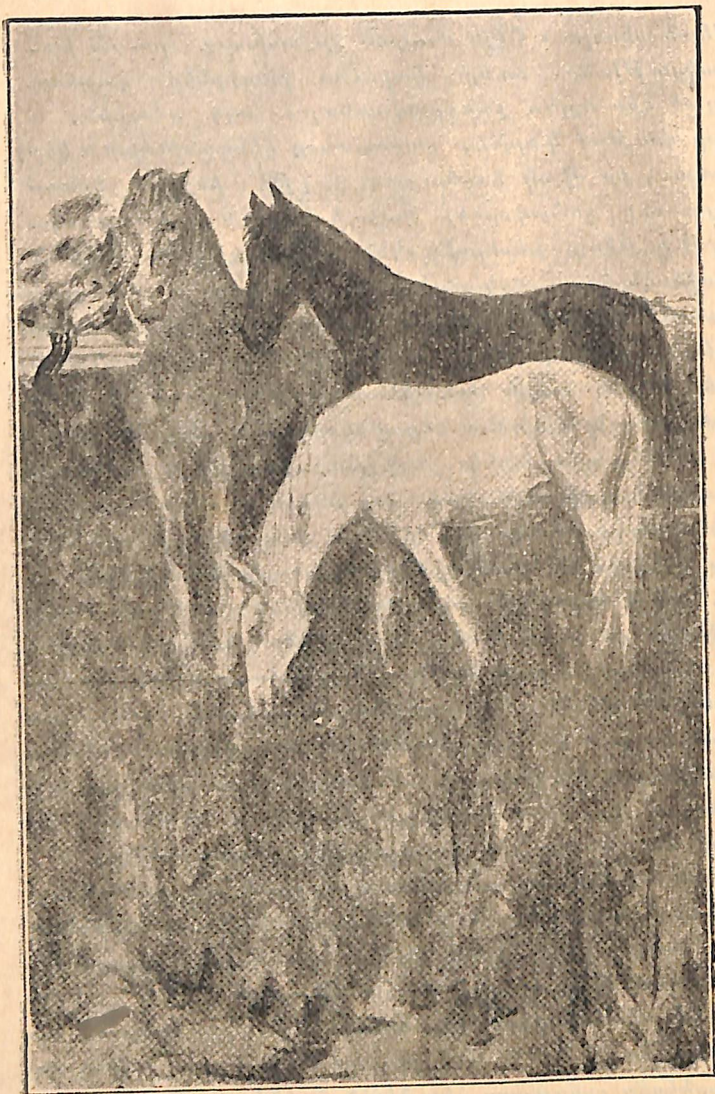
«Է՛հ, ահաւասիկ քեզի ձախորդութիւն մը ճիշտ ասանկ գործի ժամանակ, աս ալ զիս միշտ հալածող սեւ բազդէս է» գոչեց, քանզի Տօպինի կերպարանքը կը ցուցնէր թէ սաստիկ թոքատապէ բռնուած էր:

Շէյն երբեք չէր մտածեր իր կենդանիներուն հանգիստին վրայ, և թօմ անոր օրինակին կը հետեւէր:

Նախընթաց իրիկունը Տօպինը տուն բերած էր քրտնաթաթախ, ու առանց սրբելու և մաքրելու, տարած կապած էր ախոռին մէջ: Շէյնի ախոռին մէջ կենդանիներու ծածկոց ըսուած բանը տեսնուած և լսուած անգամ չէր: Թօմ իր անկարեկիւր բնաւորութեամբ նոյն իսկ մոռցած էր քիչ մը յարգ ցանկ ախոռին մէջ, և, ինչպէս ամէն ձիապան կրնար գուշակել, այս անհոգութեան հետեւանքն էր Տօպինի սաստիկ պաղտաութիւնը:

«Հա՛, նայէ հիմա, թօ՛մ», գոչեց Շէյն քրտնաթաթախը Թօմ ամբարանոց կը մտնէր, «ահա՛ տեսած գործը»:

Թօմ՝ ձեռքերը գրպանը դրած և աչքը անկած կը նայէր Տօպինին, և թէև իր խիղճը կը ստիպէր զինք որ կարեկցէր սառապող ձեր ձիուն, սակայն միւս կողմէն

գոհունակութիւն մըն ալ կը զգար խորհելով որ գէթ քանի մը որ չպիտի գործածէր զայն :

«Թ՛օ՛մ, քաղաք գնա՛ և Հոճղը կանչէ, տեսնենք ի՞նչ կրնայ բնել Տօպինին», ըսաւ Շէյն : Եթէ գիտնար թէ իր այս հրամանին արգիւնքը ի՞նչ պիտի ըլլար, աւելի պիտի նախընտրէր որ ըսած ըլլար . «Անտառ տար Տօպինը և գնդակ մը տեղաւորէ անոր ուղեղին մէջ» : Բայց կը կարծէր թէ Հոճղ պիտի կրնար բուժել ձեր ձին որ կարող ըլլար վերստին աշխատիլ :

Շէյն ախտէն դուրս հանեց ձին, թէև խեղճ կենդանիին մարմինը այնքան պրկուած էր որ հազիւ կըրնար քայլել :

Հոճղ, անսանարոյժը, չուտով եկաւ և ըսաւ թէ կրնար բուժել ձին, բայց չէր կարծեր որ անկէ վերջ շատ գործ կարենար տեսնել, և կամ ծանր աշխատութեան գար :

«Ա՛ւ, ես ալ անոր համար դրամ չեմ ծախսեր, ըսաւ Շէյն, ա՛հ, ա՛ն այցեզինդ, և ա՛լ հարկ չէ որ կրկին գաս» :

«Մր. Հոճղ, ըսաւ ձայն մը անոնց ետեւէն, ձեր Տօպինին համար ինչ ինամք ու դարման որ պէտք է ըրէ և ես պիտի վճարեմ քեզի» : Տիկին Շէյնն էր որ ճիշդ ժամանակին վրայ հասնելով լսած էր Շէյնի դիտողութիւնը :

Շէյն մուտարով բաներ մը ըսաւ «անհաշիւ կերպով դրամ վատնելու» մասին, ապա ետ դարձաւ և ամբարանոց գնաց :

Հոճղ դեղը տիկին Շէյնի յանձնեց : Ինք և իր աղջիկը, Էտիթ, ձեր ձին բակը տանելով հին վերմակով մը փաթթեցին զանիկա : Հոճղին տուած սպեղանիով շփեցին անոր սրունքները և երբ Էտիթ դեղը

ձիւնն բերանը կը լեցնէր, անդին Տիկին Շէյն ալ իր բերանը կը բանար:

Ագարակին մէջ ամէն կողմ անմիջապէս իմացուեցաւ խեղճ Տօպինի պատահածը: Տարակոյս չկայ թէ կենդանիներն ալ ունին իրարու հետ հաղորդակցութեան տեսակ մը միջոց: Ինչպէ՞ս կը կատարուի այս հաղորդակցութիւնը. չենք գիտեր: Բոլոր գաղտոյ թոչուկները հրապարակացի գուռառում մը կ'ունենան իրենց դէպի հարաւ ուղեւորութիւնը ակտիւ ստաջ եւ երանոյ կր չունեն:

Հետաքրքրական է ազգաւաներու հրապարակային գումարումը դիտել և տեսնել այն լուրջ եղանակը որով կը վարեն ժողովը, մինչեւ որ կէտի մը վրայ գաղափարի տարբերութիւն ծագի, այն ատեն ընդմիջումներ տեղի կ'ունենան և անձնական խնդիրներով երկար բարակ կը վիճին, ինչ որ Ամերիկեան խորհրդարանին մէջ կը պատահի: Բայց վերջապէս միշտ տեսակ մը որոշման կը յանգին, — բան մը որ խորհրդարանին մեջ յաւանքի չի պատահիր:

Կ'ըսուի թէ Ինտիանիոյ հարաւային մասին մէջ արծիւները իրենց ժողովի յատուկ տեղը ունին, ուր կը գումարեն իրենց տարեկան հաւաքումը. կը նշանակեն երկիրը ուր պիտի արշաւեն, որոշելով մանրամասնօրէն այն հողամասը, ուր իւրաքանչիւր զոյգ պիտի կրնայ կատարել իր որսորդութիւնը: Արծիւներու ժողովին մէջ երկրի այս բաժանումը տեղի կ'ունենայ կատարեալ համերաշխութեամբ և արդարութեամբ, պատուական օրինակ մը տալով մեր կարգ մը օրէնսդրական մարմիններուն: Իր չէ հոս թուել ընտանի կենդանիներու հնարամտութեան բազում արարքները, ապացուցանելու համար թէ՛ անոնք իրենց յատուկ եղանակը ունին իրենց գաղափարները իրարու հաղորդելու:

Ագարակին մէջ ամէնուն սիրելին եղած էր ծեր Տօպին և շուտով անոր դժբաղդութեան լուրը ամէն կողմ տարածուելով՝ ընդհանուր խօսակցութեան նիւթը կը կազմէր բոլոր կենդանիներուն մէջ: Նոյն իսկ վառեակները մեծ ցաւ կը զգային Տօպինի համար, որ երբեք չէր առարկեր երբ իր կերի տուփէն թափած հատիկները կ'ուտէին. և երբ իր ոտքին տակ գային իր քիթովը փափկօրէն մէկգլի կը քշէր զանոնք:

Ճօն Շէյն ևս կը ցաւէր այս դժբաղդութեան վրայ, թէ և իր ցաւը աւելի անձնուիրական շահու արդիւնք էր, քանզի այս կերպով իր զոյգը աւրեցաւ ու դուրին չէր ուրիշ ձի մը գտնել Տօպինի տեղը: Կարելի չէր մտրուկներէն մին վարժեցնել: Պէյ Տիքը (Տօպինի ընկերը) անանկ ընտրութիւն մը ունէր որ չէր կրնար Տօպինէն զոս ուրիշ ձիու հետ աշխատիլ: Եթէ Շէյն մտրուկներէն մին լծէր Տիքին հետ, հինգ վայրկեանի մէջ ամէն բան ոտքի հարուածներով կտոր կտոր պիտի ըլլար:

Շէյն ուզեց իր դրացիներէն ձի մը վարձել կամ գնել, բայց ասանկ գործի եղանակին մէջ ոչ ոք կ'ուզէր իր ձին ուրիշի տալ: Ամբողջ օրը անցաւ առանց յաջողելու բան մը ընել, և այս պարագան զինքը աւելի զրգուցեց: Վերջապէս զնաց գէպի արտ ուր Մայք իր միակ զոյգովը հողը կը հերկէր, և ըսաւ անոր որ չը խնայէ իր ձիերուն, «այլ աշխատցնէ զանոնք առտուան լոյսէն մինչև իրիկուան մութը»:

«Ո՛չ, անանկ չպիտի ընեմ, եթէ գործս գիտեմ», ըսաւ Մայք ինքնիրեն, երբ Շէյն հեռացած էր: «Յիմար չեմ որ ինքզինքս և իմ ձիերս չափէն աւելի աշխատեցնեմ քիչ մը աւելի գործ կատարած ըլլալու համար:»

Շէյն հոս հոն կը փնտռէր ձի մը, բայց տարուան այս եղանակին մէջ կարելի չեղաւ գտնել հատ մըն իսկ:

Հետզհետէ կը գրգռուէր, կը կատաղէր. Թօմն իսկ չէր կրնար շատ անգամ անոր բարկութենէն խոյս տալ: Բայց Թօմ գիտէր ինչպէս լուծելու էր իր վրէժը. իր սխր կ'առնէր արջառներէն ու ձիերէն, և նոյնիսկ շունն ու կատուն չէին կրնար ազատիլ իր ոտքի և բերի հարուածներէն: Իր պարապոյ ժամերը կ'անցնէր արտերուն մէջ թռչուններ զարնելով «վարժութեան համար», ինչպէս ինք կ'ըսէր:

Շարաթ մը կամ տասը օր գործերը ասանկ գացին. երբ Շէյն տեսաւ որ ուրիշ բան չէր մնար իրեն ընել, բայց եթէ մարուկներէն մին վարժեցնել, միայն մէկ կերպով մը կը կարծէր թէ կարելի էր մարուկ մը վարժեցնել, այսինքն բռնի ուժով. երբեք չէր կրնար խորհիլ իսկ թէ փափկութեամբ և մեղմութեամբ կրնար նուաճել կենդանին: Ուժեղ, կայտառ ու գեղեցիկ մշարուկը հնարքով մը ախոռ բերուեցաւ, և անմիջապէս դուռը ամուր փակուեցաւ: Օղակաւոր չուան մը նետելով՝ գլխուն անցուցին, և երբ խեղճ կենդանին փակչիլ փորձելով ինքզինք աստիճանի վրէժէն կը քաշկրուտէր, չուանը կը պրկուէր իր վիզին շուրջ զինքը խեղդելու աստիճան: Այն ատեն զօրաւոր պախուց մը անցուցին գլխուն և օղակը թուլցուցին: Ժամու մը չափ քաշկոտուելէ և խարազանուելէ վերջ, մարուկը այն աստիճան ուժասպառ եղաւ որ ա՛լ չէր կրնար ունէ ընդդիմութիւն ընել: Շէյն բռնեց պախուցէն, երբ նոյն միջոցին Թօմ անոր վզնոցը և փոկերը կը հաստատէր: Այն ատեն Պէյ Տիք բերուելով լծուեցաւ կառքին և մարուկը անոր քով: Տիքի շատ դժուար եկաւ մարուկի մը հետ լծուիլը և իր դժգոհութիւնը ցոյց տուաւ իր անհանդարտ շարժումներով: «Շատ աշխոյժ վառվառուն կ'ըլլաս կոր, անհոնկ է» . ըսաւ Շէյն և խարազանով իր կողին վրայ երկար արիւնտտ աղօս մը բացաւ:

օրվից

676/10 խ.

Տիք իր ականջները ետ անկեց իրր թէ ըսել կուզէր. «Գիտե՛մ ինչ պիտի ընեմ ասոր փոխարէն»:

«Պատրաստ, հիմա՛, օ՛ն» գոչեց Շէյն, և Թօմ թող տուաւ մարուկին գլուխը զոր բռնած էր սանձէն: Մարուկը սկսաւ իր ետեւի սաքերուն վրայ կանգնիլ և վար խոյանալ՝ ջանալով ինքզինքը ազատել: Այս տարօրինակ շարժումներէն Տիք ևս գրգռուելով սկսաւ վեր վար նետուիլ իր բոլոր ուժովը ոտքի հարուածներ տալով: Ապա զոյգը սկսաւ վազել քիչ մը տեղ՝ իրեն հետ քաշքշելով Շէյնը որ երբ տեսաւ թէ անկարելի էր աւելի յառաջանալ, թող տուաւ որ երթան, անոնք ալ մորիկի նման կատաղօրէն ճամբան ի վար խոյացան: Սայլը ջարդ ու փշուր եղաւ, երկու ձիերը ցանկապատէ մը անցած միջոցին՝ մէկտեղ զլորելով ինկան և իրենց ասպազէնին մէջ բռնուեցան: Շէյն և Թօմ փութացին անոնց քով և կապերէն ազատեցին զանոնք: Տիք վնասուած չէր, բայց մարուկին սրունքը կտորած էր:

«Տուն գնա՛ և հրացանը բեր», ըսաւ Շէյն:

Թօմ գնաց, և երբ ետ եկաւ, Շէյն գնդակ մը տեղաւորեց անոր գլխուն մէջ ըսելով. «Յիմարութիւն է կտորած սրունքով մարուկի հետ գործ ունենալ»:

Այսպէս կը խորհին շատեր, որոնց սիրտը մեր անբան անասուններուն լինն բողոքներուն դէմ փակ է:

Որքան յաճախ տեսած ենք ձիու մը աչքին մէջ ցաւի արտայայտութիւնը երբ աշխատութիւն մը կատարել չկարենալուն համար կ'ընդունի իր մարմնոյն վրայ անզուժ հարուածներ, — արտայայտութիւն մը որ կարծես շատ կուզի. «Ետե՛հ ասուց ֆուլգի չեմ գիտեր ի՛նչ կ'ընեն»:

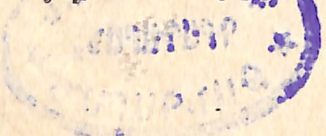
Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Տիկին Շէյնի հողածու խնամքին տակ Տօպինի վիճակը արագաբար կը բարւոքէր, այնպէս որ շատ չանցած կարող եղաւ արօտավայր դառնալ, բայց տակաւին յօդուածները պրկուած էին և շունչը կարճ: Շէյն յաջողած էր գիւղէն մէկը գտնել որ իր զոյգ մը ձիովը քանի մը օր աշխատէր, բայց ինք իւր գրացիներէն շատ ետ մնացած էր վարուցանի աշխատութեան մէջ: Այս պարագան ամէն բանէ աւելի կը դառնացնէր իր բնաւորութիւնը, և անգամ մը ես կը գանգատէր իր «սեւ բաղդին դէմ»:

Այս ժամանակէն սկսեալ հաղիւ միջոց կուտար իր ձիերուն որ ուսեն և քնանան, անոնք այնքան շարաշար կ'աշխատէին որ ոսկոր և կաշի դարձած էին: Տիքին բնաւորութեան վրայ ու է բարեփոխում չէր երեւնար, իր մարմնոյն վրայ խարաղանի նշանները անպակաս էին, քանզի Շէյն կ'ըսէր. «Զի մը կառավարելու միակ ձամբան դանի վախցնելն է»:

Այս միջոցին էր որ ագարակին մէջ իմացուեցաւ թէ Տօպինը ագարակին բոլոր կենդանիները ժողովի մը հրաշիրած էր իրենց վիճակին բարելաւման համար միջոցներ խորհելու նպատակով: Այս ժողովը կիրակի օր տեղի պիտի ունենար, քանի որ այդ էր միակ օրը երբ բոլոր ձիերը ազատ կրնային ըլլալ:

Արդ, կենդանիները ճշդիւ չէին գիտեր թէ ինչ պիտի ընէին ժողովին մէջ, սակայն մեծ վստահութիւն ունենալով Տօպինի վրայ, ամէնքն ալ ներկայ եղան մեծ եռանդով: Որոշուած տեղն էր արօտավայրին մէջ հին կաղնիի մը տակ՝ գետակին եզերքը: Ներկաներուն թիւը անակնկալ մը փոքր Տօպինի, քանզի երբեք չէր սպասեր այսքան մեծ բաղովութիւն մը: Մանուցուած էր որ

ագարակին բոլոր օգտակար կենդանիները և հաւերը ներկայ ըլլան, և տեսնուեցաւ որ բոլոր ձիերը, արջառները, ոչխարները, խոզերը ամէնքն ալ եկած էին. իսկ բոլոր վառեակները, հնդկահաւերը, բաղերը, սագերը ներկայացուցիչներ դրկած էին: Շունը և կատուն անձամբ եկած էին: Անտառին բոլոր թռչունները, ինչպէս նաև օձերը և գորտերը իրենց ներկայացուցիչները ունէին հոն:

Յաւէտ վարանուժով մըն էր որ Տօպին յանձն առաւ վարել այս մեծ ժողովը, քանի որ առաջին անգամն էր որ կը նախագահէր ասանկ հրապարակային հաւաքումի մը, և եթէ իր անդամները տկարութենէն արդէն պրկուած չըլլային, անշուշտ ասանկ պարագայի մը առթած յուզումէն իր ծունկերը պիտի դողզըղային: Ասիէ զատ վստահ չէր թէ բոլոր ներկաները իրաւունք պիտի ունենային այս ժողովին մէջ ակտիւ ունենալու: Բայց այս խնդիրը լուծեց գործին բոլոր պատասխանատուութիւնը ինք իր վրայ առնելով՝ առանց ընտրական յանձնաժողովներ կազմելու, — հաւանաբար ասանկ յանձնաժողովի մը գոյութեան վրայ անգամ լսած չէր: Եւ նախ ուղեց ամէնէն զժուար խնդիրը նկատի առնել, ուստի հրաւիրեց օձերը և գորտերը որ ըսեն թէ ինչ իրաւունքով ակտիւ կը պահանջեն այս ժողովին մէջ:

«Մենք ձի կամ արջառ չենք, ըսաւ գորտերէն մէկը, ոչ ալ հաւ ենք, բայց կը պնդենք թէ օգտակար ենք: Մենք կը փճացնենք ագարակին հունձքը աւերող վնասակար միջատները: Ամենուն յայտնի է թէ մենք միայն միջատներով կապրինք. ճանճեր, մոզուկներ, որդեր, ձճիներ, որ երկրագործին հունձքը կ'աւերեն, մեր կերակուրը կը կազմեն: Եւ մեզի հետ կը վարուին...»

«Հարկ չէ որ հիմա ըսէք թէ ինչպէս կը վարուին ձեզի հետ, ըսաւ Տօպին, այդ ինչդիրը աւելի վերջը պիտի քննենք: Կ'ընդունիմ թէ ձեր ըսածները ճշմարիտ են և կարածնեմ ձեզ մնալ այս ժողովին մէջ:»

«Եւ մենք, ըսաւ օձերէն մէկը, գորտերուն պէս միջատներով կ'ապրինք և հունձքերը կը պաշտպանենք այս աւերիչ տարրէն:»

«Այո՛, ըսաւ գորտը, բայց երբեմն մեր ցեղէն շատեր գործածուած են ձեր ճաշին համար:»

«Կ'ընդունիմ թէ ասանկ բաներ եղած են, բայց ես երբեք այդ տեսակ սճիրով մը յանցապարտ եղած չեմ», ըսաւ օձը:

«Ձեր խայթուածքը թունաւոր չէ՞, և դուք ընդհանրապէս վտանգաւոր համարուած չէ՞ք», հարցուց Տօպին:

«Բոլորովին սխալ դադափար մըն է այդ, ըսաւ օձը: Այս ևս անսկզբին մեջ միայն մեկ բունատու օձ մը կայ եւ սցն ալ բունատու օձն է: Մենք երբեք բնկերակցութիւն չենք ընել անոնց հետ: Թէեւ մեր ախտները սուր են, բայց թոյն չունինք, մեր խայթուածքը ասելի մը խայթուածքէն աւելի վտանգաւոր չէ: Ասիկա ապացուցանելու համար կրնաք զիմել դարուս գիտնական բնախօսներուն:»

«Լաւ, ըսածներդ կ'ընդունինք թէ ճշմարիտ են, և կ'արտօնենք ձեզ մնալ այս ժողովին մէջ», ըսաւ Տօպին:

«Կեցցես», գոչեց մէկը ետեւէն: Տօպին չորս կողմը նայելով տեսաւ երկայնական ջորի մը:

«Է՛՛ ղուն ի՛նչ իրաւունքով հոս եկած ես», հարցուց Տօպին:

«Իմ հոս գալու կարողութեանս իրաւունքովը, ըսաւ ջորին: Ես հիմակուհիմա ազատ և անկախ հանգամանք

մը ունիմ այս հասարակութեան մէջ. տեսնելով որ դուք հոս հաւաքուած էք, խորհեցայ թէ ես ալ կրնայի գալ և տեսնել թէ ինչո՞ւ համար գումարուած էք»:

«Կը հաճի՞ք ըսել թէ որո՞ւ կը վերաբերիք», հարցուց Տօպին:

«Ասկէ առաջ ես ինտիանայօլտայ բնուի կառքերու ընկերութեան մը քով կ'աշխատէի: Ա՛յնքան ոտքի և խարազանի հարուածներ կ'ընդունէի, և այնքան չափազանց ծանր աշխատանք սենէի ինծի տրուած կերին փոխարէն, որ ստիպուեցայ վախճիլ ու հոս գալ արձակուրդի համար:»

«Լա՛ւ, եթէ ինչ մնալու ըլլաս, հաւանաբար աւելի հանգիստ վիճակ մը չպիտի գտնես:»

«Իմ վրաս մի՛ խորհիք, արա՛նք դուրս ցատկելը՝ արտին մէջ ցատկելու շափ դիւրին է, և եթէ ազարակապան Շէյն զիս բռնել փորձէ, պիտի տեսնէ թէ ո՞րքան լաւ կրնամ կից զարնել:»

«Կրնայ ըլլալ որ այդպէս է, բայց դուն ալ պիտի տեսնես թէ Շէյն՝ ինքն ալ ոտքի հարուածներ տուող մըն է, ինչպէս կրնան վկայել ազարակին բոլոր կենդանիները:»

Տօպին այն ատեն աւելի լուրջ կերպարանք մը տեսնելով ըսաւ. «Հիմա անցնինք մեր օրակարգին. պիտի հրաւիրեմ հոս հաւաքուած մեր բոլոր ընկերները որպէս զի իրենց գանգատները պարզեն և ըսեն թէ ինչ դրամաներ կը թելադրեն:»

Նախ հրաւիրուեցաւ կովը որ ըսաւ.

«Իմ գանգատներս և ինծի եղած անիրաւութիւնը թերեւ այնքան ծանր չըլլան որքան ուրիշներունը, բայց երբեք չեմ կարծեր որ ինծի հետ արդարութեամբ կը վարուին: Ընտանիքին համար պէտք եղած բոլոր կաթը

կուտամ առանց ու է արտունջի. սակայն երբ հորքու ինձնե կը գտնեն, չեմ կրնար հանդարտ մնալ ու չբարկանալ: Անգամ մը երբ դարձեալ հորթս ինձմէ հեռացուցեր էին, ցատկեցի ցանկէն անոր քով երթալու համար: Այն ատեն թօմ հաստ բիր մը առնելով եկաւ և ծեծեց զիս, և ագարակին շունը վրաս արձակեց: Չեմ կարծեր որ շունն ալ թօմէն շատ վար կը մնայ:

«Տիտ'ը Ատենապետ, խօսք կ'ուզեմ», ըսաւ շունը յառաջ գալով: «Կ'ընդունիմ թէ ագարակին արջառնե-
րը, ձիերը, խոզերը հայածած եմ, բայց ստիպուած եմ ընել ինչ որ իմ տէրս կը հրամայէ ինձի: Չեզմէ և ոչ մէկուն ծանր միաս մը տուած եմ, քանզի աւելի իմ հաջելս վախցուցած է ձեզ քան խածնելս:»

«Պէտք չէ զիրար դատել մեր արարքներէն, ըսաւ Տօպին, քանզի երբեմն ստիպուած ենք ընել անանկ բաներ որոնք չպիտի ընէինք եթէ մեր ազատ կամքին ձգէին մեզ:»

«Ասկէ զատ, շարունակեց կովը, այդ ոչինչ արարած թօմը կաթ կթելու եկած ատեն կը ծեծէ և իր ոտքով կը հարուածէ զիս: Վիզս կը խոթէ արտունջ մէկ բաժա-
նու-մին մէջ, ուր գլուխս չեմ կրնար շարժել, և եթէ ճանճերը վանելու համար շարժիմ, կը կատղի և կը ծեծէ զիս: Էհ, վերջապէս անցեալ իրիկուն պոչս սրունքիս կապեց, այնպէս որ ա՛լ չէի կրնար ճանճերը վանել: Ճիշդ այդ պահուն ճանճ մը եկաւ կեցաւ կունակիս վրայ և սոսկալի կերպով խածաւ զիս: Չէի կրնար պոչովս զար-
նել ճանճին, ոչ ալ կրնայի գլխովս փախցնել զայն: Կրցածիս չափ համբերեցի, այն ատեն երկու ոտքերովս հարուածար տուի: Նպատակս էր ճանճը փախցնել, բայց ինչպէս եղեր է ոտքի հարուածներս թօմը գետին տա-
պալեր են և դոյլին կաթը ամբողջովին վրան թափեր է:

Տակաւին մարմնոյս վրայ կը կրեմ վերքի նշանները այն կատարի հարուածներուն զորոնք թօմ տուած էր ինձի: Երբեմն կաթս առատ չեմ տար, բայց ի՛նչպէս կրնամ առատ և լաւ կաթ տալ երբ ինձի հետ այս կերպով կը վարուին»:

Երբ կովը իր խօսքը վերջացուց, Պէյ Տիքը հրա-
ւիրուեցաւ խօսիլ:

«Ես ա՛լ չեմ կրնար ասանկ վարմունքի համբերել: Այս ագարակին մէջ ձին հարուածներէ զատ ուրիշ բան չ'ընդունիր, աղէկ ալ աշխատի՝ գէշ ալ: Գիտեմ թէ տե-
սակ մը կրակոտ բնութիւն ունիմ և քիչ մը անձնասէր եմ: Կը ցաւիմ որ անցեալ օր փախչելով մարուկին սը-
րունքը կտարեցի, բայց եղածը եղած է, ի՛նչ բնեմ: Ինչ որ է, ա՛լ ստոյգ է թէ ես երբեք չեմ կրնար սո-
կալ ասանկ վարմունքի:»

«Կեցցես, իրաւունք ունիս», գոչեցին բոլոր միւս ձիերը:

«Յօժար եմ աշխատութեան իմ բաժինս կատարել, եթէ ինձի հետ արդարութեամբ վարուին, շարունակեց Տիք, բայց գաւազանի և ոտքի հարուածներէ զատ ուրիշ բան ընդունած չեմ, երբեք անուշ խօսք մը լսած չեմ: Բայց աւելին կայ. ամէն կիրակի իրիկուն թօմ զիս քշելով կը տանի Թրէյսիին ագարակը: Հոն ճամբուն վրայ զօրաւ որ ցիցի մը կը կապէ զիս և պախուրցոյլ զորսս պրիօրեկ վեր դիպի ես կը քշեմ, այնպէս որ չեմ կրնար ծուկ զայն և հանգչիլ: Ապա Թրէյսիին տունը կ'երթաւ և ժառը միկնջեւ սասը կաւ սասերովեկ կը կեւայ, միկնջեւ ես հոն կը մնամ եւ ցուրտեկ կը դողամ: Եթէ ծածկոց մը ձգէր վրաս, այնքան չէի տառապեր, բայց շատ հազուադէպ է որ երբեք խորձի մեր հանգիստին մասին. կը փորձէ լարս փրցնել և տուն գալ, սակայն կարելի

չէր: Ամենքդ ալ գիտէք թէ ծեր Տօպին ինչն՝ քաշեց անոնց ձեռքը. վերջ ի վերջոյ մեզի ըլլալիքն նոյն բանն է:»

Այս խօսքերը ամենուն հաւանութեան արժանացան:

«Մասնաւոր գանգատ մը չունիմ, բաւ խող մը, շատ աղէկ ժամանակ կ'անցնեմ: Ճշմարիտ է որ երբեմն ցանկապատին բացուածքէն անդին կ'անցնիմ, և այն ատեն չունը...»

«Ահա նորէն նոյն բանը, բաւ չունը: Միշտ կը մեղադրուիմ անանկ արարքներու համար որոնց պատասխանատու չեմ:»

«Ինչպէս ըսի, շարունակեց խողը, գանգատելու պատճառ մը չունիմ, բայց եթէ կրնամ ձեզի օգնելու համար բան մը ընել, պատրաստ եմ:»

Յետոյ հաւը կ'աւ և ըսաւ.

«Պարտէզին ցանկապատին մէջ ծակ մը կայ ուրիշ անցեալ ամառ իմ ձագերս ներս կը մտնէին, ևս ալ ստիպուած՝ անոնց ետեւէն ներս կ'երթայի վրանին հրակելու համար: Յետոյ ուրիշ հասեր ներս կուգային, և ապա թօմ կուգար և քար կը նետէր մեր վրայ: Այս կերպով ձագերէս կրկուքը սպաննեց և մէկուն սրունքը կտորեց: Երբեմն ալ չունը մեր վրայ կ'արձակէր...»:

«Ահա՛, կրկին նոյն բանը, ա՛լ չեմ կրնար համբերել», ըսաւ չունը վեր կանգնելով:

«Ի կա՛րգ, ի կա՛րգ», գոչեց Տօպին, և չունը կրկին տեղը նստաւ:

«Ամէն օր ոտքով և ձեռքով կը հարուածուիմ, մեկնեց կատուն: Կարելի եղածին չափ կ'աշխատիմ մուկերը և առնէտները բռնելու, բայց օգուտ չունի:»

«Կ'արտօնէ՞ք զիս որ խօսիմ», ըսաւ լորամարդի մը որ այդ պահուն ցանկապատին վրայ ցատկած էր:

«Ի՞նչ բան կրնաս ցոյց տալ որ քեզի իրաւունք տայ այս ժողովին մէջ երեւնալու», հարցուց Տօպին:

«Ես ալ կ'ապրիմ միջատներով, ճճիներով, որդերով որոնք կը փճացնեն երկրագործին հունձքը: Ես բոլոր թռչուններուն կողմէն կը խօսիմ: Ճշմարիտ է որ մենք պտուղ և ցորենի հատիկներ ալ կուտենք, բայց ասիկա ոչինչ է բաղդատմամբ այն մեծ ծառայութեան զոր կը մատուցանենք երկրագործին: Մենք մեծագէս կը նպաստենք ագարակին բերքերուն յաջողութեանը: Բայց մեր բոյները կը քանդուին, մեր ձագերը կը սպաննուին, Շէյնին և իր որդւոյն անգուլթ հրացանները ամէն ատեն կը գոռան մեր վրայ:»

«Այդ պարագան նկատի առնելով, բոլոր այն թռչունները որ վնասակար միջատներ կը փճացնեն, այս ժողովին մէջ կ'ընդունուին», ըսաւ Տօպին:

Ա՛լ ևս խօսք առնող չըլլալով, Տօպին ըսաւ որ ժողովը հինգ վայրկեան դադար պիտի ունենայ: Այդ միջոցին գետակ պիտի իջնէին ջուր խմելու, որմէ վերջ կրկին հաւաքուելով վիճարանութեան պիտի դրուէր սախնդիրը թէ ի՞նչ են լաւագոյն և յարմարագոյն միջոցները, որոնցմով կարելի ըլլար դարման մը տանիլ ագարակին մէջ գոյուլիւն ունեցող այս չարիքներուն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ .

Ժողովը վերաբացուեցաւ , և Տօպին հրաւիրեց բոլոր ներկաները որպէս զի իրենց թեկադրութիւններն ընեն թէ ի՛նչ է այս չարիքներուն լաւագոյն դարմանը և գործելու յարմարագոյն կերպը : Ամէնքն ալ լուռ էին քացի Պէյ Տիքէն որ ազարակին մէջ ամէն բան աքացի հարուածներով ջարդ ու փշուր բնելու կողմն էր , և ցուցընելու համար թէ ինչպէս բնելու էր այս , դարձաւ և ոտքի հարուածներով ցանկապատին վրայի ձողը խորտակեց :

«Եթէ թոյլ տաք ինձ թեկադրութիւն մը բնել , ըսաւ ջորին , կրնամ թերեւս ձեզի քանի մը խորհուրդներ տալ այս խնդիրին մասին» :

«Սիրով մտիկ պիտի բնենք քեզի , խօսեցէք ինչ որ ունիք ըսելու» , ըսաւ Տօպին :

«Ես փողոցի բռնասայլերու ընկերութեան ծառայութեան մէջ գտնուած եմ տարիներով . ըսաւ ջորին , և կը յիշեմ թէ երբ կառապանները իրենց օրականներէն գո՛չ չըլլային , գործադուլ կ'ընէին . այսինքն անոնք իրենց գործը կը ձգէին մինչև որ կերպով մը իրենց պահանջումին գոհացում տրուէր : Մենք ջորիներու գործադուլին ամբողջ տեսողութեան միջոցին՝ շատ հանգիստ ժամանակ մը կ'անցնէինք : Արդ , ես պատճառ մը չեմ տեսներ թէ ինչո՞ւ դուք ամէնքդ չկարենաք գործադուլ հրատարակել և մերժէք գործել մինչև որ ձեզի հետ աւելի լաւ վարուին» :

«Ատանկ ծրագրի մը հետեւանքը հաւանաբար պիտի ըլլայ աւելի ծանր հարուածներ մեր կռնակին վրայ և առաջուրնէ աւելի խիստ վարմունք մը մեզի հանդէպ» :

«Ո՛չ , ըսաւ ջորին , եթէ ազարակապան Շէյն ժա-

մանակ մը առանց ձեզի մնայ , թերեւս գնահատէ ձեր ծառայութիւնները , և խելքը գլուխը գալով՝ ձեզի հետ աւելի լաւ վարուի» :

Բաւական երկար վիճարանեցան ի նպատտ այս ծրագրիին որ վերջապէս բնդուտուեցաւ , և ջորին որ բռնասայլերու գործադուլին մէջ գտնուած էր , բնդարձակ հրահանգներ տուաւ այս ձեռնարկը յաջողպէս ի գլուխ հանելու համար :

«Ասկէ վերջ օր մըն իսկ չպիտի աշխատիմ , ըսաւ Տիք , և աքացի հարուածներով պիտի խորտակեմ ամէն բան որուն կը լծին գիս» :

«Կեցի՛ր , ըսաւ ջորին , պէտք չէ անձի կամ ստացուածքի վրայ բռնութիւն բրայ . այդ էր բռնասայլերու գործադուլին կանոնը : Միայն պիտի դադրիք աշխատութենէ , և թող ազարակապան Շէյն կրցածը ընէ իր գործը տեսնելու համար» :

«Իրաւունք ունիք , ըսաւ Տօպին , այս գործադուլին մէջ պէտք չէ բռնութիւն գործածուի և ուրիշին վրաս տրուի» :

«Կրցածիս չափ պիտի ջանամ պաղարիւնս պահել , ըսաւ Տիք . բայց պէտք չէ որ զիս չափազանց գրգռեն» :

«Հիմա պիտի ըսենք թէ իւրաքանչիւր անգամ ի՛նչ միջոցներ պիտի գործածէ այս առաջադրեալ նպատակին համնելու համար» , ըսաւ Տօպին :

«Ես , իմ մասիս , ըսաւ Տիք , որ այս ծրագրիին վրայ մեծապէս հիացած էր , բոլորովին կազ և ուսերս ալ սրկուած պիտի կեղծեմ» :

«Գիտնալով զիւրագրգիռ բնութիւնդ , ըսաւ ջորին , աւելի լաւ կ'ըլլայ որ ետեւի երկու օտքերովդ կազ ըլլալ կեղծես» :

«Ո՛չ այդ աստիճան , ըսաւ Տիք , եթէ հետս չափա-

զանց խիստ վարուին, շատ հաւանական է որ առիթը ունենամ սրունքներս գործածելու՝ գործը ըմնալէ առաջ:»

«Ես, ըստ կովը, արօտափայրին ամէնէն հեռու անկիւնը պիտի երթամ կենամ, այնպէս որ թօմ ստիպուի գիս կիթիլու համար հտեւէս զայ, փոխանակ ախոռ երթալու, ինչպէս կ'ընէր մինչեւ հիմա, և կարելի եղածին չափ քիչ կտիթ պիտի տամ:»

Միւս ձիերը ամէնքն ալ համաձայնեցան տեսակ մը տկարութիւն կեղծելու՝ աչխատութենէ խոյս տալու համար:

«Չպիտի ընեմ բան մը որմէ կրնամ խոյս տալ, ըստ շունը. բայց եթէ ստիպուիմ ձեզմէ ու է մէկը հալածել, պէտք չէ վախնաք, որովհետեւ ձեզ չպիտի մնասեմ: Բան մը կայ որ ասկէ առաջ միշտ կ'ընէի, պարտէզին և բակին մէջ գանուող բոլոր խլուրդները կը սպաննէի: Անոնք կը փորեն հողին տակը ուր կատուն զանոնք չի կրնար բռնել, ևս միշտ մասնաւոր կերպով հետապնդած և սպաննած եմ զանոնք: Ասկէ վերջ եթէ անոնք ամբողջ այգին ալ փճացնեն, խլուրդ մը անգամ չպիտի սպաննեմ:»

«Ես ալ, ըստ կատուն, մուկ մը կամ առնէտ մը չպիտի սպաննեմ նոյն իսկ եթէ անոնք բոլոր ցորենը ուտեն»:

«Շնորհակալ եմ», ըստ անդիկէն մեծ առնէտ մը որ ցանկապատին անկիւնէն յառաջ եկաւ ուր պահուրտած՝ ամէն բան մտիկ բրած էր:

«Կուգեմ որ լաւ հասկնաս թէ ձեր ցեղին մասնաւոր ատիւն մը կամ յարգանք մը ընելու նպատակով չէր բսածս, պատասխանեց կատուն, և խոյսցաւ դէպի առնէտը որ անմիջապէս ձգեց փախաւ իր ծակը:

«Բոլորովին ուղիղ և պատշաճ է, ըստ Տօպին,

մենք այս ժողովին մէջ ասանկ բարքեր չենք ուզեր:»

Օձը և գորտը ըսին թէ իրենք քովի ագարակը պիտի երթան:

«Ես ալ, ըստ լորամարգին, այս ագարակէն պիտի հեռանամ երբ ընկերս աղէկնայ այն ծանր վէրքէն զոր անցեալ օր Շէյնին հրացանին գնդակէն ընդունեց, և

կ'ապահովցնեմ ձեզ որ այս ամառ լորամարգի մըն իսկ ոտք չպիտի կոխէ այս ագարակը»:

«Ես ալ իմ գանգատս ունիմ ագարակապան Շէյնի դէմ», ըստ բազէ մը որ կաշնիի մը գազաթը թառած էր: «Պիտի սպաննեմ ագարակին բոլոր վատեակները:»

«Դո՛ւրս, դո՛ւրս հանեցէք ասիկա», ճչեց հաւը, և բոլոր միւս թռչունները անմիջապէս պահուրտեցան:

«Ես հիմա անոր գործը կը կարգադրեմ», ըստ բռնահաւ մը, և արագբար խոյանալով բազէին վրայ, իր կտուցովը անոր կռնակին ծանր հարուածներ տուաւ:

«Ես ալ քեզի օգնեմ», ըսաւ ազուաւ մը, և երկուքը մէկէն անմիջապէս դուրս վանեցին բազէն:

«Իրեթէ բոլոր ժամանակս որդեր և փոքր միջատներ բռնելով անցուցած եմ, ըսաւ կարմրադանջը: Իրաւ է որ այդ է իմ ապրուստս ճարկու եղանակը, բայց այս որդերը բազում ոսկիներու արժողութեամբ հունձք պիտի փճայնէին: Անցեալ ամառ Շէյն զրեթէ ամբողջ ընտանիքս սպաննեց, որովհետև քանի մը կեռաս կերեր էինք. խօսք կուտամ ձեզի որ այս ամառ ոչ մէկ կարմրադանջ պիտի մնայ այս ագտրակին մէջ. ոչ ալ միջատ մը կամ որդ մը պիտի բռնենք:»

Այսպէս բոլոր նաև բոլոր թռչունները և նոյն պահուն իսկ, հոն այդ ժողովին մէջ որոշուեցաւ որ բոլոր թռչունները գաղթեն Շէյնի ագարակէն:

«Ես ալ գաղթողներուն մէջ պիտի ըլլամ», հարցուց ազուաւ որ նոյն պահուն կը վերագառնար բազէն հալածեցէն:

«Խնդիր է ատիկա», ըսաւ Տօպին, բայց նկատելով որ ազուաւ բազէն հալածեր էր, Տօպին հակամէտ կ'երեւէր անոր վրայ աւելի բարեացակամ աչքով նայելու:

«Ա՛հ, սեւ աւազակ, ըսաւ հաւը, դուն երէկ բոյնէս հաւկիթ մը գողցար. տեսայ որ զայն առած կը փախչէիր:

«Ձեմ ուրանար ըրածս, ըսաւ ազուաւը. բայց այդ պահուն ես առնէտ մը կը հալածէի որ հաւկիթ գողնալու վրայ էր, և խորհեցայ թէ առնէտ մը վանկուս իրր վարձք հաւկիթ մը առնել իրաւունքս էր: Բաց աստի, ես միշտ կը հալածեմ բազէները որ վառեալները կը գողնան, կը սպաննեմ բազմաթիւ գեանի որդեր, ճճիներ և մուկեր: Եթէ ինձի թողտուութիւն չընէք գործադուլին միանալու, ես ալ ասանկ պատուհաս եղող ճճիներն ու որդերը չպիտի սպաննեմ, և ասկէ զատ պի-

տի մեկնիմ ագարակէն և թող բազէները Շէյնին վառեալները սպաննեն»:

«Մ՛հ, եկ՛ւր, ըսաւ հաւը, իրարու հետ հասկցողութեան մը գանք. դուն հոս կը կենաս և բազէները կը վանես, ես ալ ատեն ատեն քեզի հաւկիթ մը կուտամ»:

«Շատ լաւ, ըսաւ ազուաւը, ես բարի ընկերութեան մէջ մտնելու սիրոյն համար ամէն բանի կը հաւանիմ»:

«Ձեզի քանի մը խօսք ունիմ, ըսաւ սարեակը, ագուալին նման սև եմ, բայց հաւկիթ չեմ գողնար»:

«Այո՛, ըսաւ Տօպին, բայց երէկ տեսայ քեզ որ դաշտին մէջ ցորենին տունկերը կը հանէիր, այս ալ հաւկիթ գողնալու չափ վատ բան մըն է»:

«Բոլորովին կը սխալեք, ըսաւ սարեակը: Երբեմն ճշմարիտ է որ ցորենի տունկ մը կը քաշեմ կը հանեմ, բայց միայն արմատին վրայ գտնուող որդը ուտելու համար. ցորենին տունկը ես հանեմ կամ ոչ, որդը արդէն պիտի փճայնէր զայն, այնպէս որ ոչ թէ աւելի վնաս մը տուած չեմ ըլլար, այլ ընդհակառակը օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլամ, քանի որ ես կը փճայնեմ որդը որ հունձքէն առաջ բազմաթիւ ցորենի ցողուններ կրնար աւերել: Ձեռք կրնար բոլոր որդերն ու ճճիները փճայնել. քանզի անոնք հողին տակ կը գանուին ու մենք չենք կրնար անոնց հասնիլ: Գարնան մէջ արօրին ետեւէն կերթանք, և հերկուած միջոցին մէջտեղ ելած բոլոր որդերը կը բռնենք: Նոյն կ'ընենք ամառուան մէջ երբ մշակը բոլոր որդերը հողին երեսը կը բերէ: Հազարաւոր ծորիթներ և մարախներ, որ ցորենի և խոտի բերքերը պիտի վնասէին, սպաննելով բնաջինջ կ'ընենք: Արդ, Շէյն բազմաթիւ սարեակներ սպաննած ըլլալով խօսք կուտամ ձեզի որ այս ամառ

որդ մը կամ միջատ մը չպիտի սպաննեմ: Ասկէ զատ այս շրջանակին բոլոր սարեակները պիտի միանան ինծի հետ. իւրաքանչիւրս որդեր կամ ճճիներ առնելով Շէյնին արտերուն մէջ պիտի ձգենք:»

Տօպին դիտել տուաւ թէ ազարակին մէջ որդեր ձգել՝ Շէյնին ստացուածքին կամ անձին վնաս չհասցնելու սկզբունքին հակառակ էր, բայց բոլոր թռչունները պնդեցին թէ ասիկա իրենց իրաւունքն էր ընել և պիտի բնէին: Ըսին թէ այս էր լաւագոյն եզանակը ցոյց տալու Շէյնին թէ որքան մեծ աւեր կը գործեն այս վնասակար որդերը:

Օրակարգի բոլոր ինդիրները աւարտած ըլլալով, ժողովը փակուեցաւ յաջորդ կիրակի կրկին նոյն տեղը գումարելու որոշուով: Այդ նոր ժողովին գլխաւոր գործը պիտի ըլլար իւրաքանչիւր անդամի արարքին տեղեկադիրը լսել:

«Զարմանալի բան, ինչո՞ւ բոլոր կեկրակները հաշտուել են այդ ծառին սակ», ըսաւ Շէյն երբ ինք և իր որդին, Թօմ, դաշտին մէջէն կ'անցնէին ու յաջորդ օրուան աշխատութեան ծրագիրները կը պատրաստէին: «Բան մը պատահած ըլլալու է»:

«Կարծեմ պարզապէս այդ ծառին շուքին տակ կեցեր են, ըսաւ Թօմ, բայց իրաւ է որ քիչ մը տարօրինակ բան է, քանի որ շունն ալ, որ շատ քիչ անգամ տունէն կը հեռանար, անոնց մէջն է:»

«Այո՛, կը տեսնեմ որ ուրիշ կենդանի մըն ալ կայ անոնց մէջ, որ մեր ազարակին չի վերաբերիր», ըսաւ Շէյն:

«Ձորի մըն է, ջորի մը, ըսաւ Թօմ, խելքս չի հասնիր թէ ուրի՛շ եկած կրնայ ըլլալ:»

Երբ Շէյն և Թօմ բաւական մօտեցան կենդանիներ

րուն, ջորին դաշտին մէջէն վազեց գնաց ճիշդ այն տեղը ուրի՛շ ներս ցատկած էր: Շունը տեսնելով գործին ինչ երեւոյթ առնելը, ջորիին հետէն վազեց իբր թէ զայն հալածելու համար, և երբ վստահ եղաւ թէ Շէյն զինք այլևս չէր տեսներ, տուն վերադարձաւ: Միւս կենդանիները այս կամ այն կողմ ցրուեցան, և Շէյն ու Թօմ յառաջացան դէպի այն տեղը ուր գացեր էր ջորին, տեսնելու թէ ո՛ւրի՛շ ներս մտած էր իրենց ազարակը:

Երկուշաբթի առաւօտ պայծառ ու գեղեցիկ էր , ու Շէյն արշաւոյսին ելած էր : Չիերուն կեր տուած ատեն տեսնելով որ խարտեաշ ձին պառկած էր , խորհեցաւ թէ տակաւին կը քնանար , և անոր վրայ եզիպտացորենի հասկ մը նետեց :

«Ելի՛ր , արթնցի՛ր , ծո՛յլ կենդանի» , գոչեց Շէյն , բայց ձին միայն հեծեծոնքով մը պատասխանեց անոր :

«Ի՞նչ կայ , ի՞նչ է եղեր» , հարցուց Շէյն ինքնիրեն , երբ քիչ մը առաջ երթալով ասուին մէջ երկժամիին ծայրովը հարուած մը տուաւ ձիուն :

«Ելիր տեսնեմ» , գոչեց՝ երկրորդ հարուած մը տալով : Խարտեաշ ձին ոտքի կլաւ և կայնեցաւ գլուխը կախած :

«Աղէկ կ'ընէր եթէ ինծի հետ ասանկ չվարուէր» , ըսաւ Տիք ինքնիրեն , երբ սկսաւ դանդաղորէն իր կերը ծամել :

Երբ Շէյն եկաւ թուխ մատակ ձիուն օխոսին մօտ ու տեսաւ որ իր կերին դպած անգամ չէր , գոչեց . «Վա՛յ , սե՛ւ բաղդ , իրաւ որ այս ձին ալ հիւանդ կ'երեւի , ասկէ առաջ երբեք տեսած չէի ձի մը որ իրեն առջեւը գրուած կերը չուտէր : Մէկը անպատճառ այս ձիերը թունաւորած ըլլալու է» :

Խարտաշ և թուխ ձիերը դուրս հանեց բակին մէջ , ուր անոնք կը գալարուէին , կը թապլտկէին տենդ ու նեցողի մը յայտնի նշանները կեղծելով :

«Թօ՛մ , հո՛ս եկուր» , ըսաւ Շէյն , երբ Թօմ իր կաթի լոյովը յամրաբար կուգար արտին նեղ ճամբէն : «Տիքին համետը դիր ու շուտով գնա Հօճըր կանչէ» :

Թօմ կատարեց իրեն հրամայուածը , բայց երբ Տիքը

ախտուէն դուրս հանել կը փորձէր , ձին քաղելու իսկ անսկարող ըլլալ կը կեղծէր : Անմիջապէս կանչեցին Շէյնը որ տեսաւ ձիուն վիճակը :

«Ի՞նչ կը կարծես թէ պատահած ըլլայ այս ձիերուն» , ըսաւ Շէյն :

«Կը կարծեմ թէ այն ջորիին գործն է այս» :

«Չեմ հաւատար թէ ջորի մը մեր բոլոր ձիերուն կից զարկած ըլլայ , ըսաւ Շէյն : Ապա սկսան քննել ձիուն սրունքը ջորիին ոտքի հարուածին հետքը գտնելու համար , բայց ոչինչ գտան» :

«Է՛հ , պէտք է հիմա քաղաք երթաս ու Հոճըր կանչես , հի՛մա , առանց ժամանակ կորսնցնելու» :

«Ամէն բան ձախորդ կ'երթայ» , ըսաւ Շէյն երբ տուն վերադարձաւ . դժբաղդու թիւն մը չմնաց որ այս ագարակին վրայ չգար :

«Ի՞նչ կայ» , հարցուց տիկին Շէյն :

«Է՛հ , ի՛նչ պիտի ըլլայ , ագարակին բոլոր ձիերն ալ հիւանդացեր են չեմ գիտեր ի՞նչ պատճառով» :

«Կը ցաւիմ , ըսաւ տիկին Շէյն , բայց ես միշտ խորհած եմ թէ դուն այս ձիերը չափազանց կ'աշխատեցնես : Պէտք է յիշես , ձօ՛ն , որ ձիերը մեքենայ չեն որ շարունակ գործեն . պէտք է զանոնք դատես ինքզինքդ անոնց տեղը դնելով . ի՛նչ տուած ես այս ձիերուն իրենց ծանրածանր աշխատքեան փոխարէն : Աւելի լաւ խնամք տարա՞ծ ես անոնց , կամ աւելի անունդ տուած ես» :

«Օ՛հ , այս տեսակ խնդիրներու մէջ դուն միշտ անտեղի գաղափարներ ունեցած ես , դուն և ես երբեք չենք կրնար համաձայնիլ» :

«Ի՞նչ ալ որ ըսես , ըսաւ տիկին Շէյն , ճշմարիտ է սակայն որ եթէ աւելի լաւ խնամք տարած և աւելի թեթեւ աշխատութիւն տուած ըլլայիր , դուն պիտի ըլլայիր շահողը :»

«Ի՞նչ կրնամ բնել, ըսաւ Շէյն, ագարակին մէջ երեք ձի միայն մնացած է. և կարելի եղածին չափ ծանր պէտք է աշխատցնեմ զանոնք»:

«Չարաչար և ծանր աշխատութիւնն էր որ Տօպինը այս վիճակին հասցուց, եթէ հարկ եղած խնամքը տարուած ըլլար անոր, և իր չկրցած գործը արուած չըլլար, ամբողջ ամառը գործելու կարող վիճակի մէջ պիտի գտնէիր զինքը հիմա»:

«Է՛հ, եղածը եղած է, պէտք է այդ ձիերը նորէն գործածել: Ատանկ յիմարական գաղափարներով դրամ չի շահուիր, օգուտ չունի ատոնց վրայ վիճարանիլ»:

«Փամանակը պիտի ցուցնէ քու սխալը», ըսաւ Տիւկին Շէյն իրր վերջին խօսք:

Հոճզ հասաւ վերջապէս, և ամբողջ օրը ջանաց գարմանկ ձիերը, բայց մինչև իրիկուն անոնք բարուռքման որեէ նշան ցոյց չէին տար: Հոճզ ըսաւ թէ ասոնք մասնաւոր և յամառ պարագաներ էին զոր ասկէ առաջ երբևք տեսած չէր: Տիւք քանի մը անգամ հանդարտօրէն խնդաց ի վնաս միւս ձիերուն, որովհետև այս վերջինները անախորժ դեղեր պիտի խմէին, մինչ իր դարմանումը արտաքին էր:

Հոճզ ըսաւ որ չէր կրնար հասկնալ թէ՛ ի՞նչ ունէին այս խեղճ ձիերը, միայն մէկ պարագայ մը կրնար բացատրել ասոնց վիճակը, այն է թէ ասոնք չարաչար և ծանր աշխատութեամբ բոլորովին ուժարեկ եղած էին: Անամաարոյժը իրիկուան դէմ մեկնեցաւ պատուիրելով որ եթէ մինչև յաջորդ առաւօտ դէպի լաւը փոփոխութիւն մը տեղի չունենար, իրեն լուր արուէր:

«Կը տեսնե՞ս արտին վարի ծայրը գտնուող սարեակներու մեծ երամը», հարցուց Շէյն Թօմին՝ իրիկունը ընթրիքի ատեն:

«Այո՛, ըսաւ Թօմ, կարծեմ քանի մը հարիւր ըլլալու են»:

«Հարկ է որ առտուն կանուխ հրացանդ առնես երթաս, եթէ ոչ անոնք հողին մէջ հատիկ մը անգամ չպիտի ձգեն»:

«Մր. Թրէյսի կ'ըսէ թէ, ըսաւ էտիթ, սարեակները վնասէ աւելի օգուտ ունին: Կ'ըսէ թէ բոլոր թռչունները կը փճացնեն վնասակար որդերն ու ճճիները»:

«Մր. Թրէյսի իր գլխուն մէջ ատանկ յիմարական գաղափարներ ունի որոնց մէջ դրամ չկայ», ըսաւ Շէյն:

«Կարծեմ թէ մեծ անգթութիւն է սպաննել թռչուններ, որոնք չեն գիտեր թէ վնաս կը հասցնեն: Վրաստան եմ թէ դուն չպիտի ուզէիր սպաննուիլ արարքի մը համար որուն սխալ ըլլալը չես գիտեր»:

Շէյն ուրիշ անգամուան թողուց այս խնդիրին վերայ աւելի երկար վիճարանիլ. ուրիշ աւելի կարեւոր քաներ իր միտքը կը զբաղեցնէին այս պահուն:

«Բարի լո՛յս, Թօ՛մ», ըսաւ Մայք, երբ տեսաւ Թօմը ճամբուն մէջ հրացանը ձեռքը:

«Ի՞նչ զարնելու ելեր ես այս առտուն»:

«Սարեակներ» պատասխանեց Թօմ:

«Ա՛հ, իրա՛ւ, որչափ բազմաթիւ են անոնք»:

«Կ'երեւի թէ հրացանս գործածելու լաւ առիթ մը պիտի ունենամ»:

«Տարօրինակ թռչուններ են ասոնք, Թօ՛մ, երէկ ամբողջ օրը կը դիտէի զանոնք, և գիտե՞ս, փոխանակ ցանուած սերմը գողնալու, իրենք կը ցաննէ, քանզի կը տեսնեմ որ ձերմակ բան մը կը ձգեն դաշտին վրայ, և հարիւրաւոր սարեակներ նոյնը կ'ընեն: Բայց ինչպէ՞ս են ձեր ձիերը այս առտուն»:

«Աւելի աղէկ չեն, և մեր ձերուկը պիծակի մը պէս կատողած է»:

Այս ըսելով՝ Թօմ դէպի վար յառաջացաւ սար-
եակներու ետեւէ, որոնք իրօք մեծ թիւով արտին մէջ
եկեր էին: Թօմ կը կարծէր թէ զանոնք սպաննելը շատ
հաճելի որսորդութիւն մը պիտի ըլլար, բայց թռչուն-
ները արթուն և զգուշաւոր էին, այնպէս որ թէեւ Թօմ
ուժասպառ ըլլալու աստիճան արտերուն մէջ անոնց ե-
տեւէն կը վազվզէր, սակայն չյաջողեցաւ թռչուն մը
իսկ զարնել:

«Թօ՛մ, ըսաւ Տիկին Շէյն, դուն այդ կովուն կաթը
լման կթած ըլլալու չես, քանի որ այս անգամ սովո-
րաբար բերածիդ կէսն անգամ չբերիր:»

«Աւելի կաթ չտուաւ որ կթէի, ըսաւ Թօմ, աս ծեր
անբան անասունները աղուոր ձեռ կ'ուզեն, և այդ կո-
վը իր բաժինը առաւ այս առտու:»

«Պէտք չէ անգթօրէն վարուիս այդ կովուն հետ:
Եթէ կայ բան մը որ կաթ տուող կովու մը կը վնասէ,
այն ալ անգութ վարմունքն է: Եթէ չես կրնար կո-
վուն հետ լաւ վարուիլ, ասկէ վերջ ես պիտի կթեմ
դայն:»

«Յանցանքը իմն չէ եթէ կովը այդքան անպիտան
է», ըսաւ Թօմ, և դուրս ելաւ բակէն ու նոճիի մը վրայ
թռչունի մը բոյն տեսնելով երկար ձող մը առաւ և
սկսաւ քանդել դայն: Այդ միջոցին Էտիթ երեւցաւ ու
ըսաւ Թօմին.

«Ի՞նչ կ'ընես, Թօ՛մ, ձգէ թռչունին բոյնը, մի
քանդեր դայն:»

«Պիտի քանդեմ, ծեր անպիտան կամրալանջի մը
բոյնն է այն, և ես կամրալանջ չեմ ուզեր հոս:»

«Անոնք ոչ թէ միայն բանի մը վնաս չեն տար,
այլ ընդհակառակը մեծ օգուտ ունին, և շատ ալ անուշ
կ'երգեն:»

«Կեռաս կը գողնան և օգուտ մըն ալ չունին, և
որո՞ւ հոգ անոնց երգելը, ո՞վ մտիկ կ'ընէ անոնց:»

«Ես կ'ընեմ, և ինձի հետ Քորա Թրէյսին և մայրը:
Քորա և ես առջի օր անոնց բոյն չինելը կը զիտէինք:
Այսօր ես չեկան, շատ կը վախնամ որ անոնց բան մը
ըրած ըլլաս: Քորային պիտի ըսեմ եթէ բոյնը վիցնես»,
ըսաւ Էտիթ, մինչ Թօմ ուրիշ զօրաւոր հարուած մը
տուաւ բոյնին:

«Հոգս չեմ ընել եթէ ըսես», ըսաւ Թօմ երբ իր
ձեռքի ձողովը ուրիշ հարուած մը տուաւ ծառին: Սա-
կայն Թօմ շատ զգուշութիւն կ'ընէր որ ուղղակի բոյ-
նին չզարնէր. և ձողը վար դնելով ելաւ գնաց: Ինք
ճիշդ այն սարիքն ունէր երբ փափուկ սեփն ազդեցու-
թիւնը խիստ զօրաւոր էր իր վրայ. ուստի վարանեցաւ
ընել բան մը որ Քորա Թրէյսին հաճելի չպիտի ըլլար:

«Օ՛հ, մայր, եկո՛ւր տես, գոչեց Էտիթ յաջորդ-
օրը երբ բակին մէջ կը պտտէր, նայէ՛, խլուրդները բո-
լոր կահաչներս կերեր լմնցուցեր են:»

Տիկին Շէյն եկաւ և տեսաւ որ իր կահաչներուն
գեղեցիկ ածուն բոլորովին աւրուեր էր:

«Շունի՛կս, եկուր սպաննէ սա խլուրդները», ըսաւ
Տիկին Շէյն իր չունին որ դրան տակ կեցած էր: Շունը
յամբարար եկաւ մօտեցաւ Տիկին Շէյնին և անոր ձեռ-
քերը լգեց: Ապա սկսաւ ձամբան ի վար երթալ հաջե-
լով, իբր թէ մէկը տեսած ըլլար:

«Հո՛ս, չո՛ւնիկս, հո՛ս, ես եկուր և բռնէ սա խլու-
րդները»: Շունը ետ եկաւ, և Տիկին Շէյն ցուցուց
անոր խլուրդներուն բացած ծակը և ըսաւ անոր որ բռնէ
զանոնք: Բայց չունը գլուխը կախեց և ելաւ գնաց:

«Ա՛հ, ի՞նչ ունի այս չունը ըսաւ Տիկին Շէյն, աս-
կէ առաջ երբեք ասանկ բան ըրած չէր:»

«Շունի՛կս, չա՛ր շունս, ըսաւ Էտիթ, ինչո՞ւ մտիկ
չես ըներ»։ Բայց շունը արդէն մեկնած էր։ Կը յիշէր իր
խոստումը և կը պահէր զայն։ Բայց այնքան անհան-
դիստ զգաց որ գնաց տան ետեւի բակը և մուտաց Թո-
մին դէմ։ Թոմ աղուոր կից մը տուաւ անոր. այն ա-
տեն շունը աւելի հանգիստ զգաց։

Յաջորդ օրը խողերը պարտէզ մտեր էին և Էտիթ
շունը կանչեց որ գանոնք դուրս հանէ։ Շունը անչարժ
մնաց քիթը իր թաթերուն մէջտեղ դրած՝ իրեն տրուած
հրամանը չլսել կեղծելով։

«Ի՛նչն, չար, ծոյլ շունիկս, այս բրածիդ համար
այս իրիկուն քեզի կերակուր չպիտի տամ.» ըսաւ Է-
տիթ, և ինք գնաց խողերուն ետեւէն որ դուրս հանէ
գանոնք։

Գ Լ Ո Ի Խ Զ.

Յաջորդ կիրակի օր Շէյնի ագարակին բոլոր կենդանիները ու թռչունները գումարուեցան որոշուած տեղը՝ կաղնիին տակ։ Ոմանք վերջին շաբաթուան իրենց փորձառութեան պատճառաւ այնքան զուարթ չէին երեւար, բայց ամենքն ալ հաստատ կը կենային իրենց որոշման վրայ, և յօժար էին իրենց սովորական տառապանքէն աւելին կրել եթէ այդ կերպով կարելի ըլլար իրենց ներկայ վիճակը աւելի բարւոքել։

Տօպին ժողովը բացաւ, ըսաւ թէ հիմա պիտի լսեն իւրաքանչիւրին անցեալ շաբթուան փորձառութիւնները։ Տիկին Շէյն պնդած ըլլալով որ Տօպին ա՛լ ևս չախտատէր, հիմա ազատ և անկախ կը սեպուէր ագարակին մէջ։ Չէր սպասուեր որ ախտատէր և հետեւաբար չարաչար վարժունքի ենթակայ եղած չէր։

Պէյ Տիք յառաջ նետուեցաւ և ըսաւ թէ հիմա առաջուան չափ կազ չէր։ «Սակայն, յարեց, կրնայ ըլլալ որ իրապէս կազ ըլլամ, եթէ բազմապատկեն իրենց այն անգութ վարժունքը զոր ցոյց տուին ինձ անցեալ շաբթու։ Պէտք է ըսեմ թէ ա՛լ շատ դժուար պիտի ըլլայ ինձի համար ոտքերս հանդարտ պահել, և ամէն բան ջարդ ու փշուր չընել աքացի հարուածներով։ Այս շաբթու չաքացեցի, բայց ապագային համար նոյնը չեմ կրնար խոստանալ, քանզի կրցածիս չափ առանց հարուածելու համբերեցի ինձի ցոյց տրուած չարաչար վարժունքին. ա՛լ համբերութիւնս սպառած է»։

«Հանդարտէ, ըսաւ Տօպին, ամենքս միասին գործենք և համբերող ըլլանք»։

«Համբերութիւնը առաքինութիւն մըն է սակայն կը ցաւիմ որ չեմ կրնար պարծնեալ թէ այդ առաքի-

նութիւնը ունիմ, ըսաւ Տիք, ասով հանդերձ կրցածս պիտի ընեմ»։

Ասարտեալ ձին ըսաւ թէ հիւանդ կեղծելը գործելէն աւելի դժուար եկաւ իրեն. քանզի ամբողջ շաբաթը առնօթի մնացած էր, քանի որ հիւանդ ձիուն կեր չեն տար։ Երբ զինքը արօտավայրը կը զրկէին ուր առանց տեսնուելու կրնար խոտը արածել, շատ հանգիստ կ'ըզար, բայց երբ զինքը օխտոին մէջ կը պահէին, այն ատեն կրնային անանկ թէ որչափ կերած էր։

Թուխ մատակ ձին ալ նոյն փորձառութիւնը ունեցած էր, և երկուքն ալ խոստացան մինչև վերջ, նոյն իսկ մինչև ամբան վերջը տոկալ։ Այնքան նիհարցեր էին որ իրենց չուքը ձգելու համար պէտք էր երկու անգամ միեւնոյն տեղը կենային։

«Շատ գէշ ժամանակ մը անցուցի, ըսաւ կովը։ Միակ միջոցը, որով կարող էի խոստումս պահել, կաթ չտալն էր, և կաթ չտալու համար պէտք էր չուտել։ Ամբողջ շաբաթը անօթութեանն տանջուեցայ, սակայն գոհ եղայ իմանալով որ իրենք ալ բաւական կաթ չունէին տան անհրաժեշտ պէտքին համար, և այդ ոչինչ արարածը, թօմը, շաբաթ մը կաթ չգտաւ որ խմէր։ Տարակոյս չկայ որ հիմա շատ նիհար կ'երեւիմ, բայց որոշած եմ երբեք կաթ չտալ եթէ կրնամ. թօմէն շատ անգամ հարուածներ ընդունեցի կաթ չտալուս համար, և անգամ մըն ալ աքացի հարուածներ տուի իրեն»։

«Բաւական մեծ դիւցաղնութիւն մը ցոյց տուեր ես, ըսաւ Տօպին։ Որովն է հիմա խօսելու կարգը»։

«Չկայ շուն մը որ ինձի չափ դժնդակ օրեր անցուցած ըլլայ», ըսաւ շունը։ «Ձանացի բան մը չընել, բայց այնքան ձեծեցին զիս որ ա՛լ ստիպուեցայ այնպէս ձեացընել թէ իրենց ծառայութիւն մը կ'ընեմ, պարզապէս

ծնծի տակ չմեռնելու համար: Ինծի հետ ասանկ անգը-
թօրէն վարուողներն էին Մր. Շէյն և Թօմը. քանզի
Տիկին Շէյն և Էտիթ կարելի եղածին չափ գթած կը
վարուէին: Խլուրդ մը անգամ չսպաննեցի այս շարթու
և անոնք Տիկին Շէյնին բոլոր ծաղիկները կերան լմնցու-
ցին: Երբ Էտիթ հրամայեց ինծի որ երթամ խողերը
դուրս հանեմ, չգացի, և ինք անձամբ ստիպուեցաւ
զանոնք դուրս վանել: Յետոյ գացի լղեցի իր ձեռքերը
հաշտուելու համար, բայց ինք չհաշտուեցաւ և ըսաւ թէ
ես ծոյլ չուն մըն էի: Անոր սիրտը առնելու համար ա-
մէն բան պիտի ընեմ այս գործադուլէն վերջ»:

«Ամեն օր հաւկիթ մը ածելու էի, ըսաւ հաւը, բայց
ես ինծի համար բոյն մը չլինեցի ամբարանոցին ետեւի
կողմը ուր չէին կրնար գտնել զայն, հաւկիթը ածելէս
ետքը, յարգանոցին կողմը կերթայի և հոն կը կտկտայի:
Գիտեմ թէ հաւկիթ մըն անգամ գտած չեն, քանզի ա-
մէնքն ալ, բացի ագուալին տուածներէս, հոն են: Ագ-
ուալին տուածներուս համար չեմ ցաւիր, արժանի էր ա-
նոնց, քանի որ այդ ամբողջ շարթը բազէ մըն անգամ
չտեսայ»:

«Բազէներուն տեղը առնէսները և մուկերը պիտի
բռնեն, քանի որ այս շարթու անոնց նեղութիւն տուած
չեմ, ըսաւ կատուն: Երբ անօթեմ և մուկ ուտել ու-
զեմ, դրացիին ագարակը կ'երթամ և հոն ուզածիս չափ
կը գտնեմ: Շէյն ըսաւ որ զիս անօթի պիտի թողուր որ
ստիպուիմ մուկ բռնել: Հը՛, այս տեղէն զատ ուրիշ
տեղեր ալ մուկեր կան, ես անօթի չեմ մեռնիր»:

«Ես իմ բաժինս կատարեցի, ըսաւ ագուաւը, հաւը
ինծի հաւկիթ կուտար և ես իմ գործ չունեցամ ժամա-
նակս որդեր կը տանէի և զանոնք արտին մէջ կը ձգէի,
ինծի հետ հարիւրաւոր ընկերներ ալ ունէի որ նոյնը կ'ը-

նէին, զարմանալի չէ: որ հաւը բազէ չէ տեսեր այս շաբ-
թու. քանզի բազէ մը չի համարձակիր գալ ուր հարիւ-
րաւոր ագուաներ կան»:

«Անտարակոյս դուք իմ գործիս արդիւնքը տեսած
էք, ըսաւ սարեակը: Հարիւրաւոր ընկերներով գացինք
և որդեր ու միջատներ ձգեցինք արտին մէջ: Յաջորդ
շարթու այնքան որդեր երեւան պիտի ելլեն ագարակին
մէջ որ բաւական ըլլան ամառուան ամբողջ հունձքը
ուտելու»:

«Չեմ կարծիր որ շիտակ ըլլայ ըրածդ, ըսաւ Տօ-
պին. քանզի Շէյն մինչև ամառ կրնայ իր միտքը փո-
խել, և այն ատեն պիտի ցաւինք ու զղջանք մեր ըրա-
ծին համար»:

«Մ՛, հոգդ մի ըներ այդ մասին, ըսաւ սարեակը,
ես իմ ընկերներուս ամէն բան բացատրած եմ, և ա-
մէնքն ալ հաճած են միանաբար հաւաքել և ետ տա-
նիլ բոլոր միջատներն ու որդերը եթէ մեր գործը մեզի
նպաստաւոր ելք մը ունենայ: Պիտի կարգադրենք այդ
գործը»:

«Այդ հասկացողութեամբ կը հաւանիմ որ յառաջ
տանիք ձեր գործը», ըսաւ Տօպին:

«Թօմ իր հրացանովը ամբողջ շարթը մեզ կը հա-
լածէր, բայց մենք միշտ կը փախչէինք իրմէ: Հիմա
կանոնաւոր պատերազմ կը մղենք իրարու դէմ, և տես-
նենք ո՛վ պիտի յաղթէ», ըսաւ սարեակը:

Միւս թռչունները ըսին թէ իրենք ալ նոյն տեսակ
գործով զբաղած էին, և թէ հիմա թռչուն մըն իսկ մնա-
ցած չէր ագարակին մէջ:

Այս ժողովին գումարուած պահուն, Շէյն Մր.
Թրէյսիին գացած էր տեսնելու թէ կրնա՞ր իրեն օգնել
իւր գործին մէջ:

«Կ'երեւի թէ բազդը ինծի հակառակ է այս տարի, ըսաւ Շէյն, թուչունները իմ ձեռքս գտնուած քիչ մը հունձքս ալ առնել տանելու վրայ են: Թօմ իր բոլոր ժամանակը կուտայ զանոնք արտէն դուրս վանելու»:

«Դուն և ես սասանկ խնդիրներու մասին տարբեր տեսութիւններ ունինք ըսաւ Մր. Թրէյնի: Ես քոչուրուները իմ շաւաղոյն բարեկամներու կը հաւնարիմ, ինչքան որ սաւ ինծի, ևս կուրեմ սեռնոցնէ չեմ բաժնուիր, ու ես քոչ չեմ սաւ որ քոչուր ևր զարնեն իմ ազարակիս մէջ»:

«Երբեք չեմ կրնար այդ համոզուեմով նայիլ խընդրոյն վրայ, ըսաւ Շէյն: Գիտեմ թէ անոնք սերմը կը խլեն, և այնքան բազմաթիւ սարեակներ կան իմ ագարակիս մէջ որ կարող են բոլոր ցանուածը առնել տանիլ»:

«Բայց իմ ագարակիս մէջ ալ կան նոյնքան թիւով սարեակներ, որոնք արօրին կը հետեւին և իրենց գտած բոլոր միջատներն ու որդերը կը հաւաքեն: Ես շատ գոհ եմ որ սարեակները այս գարնան տասը ոսկիէ աւելի արժողութեամբ ինծի ծառայութիւն մատուցած են, և տակաւին իրենց ըրածին չափ ալ պիտի ընեն: Այս եղանակը լրանալէ առաջ անոնք շատ աւելի ծառայութիւն պիտի ընեն ինծի: Պէտք է դիտնանք թէ թուչունները Աստուծմէ մեզի տրուած լաւագոյն պարգեւներն են, որոնց համար պարտինք շնորհակալ ըլլալ: Անոնք մեզի ո՛չ միայն դրամական տեսակէտով օրհնութիւն մըն են, այլ իրենց երգերը մեր կեանքը կը զուարթացնեն և մեր տունները հաճելի կը դարձնեն»:

«Ես երբեք ժամանակ չունիմ անոնց երգին մտիկ ընելու, ըսաւ Շէյն. գալով անոնց օգտակարութիւն և օրհնութիւն մը ըլլալուն, կը կարծեմ թէ բարիքէ աւելի մեզի վնաս կը հասցնեն»:

«Լա՛ւ, կը յուսամ թէ օր մը իրերը պիտի տեսնէք տարբեր աչքով մը, և կարող պիտի ըլլաք հասկնալ թէ ի՞նչ մեծ պարգեւ մըն են անոնք մեզի համար»:

«Երբեք չեմ կրնար իրերը ձեզի պէս տեսնել, և հարկ չէ վիճարանիլ քանի որ չենք կրնար համաձայնիլ իրարու հետ: Բազդը երբեք կանգ չառներ երբ անգամ մը կը սկսի մէկու մը հակառակ երթալ»:

«Հիմա անկեղծօրէն խօսելով, բարեկա՛մ, չէ՞ք կարծեր որ դուք մասամբ պատասխանատու էք ձեր ձիերուն վիճակին: Առնենք ձեր Տօպինի պարագան. վըստան եմ թէ անիկա կարող պիտի ըլլար ամբողջ ամառը թեթեւ ծառայութիւններ կատարել, եթէ զանիկա չարաչար աշխատացուցած չըլլայիր. բայց հիմա բանի մըն ալ օգտակարութիւն չունի»:

«Այո՛, ես անկէ շատոնց ազատած պիտի ըլլայի եթէ Մէրին չըլլար: Երբեք չեմ կրնար համոզուիլ թէ անօգուտ կենդանիները պէտք է պահել պարզապէս գլխութեան և համակրութեան սիրոյն համար»:

«Օ՛հ, չէ՛, բարեկա՛մ, կը կարծե՞ս որ Աստուած մեզի իշխանութիւն տուաւ անբան անասուններուն վրայ որպէսզի չարաչար գործածենք զանոնք: Անոնք երբեք Աստուծոյ օրէնքներուն դէմ մեղանչած չեն, կամ Անոր անհնազանդ եղած չեն որ Աստուած ալ իբր պատիժ մարդուն իշխանութիւն տուած ըլլայ անոնց վրայ: Բայց, ընդհակառակը, յայտնի կ'երեւի որ Աստուած զանոնք մեզի տուած է մեր օգուտին համար, մեր կեանքը աւելի երջանկացնելու համար: Մեր իշխանութիւնը սահման մը ունի, և դուք այդ սահմանէն անցեր էք, գէթ ձեր Տօպինի պարագային. Տօպին երկար տարիներ ծառայեր է քեզի համար և հիմա անկարող է եզեր քու տուած աշխատութիւնը կատարել: Հա-

ւանաբար նոյնը ճշմարիտ ըլլայ քու միւս ձիւրուդ համար ալ, քանզի կարծեմ զանոնք չարաչար աշխատցուցած ես այս գարնան: Ասոնք բարեկամաբար կ'ըսեմ քեզի. բայց կարծեմ դուն իրերու վրայ սխալ աչքով կը նայիս և սխալ տեսակէտէ կը դատես զանոնք:»

«Թերևս իրաւունք ունիս, բայց չեմ կրնար հասկընալ թէ մարդ ինչպէս կրնայ յաջողիլ աշխարհի վրայ եթէ իր գործը չգիտնայ և կարելի եղածը չընէ մեծագոյն արդիւնքը յառաջ բերել:»

«Ինչ որ կ'ըսես կրնայ ճշմարտութիւն մը ըլլալ եթէ ուղիղ ըմբռնուի թէ ի՛նչ կը նշանակէ գործը գիտնալ և մեծագոյն արդիւնքը յառաջ բերել: Եթէ կեանքին նպատակը դրամ շահի՞ն ըլլայ, այն ստեն թերևս հարկ է մեր կենդանիներուն ունեցած բոլոր ուժը գործածել և սպառել, բայց կարծեմ լաւագոյն կենցաղագիտութիւն մըն է ո՛չ միայն մեր երջանկութեան ու յաջողութեան հետապնդել, այլ ևստէ երջանիկ պահել կենդանիներն ալ և ես չեմ կարծեր որ այս սկզբունքով բան մը կորսընցուցած ըլլամ:»

«Կը տեսնեմ թէ այս խնդիրներու մասին չպիտի կրնանք երբեք համաձայնիլ: Կրնա՞ք արդեօք ձեր գործը աւարտելէ վերջ ինծի օգնել:»

«Ինչո՞ւ չէ, անշո՛ւշտ, միշտ պատրաստ եմ օգնել նեղութեան մէջ եղող դրացիի մը: Տեսնե՛նք, ագարակիս մարդիկը այս շարթուան կիսուն սա վարի արտին գործը կ'աւարտեն. այն ատեն իմ ձիւրուս զոյգերէն մէկը քեզի կը զրկեմ, միայն մէկ պայմանով՝ մը, դրա՛ցի Շէյն:»

«Ի՞նչ պայմանով:»

«Սա պայմանով որ կենդանիներու մասին իմ ունեցած սկզբունքներովս գործածես իմ ձիւրս, վարուիս անոնց հետ այնպէս, ինչպէս ես պիտի վարուէի. և

ա՛յնքան զթած ըլլաս անոնց՝ որքան ինծի հանդէպ պիտի ըլլայիր եթէ ես եկած ըլլայի քեզի օգնելու:»

«Կ'ընդունիմ ձեր պայմանը և շնորհակալ եմ ձեր մարդասիրութեան համար:»

Շէյն հրաժեշտ առաւ և զնաց Ապնըր Սմիթին այցելել որ իրեն դրացի էր: Ապնըր Սմիթ համարձակախօս ծերուկ մըն էր, որ ու է խնդիրի մասին իր խորհածը առանց քաշուելու կ'ըսէր. միշտ ազատօրէն կը քննադատէր ամէն բան որ իրեն հակառակ կը թուէր: Բայց իր քննադատութիւնները որ արդիւնք էին իր ներքին համոզման, անկեղծութեան դրոշմը ունէին. իր կեանքին գլխաւոր սկզբունքն էր արդարութիւն՝ մարդոց ինչպէս նաև անասուններուն հանդէպ: Շէյն եկած էր իր այս դրացիին ճիշդ այն նոյն նպատակով որով այցելած էր Թրէյսիին: Պատմեց իր դժուարութիւնները և խնդրեց անկէ զոյգ մը ձի իր սերմը ցանելու համար:

«Լա՛ւ, ես միշտ իբր դրացի վարուած եմ, ըսաւ Սմիթ, և կարծեմ թէ այս շարթուան կիսուն կրնամ իմ զոյգերէս մին քեզի տալ. իմ մանչս՝ ճօնն ալ պիտի զրկեմ միասին որ վարէ զանոնք:»

«Ատոր հարկ չկայ, ըսաւ Շէյն, ես շատ աշխատաւորներ ունիմ: Ինձի պէտք եղածը ձի է. Թօմն ալ կրնայ վարել զոյգը եթէ միայն հաճիք ինծի զրկել զանոնք:»

«Կուզեմ որ մանչս՝ ճօնը, զոյգին հետ ըսայ. դուն վճարում չպիտի ընես անոր համար: Կը տեսնես որ զոյգը ճօնին վարժուած է, և անկէ զատ, շիտակը խօսելով, դրացի՛ Շէյն, դուն շատ խիստ կը վարուիս ձիւրու հետ, և իմ ձիւրս խիստ վարմունքի վարժուած չեն:»

«Լա՛ւ, ինչպէս որ կուզէք: Բայց չմոռցած ըսեմ, ես ալ Թօմը կը դրկեմ քեզի որ ճօնին տեղը աշխատի, քանի որ կը սնդեա անպատճառ ճօնը ձիերուն հետ ինծի դրկել:

«Շատ աղէկ, եթէ Թօմին պէտք չունիք, դրկեցէք զինքը և ես անոր համար գործ կը գտնեմ:»

Ազարակապան Շէյն տուն վերագարձաւ զուարթ տրամադրութեամբ մը զոր քանի մը օրէ ի վեր ունե-

ցած չէր: Միայն ձիերուն և ուրիշ կենդանիներու հետ իր վարուերն եզանակին մասին Թրէյսիին ու Սմիթին դիտողութիւններէն շատ արտօմած չէր:

«Սա՛ նայեցէք, կ'ըսէր Շէյն ինքնիրեն, իբր թէ ես Ապրիլ Սիթին չափ ձի գործածել չզիտնամ: Ես իր մէկ

ձիուն դէմ երկուք ունիմ, և իր բոլոր ունեցած ձիերուն չափ ձի մաշեցուցեր եմ: Աւելի գործ պիտի տեսնէի այս ձիերով եթէ Թօմը վարէր զանոնք: Բայց ինչ որ է, պէտք է համակերպիմ ու կրցածս ընեմ: Անդին Թրէյսիին ձիերը կան գորոնք ես անձամբ պիտի վարեմ, և կրնայ ըլլալ որ ճօն ամչնայ երբ տեսնէ որ ես Թրէյսիին ձիերով աւելի գործ կը տեսնեմ քան որչափ ինք կրնայ իր ձիերով տեսնել: Բայց եկուր տես որ ես ալ Թրէյսիին խոստացայ իր ձիերը չարաչար չաշխատցնել, և եթէ խոստումս չպահեմ, երբէք չի ներեր ինծի: Անչուշտ ճօն չպիտի վարանի երթալ Թրէյսիին ըսել եթէ ես կարելի եղածին չափ ծանր աշխատցնեմ զանոնք: Ինչ որ է, կրցածս պիտի ընեմ, կ'ատեմ ասանկ պարագազաւաճարներ ունեցող մարդոց հետ գործ ունենալ: Զարմանալի է որ այս մարդիկը չեն տեսներ թէ աւելի շահաւոր է ձի մը աշխատցնել անոր ամբողջ ոյժը սպառելով, և երբ ա՛լ ուժաբեկ կարող չէ աշխատիլ, սպաննել կամ արձակել զանիկա: Ժամանակը ձիու միսէն աւելի արժէք ունի:»

Ասանկ կը խորհէր Շէյն որուն միակ նպատակն էր գրամ շահիլ: Կը մոռնար թէ այն Աստուածը որ զինքը ստեղծեց, ստեղծեց նաև միւս կենդանիները, և թէ Աստուծոյ մեղի տուած իշխանութիւնը աւանդ մըն է որ զթածաբար պարտի գործածուիլ:

Գ Լ Ո Ի Խ Է.

Գանի մը օր վերջ Թրէյսի և Սմիթ իրենց ձիերը դրկեցին և Շէյնի ագարակին մէջ վարուցանի աշխատութիւնները յառաջ կ'երթային, և կարճ միջոցի մը մէջ և ճիշդ ժամանակին սերմը ցանուած պիտի ըլլար: Շէյնին ձիերուն վիճակը չէր երեւեր թէ կը բարուփէր, թէ և զանոնք դարմանելու համար ձիու մը գինէն աւելի վճարուած էր Հոճգին: Շէյն կը յուսար թէ քիչ ատենէն ձիերը բոլորովին պիտի բուժուէին, բայց ամէն պարագայի տակ գլխաւոր և առաջին գործն էր ցորենին ցանուիլը:

Գործը յառաջ կ'երթար անընդհատ, շարաթ մը վերջ՝ վերջին բլրակին հողն ալ պատրաստուեցաւ: Շէյն կը զարմանար թէ ինչպէ՞ս կարելի էր այսքան գործ տեսնել երկու զոյգ ձիով՝ Թրէյսիին ու Սմիթին հրահանգներուն համեմատ աշխատացնելով զանոնք, քանզի պէտք է ըսել թէ Շէյն ձիերը լաւ գործածելու մասին իր տուած խոստումը յարգած էր: Յորեկին՝ հարկ եղած դադարը կուտար անոնց և գիշերը՝ շատ լաւ խնամք կը տանէր. ամէն օր չափաւոր կերպով կ'աշխատցնէր զանոնք: Ինքնիրեն կ'ըսէր. «Սմիթ և Թրէյսի հիանալի ձիեր ունէին, առանց ունէ նեղութիւն տալու կամ աղմուկ հանելու ինչ որ հրամայես անոնց՝ անվրէպ կը կատարեն»: Սակայն Շէյն չէր կրնար հասկնալ թէ անոնց ցոյց տրուած քաղցրաբարոյ վարմունքն էր պատճառը որ այս ձիերը այսքան զուարթօրէն և արդիւնաւոր կերպով կ'աշխատէին:

«Բազմաթիւ որդեր կան հողին մէջ», ըսաւ ձօն Սմիթ, երբ ինք և Շէյն հողը կը փշրէին: «Եթէ անտառին մէջ գտնուող սա սարեակները հոս գային, այս բո-

չոր որդերն ալ կը ժողվէին և քու գրպանդ ալ բազում ոսկի կը մտնէր»:

«Ես այդ սարեակներուն պէտք չունիմ, ըսաւ Շէյն: Այդ վնասակար և նեղացուցիչ թռչունները ցորենը ցանուածին պէս կու գան կը խլեն կը տանին: Այդ թռչուններէն աւելի որդերը կը նախընտրեմ: Եթէ հրացան մը ունենայի այդ անպիտանները ամենքն ալ դուրս կը վանէի»:

«Եթէ թոյլ տաս, անոնք բազմաթիւ որդեր պիտի ժողվեն, ըսաւ ձօն: Հայրս երբեք թոյլ չի տար որ թռչունները սպաննենք, կ'ըսէ թէ՝ անոնք շահաւոր են մեզի»:

«Կրնան ոմանց համար շահաւոր ըլլալ, բայց ո՛չ ինձի համար»:

Թռչունները հեռուն դաշտերուն մէջ իրենց գործերով կը զբաղէին և ա՛յլ չէին երեւեր տան մօտերը: Առաջին անգամ այս երեւոյթը դիտողը էտիթն էր, որ ամենէն աւելի կը սիրէր թռչունները:

«Մա՛յր, զարմանա՛լի բան որ այս ամառ թռչունները չեկան», ըսաւ էտիթ:

«Նոյն բանը ես ալ դիտած եմ, ըսաւ տիկին Շէյն, թերևս տակաւին անոնց դալու ժամանակը չէ»:

«Օ՛հ, չէ՛, մա՛յր, ժամանա՛կն է, Թրէյսիին ագարակին մէջ բազմաթիւ թռչուններ կան, և շատ մըն ալ բոյներ: Չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ հոս ալ չպիտի գան և բոյն չինեն: Առանց անոնց՝ հոս շատ արանձին և տխուր կ'երեւի: Կարծեմ թէ հայրը և Թօմ զանոնք սպաննելով և ասկէ վանելով շատ մեծ անգթութիւն ցուցուցած եղան, և այսպէս ալ ըսի հայրիկին»:

«Նա՛յէ որ կրցածիդ չափ աշխատիս հօրդ սիրտը չնեղացնել, է՛տի, ըսաւ տիկին Շէյն: Հայրդ այս գարնան բաւականէն աւելի նեղութիւն ունի»:

«Շատ աղէկ, մայրիկ, բայց չե՞ս կարծեր որ իր նեղութեան մեծ մասին պատճառը ինքն է:»

«Թերևս, էտի՛, բայց հայրդ կարգ մը խնդիրներու մասին անանկ գաղափարներ ունի որ մերիներէն տարբեր են: Ամեն բանի վրայ միայն դրամի տեսակէտէ կը նայի:»

«Ձեմ կարծեր որ ամէն բանի վրայ դրամի տեսակէտէ նայողները շատ երջանիկ կ'ըլլան:»

«Հայրդ կ'ընէ ինչ որ կը խորհի թէ լաւագոյնն է. կուզէ քեզի և Թօմին համար բան մը խնայէ որ ապագային գործածէք ու հանգիստ ապրիք:»

«Այո՛, բայց չեմ ուզեր որ ինծի համար դրամ խնայելու պատճառով ինք թշուառ ըլլայ: Աւելի կրնտե՛մ որ աղիս՝ բայց երջանիկ ըլլա՛մ, եւ մարդիկ, անասուններ եւ թռչուններ սիրեն զիս: Եթէ հայրիկս Քորա Թրէյսիէն փոխ առած գիրքս կարդացած ըլլար, պիտի տեսնէր որ թռչունները օգտակար են, և փոխանակ ջանալու զանոնք սպաննել կամ վանել, ուրախ պիտի ըլլար անոնց ետ մեզի գալուն:»

«Հայրդ այնքան շատ հոգեր ունի որ ժամանակ չունի կարդալու:»

Էտի՛թ պահ մը լուռ նստաւ և կը նայէր դաշտերուն ու կապոյտ երկինքին:

«Ինծի անանկ կուզայ թէ, ըսաւ, սոսկալի բան մը պիտի պատահի: Ամեն բան տխուր կերևի մեր շուրջը. կարծես թէ նոյն տեղը չենք:»

«Հօրդ այս գարնան ունեցած չար բաղդը ամենքս ալ արտաբեկ ըրած է: Այս ամենը թերևս մեր օգտին համար ըլլայ, և ի վերջոյ կը յուսամ թէ բարիք յառաջ պիտի գայ:»

«Ձեմ կարծեր որ այս վիճակին վերջը աղէկ ըլլայ.

չեմ կարծեր որ հայրիկը իրաւունք ունի թռչունները վանելու և ձիերը մեռցնելու աստիճան գործածելու: Մր. Թրէյսին ալ նոյնը կը խորհի, գիտեմ, Քորան ըսաւ ինծի, և ես հայրիկիս պիտի խօսիմ այս մասին:»

«Բոլորովին անօգուտ է անոր խօսիլը. ինք իր միտքը դրածը պիտի ընէ, երբեք իր որոշումը չի փոխուիր:»

Այս պատասխանը գոհացում չտուաւ էտի՛թին, քանզի որոշած էր իր հօրը հետ խօսիլ այս խնդիրին մասին, թէեւ երբէք չէր սպասեր անանկ առիթի մը որ վերջապէս ներկայացաւ իրեն:

Օրեր անցան. ցանուած սերմը սկսաւ բուսնիլ և երեւան գալ, բայց Շէյնի աղարակին մէջ դժուարութիւնները չգարմանուեցան: Ձիերը տակաւին անյարմար էին գործածուելու, և Հոնզ չէր կրնար ըսել թէ ի՛նչ պիտի ըլլար անոնց վիճակը:

«Ձեմ հաւատար թէ այդ Պէյ Տիքը հիւանդ ըլլայ, ըսաւ Շէյն, ա՛յ չպիտի խարուիմ իրմէ: Առաջուան պէս լաւ ախորժակով կուտէ, և կը տեսնեմ թէ՛ ու է ձիու պէս դիւրաշարժ կը վազվզէ արօտավայրին մէջ: Պիտի լծեմ գանիկա և ստիպեմ որ աչխատի, եթէ ոչ վիզը պիտի կարեմ: Յորենք անա կ'ածի, և քանի մը ձի անպատճառ պէտք է քիչ առնենք արտ երթան:»

Այս եզրակացութեան գալէն վերջ, ըսաւ թէ Տիքը սայլին լծելով, քաղաք պիտի տանէր ու պիտի տեսնէր թէ չէ՞ր կրնար իր խարազանին տակ ձին թեթեւ և արագ քալեցնել:

«Ձգոյ՛ջ եղի՛ր, ըսաւ Տիկին Շէյն, գիտես որ այդ ձին խիստ և բարկացող բնաւորութիւն ունի:»

«Օ՛հ, կարծեմ Տիք մինչեւ հիմա զիս ճանցած է, և գիտէ թէ կարեւորութիւն չեմ տար պարապ բանե-

րու: Եթէ կ'ուզէ, ինչպէս կը կեղծէ ըլլալ, դժուար չպիտի ըլլայ զինքը կառավարել»:

Այս ըսելով պատրաստեց ձին և լծեց սալլին: Տիք բոլորովին կաղ ձիու մը պէս հոս հոն կը զարնուէր, և այնպէս կը ձեւացնէր թէ երթալու միտք չունէր: Ասանկ պարագայի տակ միայն Շէյն կրնար ստանձնել զայն վարելու գործը:

«Խնդճ Տիք», ըսաւ Էտիթ երբ Շէյն ձին կեցուց տան առջև, «Պէտք չէ որ հայրիկը ասանկ կաղ ձի մը վարէ» և շոյեց անոր վիզը և յարդարեց անոր բաշերը: «Արագ մի՛ վարեր, հայրի՛կ, շարունակեց աղջիկը, վրստան եմ թէ իր կրցածը պիտի բնէ»:

Շէյն պատասխան չտուաւ, բայց սկսաւ ձին քշել դէպի քաղաք: Թէ՛ գացած և թէ՛ վերադարձած միջոցին շատ ծանր վարեց ձին. քանզի նոյն իսկ Շէյնին կարծր սիրտն անգամ թող չէր տար իրեն որ կաղ ձի մը սովորական քայլուածքէ աւելի արագ քշէր: Շէյն կը պարծենար իր յաջողութեանը վրայ, և ըսաւ թէ բոլոր միւս ձիերն ալ ասանկ վարժութեան պէտք ունին, և թէ քանի մը օրէն գործի պիտի սկսէր: Ասանկ վարժութիւն մը, կը խորհէր, միւս ձիերուն ալ օգտակար պիտի ըլլար:

Յաջորդ օրը Շէյն կրկին լծեց Տիքը՝ զայն վարժեցնելու համար:

«Սօսիլը օգուտ չունի, ըսաւ Մայքին, այս ձիերը գործի վարժեցնելու է»:

«Աւելի աղէկ կ'ըլլայ որ շատ չաճապարես, ըսաւ Մայք, քանզի եթէ հիւանդ ձիերը աշխատցնես, վերջը միւս մեռած ձի կ'ունենաս»:

«Աւելի աղէկ է մեռած ձին քան անօգուտ ձին, որ միայն ուտել գիտէ: Մեռած ձին բան մը չուտեր. ես

աւելի շահաւոր պիտի ըլլամ և զրպանս աւելի դրամ պիտի գայ եթէ բոլորն ալ մեռնին»:

Այս ըսելով իր ձեռքի խարազանով սուր կտրուածք մը բացաւ Տիքին մարմինին վրայ զայն ճամբայ հանելու համար: Տիք՝ ականջները դէպի ետ անկելով կաղնի կաղը ցատկուտեց. բայց իր եւեռոյթին յայցնի կ'երեւէր քե երբ խարազանի քերտ հարուած մըն ալ տրուէր իրեն, այն աւսիճանս պիտի կասկեր որ Շէյնին կեսկիւր վսակի մէջ պիտի ըլլար: Էտիթ բացակայ ըլլալով այդ միջոցին, ոչ ոք կար հոն որ անուշ խօսքով մը հանդարտեցնէր ձին: Շէյն կառքը ցատկեց և պոռաց ձիուն որ ճամբայ ելլէ, բայց Տիք տեղէն չշարժեցաւ: Յայնսպէս միտքը դրած էր որ այդ օրը չգործէր: Շէյն իր խարազանով ուրիշ կտրուածք մը եւս բացաւ. բայց Տիք իր ականջները անկեց և գլուխը շարժեց իբր թէ ըսել կուզէր, «Մէկուն գլուխը փորձանք մը պիտի գայ, բայց նայինք ի՛նչ կ'ըլլայ»:

«Չն'ս եթար, այնպէ՛ս է», ըսաւ Շէյն, և խարազանի հարուածներով ծակկեց անոր մորթը: Տիք դէպ առաջ ոտուով մը բրաւ, սակայն Շէյն իր բոլոր ուժովը սանձը քաշեց, և կարծր երկաթը կտրեց ձիուն բերանը արիւննելու աստիճան. Տիք ոտուովներով դէպի ետ կը նետուէր: Այս յանկարծական դէպի ետ ցնցումէն Շէյն դէպ առաջ հակեցաւ և սանձը թուլցաւ: Տիք այս պատահութիւնէն օգուտ քաղելով՝ սանձին երկաթը իր ակուններովը պինդ բռնեց. — վարպետութիւն մը զոր ձիերը սորված են սանձի միջոցաւ չարաչար նեղուած ատենին, և զոր ի գործ կը դնեն ինքզինքնին ազատելու համար այդ կարծր երկաթի կտորին տուած պատիժէն: Շէյն տակաւին ինքզինք չգտած, Տիք՝ մոռնալով իր սրունքներուն պրկումը և կաղութիւնը, ճամբան

ի վար սկսաւ վազել: Շէյն իր բազուկները ցաւելու աստիճան քաշեց սանձը, բայց մարդու ոյժին դէմ ձիու ոյժն էր որ կը պայքարէր, սանձին պողպատին դէմ՝ ձիուն ակումները. և ակումները շահեցան: Ճամբան ի վար կը սուրային հովի արագութեամբ, մինչև որ

մօտեցան այն տեղին ուր ճամբան կը դառնար, և Շէյն գիտէր թէ իր վերջը եկած էր, քանզի չէր կրնար այդ դարձուածքէն անցնիլ առանց սայլը տապալելու. բայց ինչ ընէր, ուրիշ ճար չկար: Տիք առանց ճամբուն դարձուածքին ուշադրութիւն ընելու ուղղակի գնաց

դէպի ցանկապատը և մէկ ոստումով մը ցատկեց անոր վրայէն, և սայլը ջարդ ու փշուր եղաւ: Շէյն ինկաւ ճամբուն եզերքը զգայազիրկ, մտելի պէս:

Տիք ինքզինք ազատելով իր կազմածներէն՝ սուրալով գնաց դաշտ, փառք տալով որ պատենութիւն ունեցաւ անգամ մը եւս իր սրունքները գործածել: Շէյն իր կեանքը ձիերու հետ անցուցած էր, բայց մինչև հիմա սորված չէր թէ բռնութեամբ չէր կրնար կրակոտ ձի մը ընկճել և վարել:

Տիկին Շէյն որ տեսած էր ձիուն ճամբայ ելլելը, կը վախնար որ այս գործին վերջը աղէտալի ըլլար: Քանի մը հարիւր քայլ տեղ միայն կարելի եղած էր հետեւիլ կառքին իր սչքովը, անկէ անդին ճամբուն բարձրութիւնը արգելք եղած էր զայն տեսնելու, հետեւաբար չէր գիտեր թէ ինչ պտտահած էր: Կանչեց Մայքը և Թօմը ամբարանոցէն, և իր տեսածը պատմեց անոնց:

«Օ՛հ, հոգ մի ընէր, մա՛յր, ըսաւ Թօմ, հայրը կըրնայ վարել այդչափ կազ ձի մը, որ տակաւին շատ տեղ չվազած՝ պիտի յոգնի:»

«Է՛հ, ես շատ վստահ չեմ ատոր, ըսաւ Մայք, Տիք խիստ կրակոտ ձին մըն է, և երբ արիւնը եռայ իր մէջ, շատ դժուար է կառավարել:»

«Պիտի խնդրէի որ երթայիք ու տեսնէիք թէ բան մը պատահած է», ըսաւ տիկին Շէյն:

«Ի՞նչ օգուտ ունի երթալը, մա՛յր, ագարակին մէջ ձի մնացած չէ որ հեծնենք երթանք, և ոտքով ալ չենք կրնար ետեւէն հասնիլ:»

«Հանգիստ չպիտի ըլլամ մինչև որ ամէն բան չզիտնամ:»

«Հոգ մի՛ ընէր այդ մասին. հայրը այնքան լաւ գիտէ վարել ձիերը, և թոյլ չպիտի տայ որ Տիք փախչի: Եկ՛ւր, Մայք, ես մեր գործին երթանք:»

Շէյն տակաւին գիտակցութիւնը կորսնցուցած ճամբուն եզերքը պառկած կը մնար: Փորձած էր լոկ ուժով և բռնութեամբ հնազանդեցնել ու վարել ձին, և անաարդիւնքը. — ձին ուրախ զուարթ կը ցատկուտէր դաշտին մէջ, կը հրճուէր իր ազատութեամբ. և մարդը կը կենար հոն՝ ճամբուն եզերքը, իր գիտակցութիւնը կորսնցուցած: Ձին սպառած չէր իր ոյժին տասներորդ մասը, բայց մարդը մեռելի պէս ճարահատ մնացեր էր:

Այս արկածին միջոցին Էտիթ՝ Քորա Թրէյսիին այցելութեան գացած էր: Այնպէս պատահեցաւ որ Մր. Թրէյսի այդ օր՝ կէս օրէ վերջ՝ ուրիշ ագարակ մը երթար իր կառքով, և քանի որ Շէյնի ագարակին քովէն պիտի անցնէին, ըսաւ Էտիթին որ իր հետ կրնար գալ: Էտիթ ուրախութեամբ ընդունեց հրաւերը, քանզի բաւական երկար ճամբայ մը ոտքով քայլէ պիտի ազատէր:

«Միշտ սիրած եմ ձեր կառքը նստիլ և ձեր ձիերուն գացած ատեն անոնց վրայ նայիլ. որքա՛ն գո՞՛ և երջանիկ կ'երեւին անոնք», ըսաւ Էտիթ:

«Այդպէ՛ս կ'ուզեմ որ ըլլան, ըսաւ Մր. Թրէյսի, անոնք՝ ինծի կամ իմ ընտանիքիս ու եւ մէկ անգամին շափ իրաւունք ունին երջանիկ ըլլալու:»

«Կը կարծե՞ս որ կենդանիները գաղափար ունին երջանկութեան կամ դժգոհութեան մասին, այսինքն ըսել կուզեմ թէ կը հասկնա՞ն երբ կը սիրենք զիրենք և կամ կրնա՞ն փոխադարձաբար մեզ սիրել:»

«Դժուար է այդ հարցումին պատասխանել, բայց անոնց որո՞ծերէն դատելով, կարծեմ թէ մարդկային էակի մը չափ կրնան գնահատել իրենց ցուցուած սէրը և քաղցրութիւնը. սակայն չեմ կրնար ըսել թէ անոնք ասանկ գաղափարներ մեզի պէս կը հասկնան թէ ոչ: Ամեն պարագայի տակ իմ սկզբունքս է վարուիլ անոնց

հետ նկատելով զանոնք իբր այս գաղափարները հասկըցողներ: Այս մասնաւորաբար ճշմարիտ է ձիերու և շուներու մասին: Կը տեսնեմ թէ անոնց հետ քաղցրութեամբ վարուելով աւելի լաւ կը ծառայեն ինծի: Ասկէ զատ ես ինքս աւելի գո՞՛ և երջանիկ կը զգամ երբ այս անբան արարածներուն հետ քաղցրութեամբ կը վարուիմ և ի փոխարէն կ'ընդունիմ անոնց հաւատարիմ ծառայութիւնը:»

«Կուզէի որ հայրիկս այլ քեզի պէս խորհէր և աւելի հոգ տանէր կենդանիներուն հանգստութեանը:»

«Կարծեմ թէ քեզի պէս բարի փոքրիկ ուսուցիչ մը կրնայ բան մը սորվեցնել անոր ասանկ խնդիրներու մասին:»

«Հայրիկս երբեք ինծի մտիկ չ'ըներ, կ'ըսէ թէ ես ա՛յնքան փոքր եմ որ չեմ կրնար ասանկ խնդիրներու մասին գաղափար յայտնել:»

«Ա՛հ, ինչ է այս», գոչեց յանկարծ Թրէյսի, երբ մօտեցան կառքին խորտակուած վայրին ու տեսաւ Տիքը դաշտին վրայ: «Հոս փախած ձի մը կայ, իր կազմածներուն մէկ մասն այլ վրան. ճիշդ կը նմանի...:» Հոս կանգ առաւ, ճանչցաւ որ Մր. Շէյնին ձին էր:

«Տիքին կը նմանի», ըսաւ Էտիթ, ամբողջացնելով Մր. Թրէյսիին խօսքը. «բայց չէ՛, չկրնար ըլլալ, Տիք կաղ էր և այս ձին կաղ չէ՛:»

«Այնպէս կ'երեւի թէ դժբաղդութիւն մը պատահած է մէկու մը, բայց ճամբուն վրայ այլ ու եւ չ'ենք չ'երեւիր: Այս կերպով շատ անգամ կրակոտ բնութիւն ունեցող ձիեր իրենց վրէժը կը լուծեն զիրենք չարաչար գործածողներէն:»

Այսպէս խօսելով երբ յառաջ կ'երթային, մօտեցան ճամբուն դարձուածքին ուրկէ Մր. Թրէյսի Տիքին խոր-

տակած կառքը կը տեսնէր, բայց էտիթին սուր աչքերը անկէ առաջ տեսան զայն և ըսաւ .

«Ո՛հ, Մր. Թրէյսի, ձի մը կառքէն փախած ըլլալու է, ահա մարդ մըն ալ որ ճամբուն եզերքը պառկեր է : Ա՛հ, նայինք, այո՛, հայրիկս է . կը ճանչնամ : Շուտով, կը խնդրեմ, քչէ՛ կառքը աւելի արագ, տեսնե՛նք :»

Մր. Թրէյսի արդէն սկսած էր իր ձիերը վազցնել և հարկ չեղաւ որ էտիթ կրկնէր իր խնդիրքը : Երբ մօտեցան արկածին վայրին, ամէն բան պարզուեցաւ իրենց աչքին առջեւ : էտիթ կառքէն վար ցատկերով գնաց անմիջապէս իր հօրը քով :

«Ա՛խ, սիրելի, սիրելի՛ հայրիկս, խօսէ՛ ինձի», կը հեծեծէր էտիթ, երբ իր հօրը գլուխը վերցնելով առաւ զայն իր ձեռքերուն մէջ . «Մր. Թրէյսի, մեռած է արդեօք» . հարցուց հեկեկանքով :

«Մեռած չէ, սիրելի՛ աղջիկս, բայց կը վախնամ որ շատ գէշ վնասուած ըլլայ : Կրնամ հոս հօրդ քով կենալ պահ մը մինչեւ որ երթամ մեզի օգնող մէկը գտնեմ :»

«Ո՛հ, ո՛հ, մի՛ երթար . ես կրնամ քեզի օգնել որ զինքը կառքին մէջ դնենք, և ապա միասին տուն կ'երթանք :

«Բայց, սիրելի աղջիկս, դուն բաւական ոյժ չունիս որ միասին վերցնենք զինքը և կառք դնենք :»

«Օ՛հ, բաւական ոյժ ունիմ, Մր. Թրէյսի, ես զօրաւոր եմ, եկո՛ւր օգնեմ քեզի :»

«Շատ աղէկ, եթէ կը պնդես, փորձենք անգամ մը :»

Այս ըսելով երկուքը միասին վերցուցին Մր. Շէյնը և յաջողեցան զանիկա կառքին մէջ դնել : Ապա կարելի եղածին չափ արագ քչեցին կառքը դէպի Շէյնին ագարակը : Երբ հոն հասան, էտիթ փութով տուն գնաց իր

մօրը որ դուրսը բակին մէջն էր : էտիթին ուռած աչքերը ամէն բան պատմեցին Տիկին Շէյնի, որ սեղմեց իր աղջիկը իր բազուկներուն մէջ և հեկեկալով ըսաւ . «Մեռած է, էտի, մեռած է :»

«Ո՛հ, մայրի՛կ, միայն վնասուած է .» պատասխանեց աղջիկը՝ ջանալով իր սրտին արիութիւնը պահել :

Տիկին Շէյն փութով գնաց դէպ ի կառքը, և էտիթ գնաց կանչել Թօմը և Մայքը որ անմիջապէս եկան ու Մր. Շէյնը տուն տարին : Մր. Թրէյսի գնաց որ բժիշկը կանչէ :

«Չե՛ղ տեսնեմ, ձէ՛րի և Թօմ, պէտք է արագ վազէք,» ըսաւ Մր. Թրէյսի իր ձիերուն, խարազանի թեթեւ հարուած մը ապով անոնց : «Մահու և կեանքի խնդիր է այս, ձեր մանչուկներս :» Հնազանդ և բարի ձիերը սուրացին յառաջ և քիչ ատենէն վերադարձան բժիշկը բերելով :

Բժիշկը Շէյնը քննելով տեսաւ որ սրունքը կոտրած էր և գլխուն վրայ ալ ճծուածք մը ունէր : Ապա ամբողջ օր կէս-գիտակից վիճակի մէջ մնաց : Յաջորդ առտու ինքզինքը դատած էր, բայց իրեն պատահած արկածին մասին բան մը չէր յիշեր, մինչեւ որ Տիկին Շէյն ամէն բան պատմեց : Ինչ որ զինքը հիմա դառնապէս կը աագնապեցնէր սա խորհուրդն էր թէ երկու երկար ամիսներ ստիպուած պիտի ըլլար անգործ մնալ և պիտի տանջուէր դժնդակ ցաւերով :

Շէյնի արկածին պատմութիւնը անմիջապէս ազարակին մէջ ամէն կողմ տարածուեցաւ, և բոլոր կենդանիները կը ջանային մեկնութիւններ տալ այս դէպքին, սակայն ընդհանուր գաղափարը կամ եզրակացութիւնը կը թուէր ըլլալ սա՛ թէ՛ գէթ ժամանակ մը ազարակին մէջ անձ մը պակաս պիտի ըլլար զիրենք չարչրկող և իրենց հետ անգթութեամբ վարուող :

«Կը ցաւիմ որ Թօմին բան մը չպատահեցաւ որ չկարենար ա՛լ եւս ծեծել մեզ», ըսաւ կովը :

«Ձեմ հաւնիր այդ ըրածիդ» ըսաւ Տօպին Տիքին, չափազանց յառաջ գացեր ես : Հիմա ամէն մարդ պիտի խորհի թէ՛ խաղ մը խաղացեր ես, բոլոր եղածը պիտի հասկնան, և հետեւանք պիտի ըլլայ աւելի բռնութիւն և չարաչար վարմունք :»

«Եղածը եղած է : Կրակոտ բնաւորութիւնս այս ծայրայեղութիւնը գործել տուաւ ինծի . ա՛լ ձանձրացած էի կեղծել : Եթէ իրապէս կաղ ալ ըլլայի, Շէյն դարձեալ նոյն կերպով պիտի վարէր զիս : Ինք իմ կաղութիւն կեղծելս չէր գիտեր, հետեւաբար իրեն համար կաղ էի, և երբ զիս խարաղանց՝ առանց խորհելու ժամանակ ունենալու, սկսայ վազել : Գիտէի թէ կրնայի յամառիլ, բայց Շէյն վերջապէս պիտի տեսնէր որ ըրածս կեղծիք էր, և այդ պարագային ինծի կը մնար կռուիլ իրեն հետ : Կը տեսնէք որ անանկ դիրքի մը մէջ էի որ կա՛մ պէտք էր կռուիլ, կամ տեղի տալ, և ես նախընտրեցր կռուիլ :»

«Խիստ ձախորդ գործ մըն է այս և կրնայ ըլլալ որ մեզ ամէնքս ալ նեղութեան մէջ ձգէ : Հարկ էր որ ինքզինքդ զսպէիր :»

«Ձանացի, բայց չյաջողեցայ : Այս տեսակ գործերու մէջ ո՛չ ձեր տարիքը և ոչ ձեր փորձառութիւնը ունիմ, ու երբեմն ասանկ սխալ քայլեր կ'առնեմ :»

«Ինքզինքնիս պաշտպանելու համար պէտք է ուրիշ միջոցներ գործածենք, երբ Շէյն անգամ մըն ալ մեր քովը գայ, բայց կ'երեւի թէ բաւական երկար ատեն չպիտի կրնայ մէջտեղ ելլել ու մեր քովը գալ, ինչպէս մեր ընկերը՝ շունը կ'ըսէ :»

«Իմ մասիս, ես ա՛լ ևս պայքարը սկսած եմ անոր հետ : Մինչեւ որ այս գործը չկարգադրուի, երբեք վրաս չպիտի կրեմ իմ կաղմածներս : Շունը անցեալ օր կ'ըսէր թէ՛ Շէյն ըսեր է որ եթէ երբեք կարող ըլլանք աշխատիլ, շատ սուղ վճարել պիտի տայ մեր պարապուրդը :»

Շէյնին համար օրերը երկար և տաժանելի կերեւէին . անկողինի մէջ պառկած՝ կը մտածէր իր նեղութիւններուն վրայ : Մարմնական ցաւերուն վրայ աւելցած էր ազարակին գործերուն վիճակին մասին իր մեծ անձկութիւնը : Տիկին Շէյն և գաւակները կը ջանային իր միտքը հանդարտեցնել ազարակին գործերը խիստ նպաստաւոր կերպով ներկայացնելով, բայց Շէյն այնքան լաւ գիտէր և կը հասկնար իր գործերը որ երբեք չէր խաբուեր :

«Տակաւին որչա՞փ ժամանակ պէտք է սպասել որ մշակները գործի սկսին», հարցուց Շէյն Թօմին, երբ այս վերջինը սենեակէն կ'անցնէր :

«Ձեմ գիտեր, բայց երբ ժամանակը գայ բոլոր դժբախտները պիտի գան և անգամ մը ևս հերկեն արտը քեզի համար :»

«Մարեակները շատ մնաս տու՞ած են :»

«Ձեմ կարծեր :»

«Լաւ վիճակի մէջ է արտը :»

«Բաւական լաւ, այդ մասին հոգ մի՛ ընէք, աղէկ պիտի ըլլայ:»

«Բայց ես մեծ անձկութիւն մը ունիմ այդ մասին, ձախորդ բան մը կայ, ձեւերէդ այնպէս կը հասկընամ: Այսքան դժբաղդութիւններէս վերջ ուրիշ նոր դժբաղդութիւն մը զիս չսպաննե՞ր, ըսէ՛ ինչ որ գիտես:»

«Լաւ, քանի որ գիտնալ կուզես, մեր ցանքին վիճակը երբեք աղէկ չէ:»

«Աղէկ չէ՛, ինչո՞ւ համար:»

«Եթէ կուզես ամբողջ ճշմարտութիւնը գիտնալ, ահա ըսեմ քեզի: Այս տարուան բերքը կատարեալ անյաջողութիւն մըն է: Որդերը բոլորը առած տարած են, պէտք է կրկին ցանուի: Հարկ չէ սակայն ատոր համար անձկութիւն ունենալ. քանզի Մր. Թրէյսի կ'ըսէ թէ բոլոր դրացիները պիտի գան և արտը հերկելով կրկին պիտի ցանեն. բայց կը վախնայ որ ամէն պարագայի տակ այս որդերուն պատճառաւ չկարենաս յաջող հունձք մը ունենալ:»

«Որդերը Մր. Թրէյսիին արտն ալ աւերած էին:»

«Ոչ:»

«Սմիթի՞նը:»

«Ոչ:»

«Ուրիշ ո և է մէկո՞ւնը:»

«Մեր դրացիներուն մէջ և ոչ մէկունը:»

«Ուրեմն բաղդը ինձի հակառակ է, պարտուեցայ:»

«Մր. Թրէյսի կ'ըսէ թէ մեր գործին մէջ մասնաւոր բան մը որ միայն մէկ կերպով մը կրնայ բացատրել. կ'ըսէ թէ մեր ցանքը յաջող եղած չէ որովհետեւ հոս որդերը ուտող թռչուններ չկան: Մայրը և էտին ալ կ'ըսէին թէ հոս թռչուն չկայ, թէև ես մասնաւոր կեր-

պով դիտած չէի այդ պարագան մինչև որ Մր. Թրէյսի ինձի շիտեցաւ այդ մասին: Սակայն չեմ հաւատար թէ թռչուն չգտնուիլը ո և է յարաբերութիւն ունի այս գործին հետ:»

«Անոր այդ տեսակ յիմարական գաղափարներուն երբեք կարեւորութիւն չեմ տար, բայց յայտնի է թէ բաղդը այս գարնան եղանակին մէջ զիս կը հալածէ:»

«Հոգդ մի՛ ընե՛ր, մենք կրկին պիտի ցանենք, և կրնայ ըլլալ որ ի վերջոյ յաջող բերք մը ունենանք:»

«Այս տարի բան մը չպիտի ունենանք: Եթէ որդերը անգամ մը փճացուցին սերմը, նոյնը պիտի ընեն կրկին, և մենք այս տարի հունձք չպիտի ունենանք:»

Թօմ՝ իր հայրը աւելի ընկճուած և յուսահատ վիճակի մէջ ձգելով՝ դուրս ելաւ սրտնեղած և բարկացած: Իրիկունը երբ իր շուրջ սկսաւ ամէն բան ստուերոտիլ, Շէյն աւելի ծանր կը զգար իր դժբաղդութեան բեռը: Բարոյական այս ճնշումը, իր կտորած սրունքին ցաւին հետ մէկտեղ, այնքան անտանելի կուգար իրեն որ ա՛յ չէր կրնար հանդուրժել ու բարձրածայն կը հառաչէր: Էտիթ, որ քովի սենեակը կը գտնուէր, լսեց հօրը ձայնը: Հանդարտութեամբ ներս մտաւ և անոր անկողինին մօտեցաւ, և ըսաւ.

«Ինզճ հայրիկս, շա՛տ կը նեղուիս:»

«Ախ, այո՛, աղջիկս, անանկ կ'երեւի թէ ամէն բան կործանած է:»

Էտիթ իր հօրը անկողինին քով ծնկան վրայ գալով ըսաւ.

«Ինչո՞ւ, հայրիկ. ինչո՞ւ ատանկ կը խօսիս, լաւ տուն մը չունի՞ս. քեզ սիրող ընտանիք մը և բարի զբօնացիներ չունի՞ս:»

«Այո՛, այո՛, գիտեմ, բայց այս տարի բան մը չպիտի կրնանք ստանալ ագարակէն:»

«Ի՞նչ կ'ըլլայ եթէ չկարենանք, ճիշդ առաջուան պէս երջանիկ պիտի ըլլանք :»

«Դուն չեմ գիտեր, աղջիկ, դուն բաւական մեծ չես որ այս բաները հասկնաս :»

«Այո՛, բայց ես կը հասկնամ, հայրիկ : Տասնրեօթը տարեկան եմ, և գիտեմ թէ ինքզինքդ կը մաշեցնես որ աւելի հող գնելու համար դրամ չահիս : Ատով մենք աւելի երջանիկ չենք ըլլար, այլ ընդհակառակը թէ՛ դուն և թէ՛ մենք աւելի ապերջանիկ կ'ըլլանք : Եւ, հայրիկ, հիմա առաջուան չափ բարի չես : Դուն մեզ հիմա այնչափ չես սիրեր որչափ կը սիրէիր իմ փոքրիկ աղջիկ մը եղած ատենս :»

«Ձեզ չեմ սիրեր, էտի՛, ա՛հ, անշուշտ կը սիրեմ : Ձեզի համար է որ կախատիմ դրամ ինայել : Իմ սիրոյս համար ատկէ աւելի ի՞նչ լաւագոյն ապացոյց կ'ուզես :»

«Ես ա՛յս տեսակ սէր կուզեմ քիչ մը, հայրիկ :» Ըստւ աղջիկը և իր հօրը վզին փաթթուեցաւ ու տարիներէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով համբուրեց զանիկա :

Շէշի համար նոր փորձառութիւն մըն էր այս : Տարիներէ ի վեր սիրոյ ասանկ ճառագայթ մը թափանցած չէր իր սրտին փոշելից խորհրուն մէջ : Փոշին հարկ էր մաքրուել որպէսզի իսկական ջերմութիւնը կարենար մուտ գտնել իր հոգիին մէջ :

«Բարի աղջիկ մըն ես, էտի, բայց չես գիտեր, չես կրնար ըմբռնել իսկ թէ որքա՛ն անհրաժեշտ է դրամը աշխարհի մէջ հանգիստ ապրելու համար :»

«Ո՛հ, հայրիկս, գիտեմ դրամին կարեւորութիւնը, բայց գիտեմ ալ թէ դրամը չէ միակ բանը որ երջանութիւն կրնայ բերել : Երջանիկ ըլլանք, և անձկութիւն չունենանք դրամի մասին :»

«Բայց ինչպէ՞ս կրնանք առանց դրամի ապրել զաւակս :»

«Ա՛հ, սիրելի՛ հայրիկս, գիտեմ թէ դուն դրամատան մէջ այնքան դրամ ունիս որ նոյնիսկ եթէ տարի մը հունձքը բոլորովին այնաջող երթայ, կրնանք հանգիստ ապրիլ :»

«Եւ ի՞նչ պիտի ընենք այդ դրամն ալ հատնելէ վերջ :»

«Մինչեւ այդ ատեն դուն ապաքինած կ'ըլլաս, ձիւրը աղէկցած կ'ըլլան, և մենք ամէնքս յօժար ձեռքերով և երջանիկ սրտերով պիտի երթանք աշխատիլ : Ամէն մարդու և ամէն բանի հանդէպ քաղցր ու ազնիւ վարմունք պիտի ցուցնենք, և երբեք այդքան չպիտի խորհինք դրամի համար :»

«Շատ անուշ կը հնչին այդ խօսքերդ, բայց գործնականին մէջ կը վախնամ թէ արժէք մը չունենան : Մարդ պէտք է շրջահայեաց ըլլայ, հոգայ իր ընտանիքը, քանզի եթէ ինք անխոյժ ըլլայ, իրմէ զատ ոչ ոք հոգ պիտի տանի իր ընտանիքին :»

«Այո՛, բայց եթէ թոյլ տայ որ դրամին սէրը վանէ իր ընտանիքին հանդէպ ունեցած սէրը, ինծի անանկ կ'երևայ թէ շատ ձախող փոխանակութիւն մը ըրած կ'ըլլայ :»

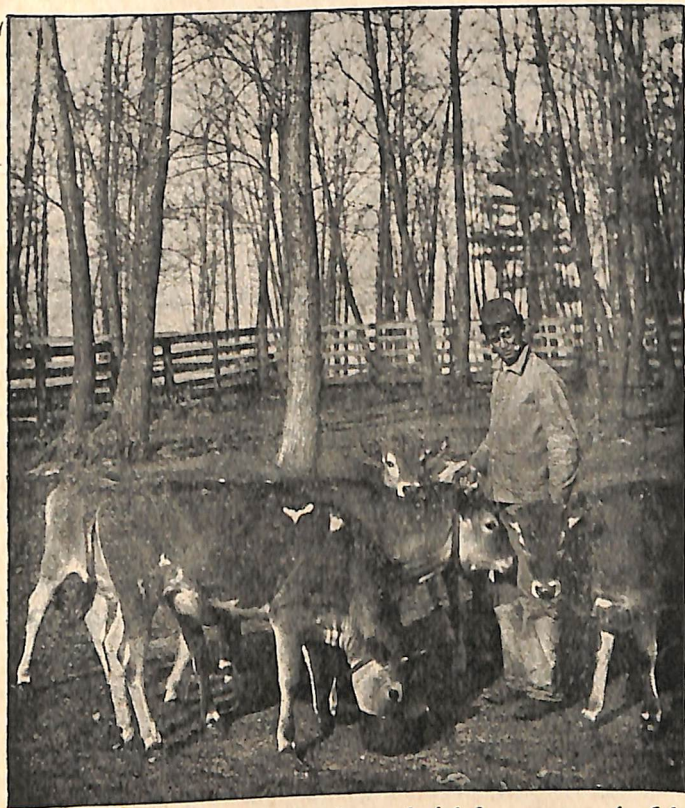
«Լա՛ւ, գիշեր բարի, աղջիկս, գէթ պահիկ մը ուրախացուցիր զիս : Իմ սիրելիներս հոգալու փափաքս է պատճառը որ այս ձախորդութիւնները այսքան կը տագնապին զիս : Կ'ուզեմ որ անոնք ո և է կարօտութիւն չքաշեն իրենց կեանքին մէջ :»

«Շատ լաւ, հայրիկս, ա՛լ չխօսինք այդ մասին : Իրարու հանդէպ սէր և քաղցրութիւն մշակենք, և Աստուծոյ վստահինք : Գիշեր բարի, հայրիկ :»

Էտիթ համբոյր մը ևս պուստ իր հօր ու դուրս ելաւ :

Ճօն Շէյն անհանգիստ էր. երկար ու ցաւատանջ ժամերու մէջ իր զգացած առանձնութիւնը կը ճնշէր իր վրայ: Էտիթին հետ ունեցած խօսակցութիւնը իր հոգիին թաքուն գորովը յուզած էին. իր սիրաւը մարդկային համակրութեան կարօտը կը քաշէր: Առանձին կեանք մը ապրած էր. իր ամբողջ հոգին միայն դրամ շահելու տենչով գրաւուած էր: Չէր խորհեր թէ իրմէ զատ ուրիշ մէկն ալ կրնար նեղուիլ կեանքի մասին իր սխալ ըմբռման պատճառով: Ահա Էտիթը որ կարօտը կը քաշէր իր հօրը սիրոյն որ սակայն կը զլացուէր իրեն: Աղջկանը դէմքը միշտ կը ներկայանար իր աչքին առջև, անոր ձայնը կը հնչէր իր ականջներուն մէջ, անոր խօսքերը իր յիշողութեան մէջ էին: Անոր դէմքը և ձայնը կը յիշեցնէին իրեն մէկը՝ զոր երկար ատենէ ի վեր ճանչցած էր, մէկը՝ զոր տարիներ առաջ սիրած էր: Ո՞վ կրնար ըլլալ անիկա: — Անշուշտ իր կինը, Մէրին, զոր գրեթէ մոռցեր էր թէ երբեք սիրած էր, Մէրին՝ որ հետը, ամուսնացած ատեն ճիշտ Էտիթին կը նմանէր. այո՛, ապահովաբար գրեթէ մոռցած էր զայն: Եւ այս պահուն անբացատրելի փափաք մը կը զգար ըսելու անոր թէ տակաւին կը սիրէր զինքը. և կանչեց որ իր քովը գայ: Երբ կինը եկաւ և կեցաւ իր անկողինին քով, հիւանդ մարդու մը երեւակայութեան այն փայլուն տեսիլը մթազնեցաւ. քանզի Էտիթին պայծառ և գեղազուարթ դէմքը չէր որ կը հակէր իր վրայ, այլ իր կնոջ դէմքը. ամուսինին հետ քսան տարիներու ծանրածանր աշխատանքը ու օգնութիւնը իրենց դրոշմը թողած էին անոր դէմքին վրայ: Թարմութիւն և գեղեցկութիւն անցեր էին. մազը ճերմկնալ սկսեր էր: Մէրի Շէյնն էր որ հիմա անկողինին քովն էր ոչ թէ Մէրի Մէյրթը որ Էտիթին դէմքը յիշեցուցած էր, և ինք՝ Ճօն Շէյնն էր դարձեալ իր խորո-

մած դէմքով ու կախ ուսերով: Տեսիլը աներեւութացած էր, և սիրոյ ու խանդաղաօտանքի այն խօսքերը զոր իր շրթունքը պիտի արտասանէր, ալ երբեք չսուեցան: «Բա՛ն մը ուղեցիր, Ճօ՛ն,» ըսաւ կինը:

«Բիշ մը օգնէիր որ դիրքս փոխեմ,» պատասխանեց այրը: Կինը անոր խնդիրքը կատարեց և սենեակէն դուրս եկաւ: Շէյնին խղճմասանքը խայթեց զինքը, տեսիլը կրկին

ներկայացաւ : Ետ կանչեց իր կինը որ կրկին եկաւ անոր անկողինին քովը :

«Ի՞նչ կ'ուզես, ճօն :»

«Այս գիշեր առանձին եմ, կրնամ քիչ մը ինձի հետ նստիլ :»

«Անշուշտ, այո՛, ամբողջ գիշերը, Եթէ կուզես :»

Կինը նստաւ իր ամուսինին քով որ ըսաւ թէ ինչպէս նոր կը սկսէր տեսնել թէ իր կեանքը չէր եղած այն՝ որ պարտէր ըլլար : Թէ՛ իբր այր և հայր, որքան թերացած էր իր պարտականութեանց մէջ ու բոլորովին առանձին ապրած էր. և թէ՛ կուզէր որ այսուհետեւ իր ընտանիքին մօտ ապրէր ու գրաւէր անոր սէրը և վստահութիւնը : Պիտի ըսէր անոր նաև թէ զինքը առաջուան չափ կը սիրէր, բայց այնքան երկար ատենէ ի վեր սիրոյ և խանդաղատանքի խօսքեր արտասանած չէին իր չրթունքները որ շատ տարօրինակ կերեէին հիմա այդ տեսակ բառեր : Պիտի խօսէր, բայց բառերը խոյս կուտային իր չրթունքներէն և վերջապէս չարտասանեց զանոնք : Կինը արտասուալից աչքերով պատասխանեց թէ իրենց խորհուրդները ցարդ իրարմէ բաժնուած էին, և թէ հիմա ուրախութեամբ կ'ողջունէր աւելի պայծառ օրուան մը արշալոյսը երբ իրենց կեանքը ա՛րևս միեւնոյն նպատակով և սիրով պիտի ընթանային :

Այս խորհուրդներով սփոփուած՝ Շէյն շուտով քնացաւ ու իր յոգնած ու մաշած կինը գնաց հանգչելու, յուսալով որ ապագան չպիտի ցրուէր այդ գիշերուան պայծառ յոյսերը :

Գ Լ ՈՒ Խ Թ.

Յաջորդ օրուան ծագող արեգակին լոյսին հետ անհետացեր էին՝ առաւօտեան ցօղին նման, նախորդ գիշերուան խորհուրդները. ճօն Շէյն շատ շուտ մտոցեր էր իր կնոջ հետ խօսակցութեան միջոցին իր ըրած բարի որոշումները : Ամէն անգամ որ նոր օր մը կը ծագէր, իր հոգին կը ճմուէր : Արեւուն հետ ելլելով իր օրական աշխատութեանց զբաղելու ունակութիւնը այնքան զօրաւոր կերպով հաստատուած էր իր ընտելեան մէջ որ կը սրանեղէր, կը բարկանար երբ ինքզինք զամուած կը զգար անկողինին մէջ ու դատապարտուած՝ անգործ մնալու : Էտիթին ցոյց տուած գորովանքը զինքը քսան տարի երեւակայութեամբ ետ տարած էր. և սքան մը անգամ մը ևս ունեցած էր այն ակնկալութիւնները, քաղցր յոյսը որ տարիներ առաջ ներշնչած էին զինքը Մէրի Մէլթին հետ ամուսնացած ատեն : Բայց նոր օրուան մը լոյսը ետ բերած էր իր գործին խորհուրդները ու հիմա կ'ամէնար իսկ որ նախորդ գիշերուան խօսքերն ու խորհուրդները արտայայտելու չափ յառաջ գացած էր :

Մամոնային շունչը եղծած էր իր սրտին մէջ թափանցող սրբութեան անուշաւէտ բուրումը. հիմա դարձեալ գործի մարդը եղած էր, ոսկիին փայլէն չլացած ու անկարող՝ տեսնելու վստահող կնոջ մը ու սիրող աղջկան մը գեղեցկութիւնը :

Արկածէն ի վեր երկու շաբաթ անցեր էր, և կենդանիներու գործադուլը ամենախիստ կերպով կը շարունակէր : Շէյնի անկողին իյնալէն ի վեր իրենց չարչարանքը մասամբ նուազած էր. հիմա միայն Թօմին հետ էր իրենց պայքարը. քանզի Մայք խստասիրտ ու անգութ

չէր, միայն իրեն հրամայուածը կը կատարէր: Երբեք չարաչար չէր վարուեր ազարակին կենդանիներուն հետ, կարելի եղածին չափ խոյս կուտար անգութ արարքներէ:

«Թօ՛մ, ըսաւ օր մը Մայք, պէտք է այս ձիերուն հետ վարուելու տարբեր եղանակ մը փորձենք, և տեսնենք թէ չե՞նք կրնար զանոնք կարգի կանոնի բերել:»

«Զգէ՛ սա ձիերը, ազարակին մէջ ուրիշ ամէն բանի պէս անոնք ալ փճանալու վրայ են:»

«Հանդա՛րտ, սպասէ որ բացատրեմ միտքս և ըսեմ թէ ինչ ընելու ենք: Նախ ախոռները լաւ մը մաքրենք, մաքուր և առատ յարդով ծածկենք գետինը. ապա պատրաստենք իրենց սիրած աղուոր տաքուկ խառնուրդ կերը և տանք որ ուտեն. անկէ վերջը քաղցրութեամբ վարուինք անոց հետ և տեսնենք չե՞նք կրնար նոր կեանք մը տալ անոնց:»

«Եթէ կուզես, կրնաս ուզածիդ պէս փորձել, բայց ես յիմար չեմ որ իմ ժամանակս ատանկ պարապ բաներով անցնեմ:»

«Ուրեմն քու թոյլտուութեամբ ես անգամ մը անձամբ պիտի փորձեմ:»

Մայք իր ըսածին պէս ըրաւ: Գիշերը ձիերը բերաւ, աղուոր մաքուր յարդ փռեց գետինը վրան քնանալու համար: Քերեց, խողանակեց, չիեց զանոնք, մինչև իրենց երկար ատենէ ի վեր անխնամ ձգուած վերարկուն կրկին փայլեցաւ: Հոգ տարաւ որ լաւ և առողջարար սնունդ տրուի անոնց. գոցեց ախոռին լուսամուտները որ գիշերուան զով հովը անոնց վրայ չփչէ:

«Ի՞նչ է այս եղածը, ի՞նչ կը կարծէք: Այս բոլոր եղածները այնպէս կը ցուցնեն թէ խնդիրը մեզի նպաստաւոր կերպով լուծուելու ճամբուն մէջն է,» ըսաւ Տօպին՝ Մայքին մեկնելէն վերջ:

«Ես թշնամիին ձեռքէն չնորհք չեմ ուզեր, սպասենք քիչ մը մինչև որ տեսնենք թէ այս եղածներուն մէջ խաղ մը կամ նենգամիտ վարպետութիւն մը չըլլայ,» ըսաւ Տիք:

«Լա՛ւ, ի՛նչ կուզէ թող ըլլայ այս փոփոխութեան պատճառը, կուզեմ կրցածիս չափ վայելել իմ այս բարեփոխուած վիճակիս պայմանները, նոյն իսկ եթէ միայն մէկ գիշերուան մը համար ըլլան անոնք,» ըսաւ խարտեաչ ձին:

«Ես ալ ճիշդ նոյնը կը խորհիմ», ըսաւ թխորակ մատակ ձին որ մօտը կեցեր էր:

Մայք շարունակեց գործադրել իր ծրագիրը յաջորդ օրը եւս նոյն խնամքը տանելով անոնց, և ձիերը սկսան խորհիլ թէ իրենց վիճակին մէջ դէպ ի լաւը իրական փոփոխութիւն մը կար: Տիք, սակայն, կ'ըսէր թէ ասոր բուն պատճառը իրենց հին թշնամիին, Շէյնին հիւանդ պառկած ըլլալն էր: Կը խորհէր թէ անգութ տէր մը չէր Մայք որ Շէյնին տկարութենէն օգուտ քաղելով քիչ մը աւելի լաւ կը վարուէր իրենց հետ:

«Շա՛տ աղէկ, եթէ Մայք մեզի հետ արդարութեամբ և քաղցրութեամբ կը վարուի, պէտք է մենք ալ նոյն կերպով վարուինք իրեն հետ: Ես ա՛լ ձանձրացայ ինքզինքս հիւանդ կեղծելէ», ըսաւ խարտեաչ ձին:

«Ես առանց առարկութեան և դժկամակութեան կը գործեմ ու է անձի համար որ ինծի հետ արդար կերպով կը վարուի. և եթէ Մայքը ինծի հետ այդպէս կը վարուի, պատրաստ եմ գործել անոր համար», ըսաւ Տիք:

Ահա այս միջոցներուն էր որ Մայք տուն գնաց Շէյնը տեսնելու, և ներս մտնելով ըսաւ.

«Բարի լոյս, Մր. Շէյն, ի՞նչպէս ես այս առտու:»

«Գէշ, Մա՛յք, շատ գէշ, անանկ կ'ենթադրեմ թէ հոս այս ազարակին մէջ ամէն բան կործանելու վրայ է:»

«Ո՛հ, հաւատա՛ ինձի, կը սխալիս: Քանի մը օրէ ի վեր ես ինքս ձիերուն խնամք կը տանիմ, կանոնաւորապէս անոնց պէտք եղածը կ'ընեմ, և հիմա տեսնելու ես անոնց մէջ եղած բարեփոխութիւնը: Վստահ եմ որ քանի մը օրէն անոնք ամէնքն ալ կրկին աշխատիլ պիտի սկսին:»

«Լա՛ւ, քաջ պերական է այդ. ի՛նչ կ'ընես ձիերուն:»

«Անոնց հետ քաղցրութեամբ և արդարութեամբ կը վարուիմ: Կ'ընեմ ձիերուն ինչ որ պիտի ուզեմ որ ակնով ինձի ընեն: Ես այնքան զրոյ կարգացող մէկը չեմ, և ոչ ալ թերեւս պէտք եղածին շափ բարի քրիտոնեայ մը, բայց կը հաւատամ թէ շատ լաւ սկզբունք է այդ, որուն պէտք է հետեւինք: Քաղցրութեամբ և զթածութեամբ վարուէ անոնց հետ, և ահա բոլոր գաղտնիքը գտած կ'ըլլաս: Ինձի ձգէ զանոնք, և քանի մը օրէն կարող պիտի ըլլամ զանոնք աշխատցնել:»

Մայքին մեկնելէն քիչ վերջ էտիթ ներս մտաւ:

«Բարի լոյս, էտի, կարծեմ թէ այս առտու աւելի աղէկ եմ, ըսաւ Շէյն:

«Շատ ուրախ եմ, հա՛յր: Պատուհանը բանամ որ դուրսը տեսնելու կարող ըլլաս: Կը վախնամ որ մայրիկը հիւանդ պիտի ըլլայ, հազիւ կարող է սոքի վրայ կենալ:»

«Ահ, ի՛նչ ունի», հարցուց Շէյն:

Իր անձնասիրական խորհուրդներուն մէջ ա՛յնքան ընկղմած էր որ միջոց չէր ունեցած տեսնելու թէ իր կինը իր հիւանդութենէն ի վեր նորանոր և ծանր պարտականութեանց տակ հալեր մաչեր էր:

Սրդարեւ տիկին Շէյն հիւանդացած էր այդ օրը, և տան շուշը այս լուրը տարած էր միւս կենդանիներուն:

«Շատ դժբաղդ պարագայ մըն է այս, թող մեզմէ մէկը բժիշկը բերելու երթայ», ըսաւ Տօպին:

«Ես պիտի երթամ», ըսաւ Տիք:

«Կը յուսամ թէ զին պիտի զրկեն. ես արդէն ձանձրացայ հոս անգործ կենալէն», ըսաւ խարտեաչ ձին:

Մայքը կանչեցին որ բժիշկը բերէ: «Ժամանակը դրամ է, կ'ըսէր Մայք, այս ձիերէն մէկը պիտի առնեմ և երթամ: Իրաւ որ չեմ գիտեր թէ այս ծոյլ անպիտաններէն ո՞րը պիտի առնեմ:»

Տիք վրնջեց, կարծես ըսել կ'ուզէր. «Ես պիտի երթամ»:

«Ահ, անպիտան, քու հին խաղերդ ինձի ալ պիտի խաղաս», Բայց, նայինք, ամէն պարագայի տակ քեզ պիտի փորձեմ քանի որ դատուածներուն մէջ ամէնէն արագն ես»:

Մայք Տիքը պատրաստելով լծեց կառքին: Տիք երբ լայն ճամբան ելաւ թռչունի մը նման սուրալով գնաց: Բժիշկը եկաւ ու քննելով Տիկին Շէյնը ըսաւ թէ չափազանց աշխատութեան ու անքնութեան հետեւանք էր այս հիւանդութիւնը: Յորեկը չարաչար աշխատութիւն ու գիշերը երկար նստիլը բոլորովին ուժասպառ ըրեր էին զինքը, և թէ բացարձակ և կատարեալ հանգիստ պէտք էր իրեն:

Մը Խրէյսի այդ օրը Շէյնին այցելութեան եկած էր: Շէյն պատմելով անոր իր կնոջ հիւանդութիւնը, ըսաւ.

«Գործերը շատ գէշ կ'երթան, հաւատա՛ որ երբեք չէի խորհեր թէ կլինս կրնայ ինքզինք չափազանց աշխատցուցած ըլլալ:»

«Իրացի՛ Ծէյն, թոյլ տուր որ բացայայտ խօսիմ քեզի: Պէտք է տեսնէիր որ կինդ հիւանդութեանդ պատճառաւ իր ունեցած նոր և ծանր աշխատութեան և յոգնութեան հետեւանքով կը հալէր կը մաշէր:»

«Իրաւունք ունիս, բայց ես այնքան ուրիշ խորհելի շնորհներ ունէի որ երբեք չխորհնեայ ատոր վրայ:»

«Ա՛հ, բարե՛կամս, կը կարծես թէ ընտանիքիդ առողջութեանէն ու երջանկութեանէն աւելի կարեւոր բան կայ: Քու սիրելիներուդ երջանկութիւնը պէտք էր առաջին տեղը գրաւէր մտքիդ մէջ: Պէտք էր քու խորհուրդիդ առաջին առարկան ըլլար կինդ որ իր կեանքը քեզի նուիրած էր:»

«Արդարեւ երբեք չէի խորհեր իր չափազանց ու ծանր աշխատութեան վրայ:»

«Դուն շատ սխալ գաղափար ունիս մարդուն, ինչպէս նաև կենդանիներուն տոկայու և համբերելու կարողութեան վրայ: Մարմնական տառապանքի և յոգնութեան տոկայու սահման մը կայ, և մարդիկ շատ անգամ նկատի չեն առներ այդ սահմանը: Այս ճշմարտութեան ապացոյցը անա աչքիդ առջեւն է: Կինդ չափազանց աշխատութեան հետեւանքով հիւանդացած է, եւ քու ձիերդ նոյն պատճառով ուժաբեկ ըլլալով անկարող եղած են ա՛յլ ևս աշխատելու:»

— «Ահա ճիշդ այդ մասին չեմ համաձայնիր քեզի հետ: Իմ չար բաղդս է որ զիս կը հալածէ այսպէս, եւ ես անճար ու անճարակ մնացած եմ:»

«Եթէ վայրկեան մը կանգ առնես և խորհիս, վստահ էմ որ տարբեր աչքով պիտի տեսնես իրերը: Չեմ ուզեր քու անձնական գործերուդ խառնուիլ, բայց կը զգամ թէ իմ պարտաւորութիւնս է ներկայացնել իրերը իմ տեսածիս պէս, քանզի դուն կուրացած ես և չես տես-

ներ քեզի օգտակար եղած բաները: Դուն քու և քու ընտանիքիդ երջանկութիւնը զոհած ես դրամ շահելու տենջանքիդ, և ի՛նչ շահած ես փոխարէն: Ոչինչ. մինչ ես, որ երջանկութիւն փնտոելու միւս սկզբունքին հետեւած եմ, քեզմէ աւելի կը վայելեմ աշխարհի բարիքները: Այս կ'ըսեմ ոչ թէ պարծենալու համար, այլ որովհետև իրողութիւնն այս է:»

«Դուն միշտ բաղդաւոր եղած ես:»

«Բաղդի խնդիր չկայ հոս: Աստուծոյ խօսքը միշտ ճշմարիտ է, մէկը, որ կը հետեւի Անոր օրէնքներուն, կը հաւատամ թէ անշուշտ պիտի յաջողի:»

Այս միջոցին էտիթ ներս գալով՝ նստաւ իր հօրը անկողինին քով՝ անոր ձեռքը իր ձեռքերուն մէջ բռնած:

«Հայրի՛կ, ըսաւ աղջիկը, կարծեմ Մր. Թրէյսին իրաւունք ունի, կուզեմ որ կարեւորութիւն տաս անոր խօսքերուն:»

Մր. Թրէյսի շարունակելով իր խօսքը՝ ըսաւ.

«Մասնաւոր բան մը կայ այս ազարակին գործերուն մէջ զոր ես չեմ հասկնար: Թէեւ չեմ հաւատար թէ Աստուած կ'որոշէ մասնաւոր անհատներ զանոնք պատժելու համար, միեւնոյն ատեն ինծի այնպէս չի թուիր որ այս դժբաղդութիւնները դիպուածի արդիւնք ըլլան: Տե՛ս, եթէ դուն ցարդ չես դիտած, քու ուշադրութիւնդ կը հրաւիրեմ օս իրողութեան վրայ թէ ազարակիդ մէջ թուշուն մըն անգամ չկայ:»

«Այո՛, հայրիկ, ըսաւ էտիթ, եթէ մտիկ ընես, թուշունի մը ձայն չես լսեր: Ի՛նչ անուշ կ'երգէին անոնք երբեմն: Առանց անոնց ամէն բան ամայի կ'երևի, և կարծես մեծ դժբաղդութիւն կը սպառնայ մեր գլխուն:»

«Ինծի ըսին թէ թուշուն չկայ, ես աւելի ուրախ եղայ խորհելով թէ վերջապէս ազատած եմ անոնցմէ:»

«Ճիշդ հակառակը, ըսաւ Թրէյսի, ամէնէն դժբաղդ բանն է որ պատահած է քեզի: Այդ թուշունները, զոր դուն բնաջինջ ընել կը ջանաս և զորոնք յաջողած ես վանել ազարակէդ, քու հունձքդ միջատներու և որդերու կեր ըլլալէ պիտի պահէին: Հարիւրաւոր թուշուններ կան իմ արտիս մէջ հիմա այս գարնան եղանակին, և սակայն յաջող հունձք մը ունենալու ամէն ակնկալութիւնն ունիմ: Եթէ քիչ մը ժամանակ տուած ըլլալով ուսումնասիրէիր այս խնդիրները, պիտի տեսնէիր թէ թուշունները Աստուծոյ մեղի տուած լաւագոյն պարգևներն են: Ասոնք բնաջինջ կ'ընեն անհամար միջատներ, որոնք ծառերու և տունկերու վնասակար են: Կը կարծեմ թէ քու արտիդ բուսականութեան վիճակը կը մատնանշեն քու լաւագոյն բարեկամներու բացակայութիւնը: Չեմ կրնար ըսել թէ դո՛ւն վանած ես զանոնք, թէ՛ զերագոյն նախախնամութիւն մը հեռացուցած է զանոնք ասկէ, բայց իրողութիւնն այն է որ անոնք մեկներ են, և քու ազարակդ անոնց բացակայութենէն մեծապէս վնասուած է»:

«Ճշմարիտ է, հայրի՛կ, թուշունները լաւագոյն բարեկամներդ էին, և դուն զանոնք վանեցիր», ըսաւ Էտիթ:

«Ճշմարտութիւն մը կրնայ ըլլալ ձեր այդ ըսածին մէջ», ըսաւ Շէյն, կէս համողուած, անգամ մը խորհիմ ատոր վրայ»:

«Աստուած կենդանիները և թուշունները տուած է մեզի մեր գործածութեան և օգտին համար: Մարդուն տուած իշխանութիւն անոնց վրայ, և ինք իր օրէնքը փոխած կամ յետս կոչած չէ. բայց կրնայ հեռացնել զանոնք, ինչպէս թուշունները հեռացուցած է ազարակէդ: Կրնայ անկարողութեան դատապարտել կենդանիները որ

չկարենան գործել մեզի համար. ինչպէս բրած է քու ձիերուդ, թէև այնպէս կը կարծեմ թէ ձիերուդ պատահածը չափազանց աշխատութեան հետեւանք է: Նշանակելի, և ինձ համար անբացատրելի պարագայ մըն է որ բոլոր կենդանիներդ ալ միեւնոյն ատեն հիւանդացած են: Պէտք է լաւ հասկնաս, բարեկամս, թէ ձիերն ալ ձիշդ քուկինիդ պէս մարմնական կազմուածք մը ունին, և թէ անոնց ոյժը կրնայ չարաչար գործածուիլ. և եթէ չափազանց աշխատութիւնը ուժասպառ ընելով կը տկարացնէ քու կինդ, ինչո՞ւ նոյնը չընէ քու ձիերուդ»:

«Այո՛, կրնայ ըլլալ որ սխալած եմ այս մասին», ըսաւ Շէյն:

Էտիթ՝ իր հօրը այս խօսքին վրայ գորովանքով սեղմեց անոր ձեռքը, ուղեց գլինքը աւելի ևս ամրապընդել իր այս նոր և փոխուած համոզումներուն մէջ:

«Քաղցրութիւնը, շարունակեց Թրէյսի, մեծ դեր ունի կենդանիները իրենց ծանր աշխատութեան ատեն քաջախերիւր գործին մէջ, և կը վիսկաւս որ դու և Լոյս իսկ քաղցր խօսքերով քաջալերած չես բռ կենդանիներդ: Սէր և քաղցրութիւն ոյժեր են որ աշխարհը կը կառավարեն: Կրնաս բռնի ուժով թերևս ժամանակ մը զսպել ձի մը, բայց անոր անոպայ բնաւորութիւնը վերջապէս օր մը պիտի ըմբոստանայ, և այն ատեն ձին ինք կ'ըլլայ տէրը, քանի որ մարդէն աւելի զօրաւոր է: Տիքին քեզի ըրածը չ'ապացուցաներ այս ճշմարտութիւնը: Մայք կ'ըսէ թէ բժիշկին ետեւէն գացած ատեն տեսաւ թէ ոչ մէկ ձի Տիքէն աւելի աղէկ կրնար կառք աշել: Մայք քու ձիերուդ հետ «Ոսկեղէն Կանոն»-ին համաձայն վարուելէն ի վեր այնքան փոփոխութիւն նշմարած է անոնց վրայ որ հիմա զանոնք չպիտի ձանձնաս: Եւ եթէ այս աստիճանով միշտ զարգացում ցոյց տան, կարճ մի-

Ղոցի մը մէջ կարող պիտի ըլլան վերսկսել իրենց աշխատութիւնը:»

«Ա՛խ, ի՛նչ աղուոր բան եթէ այդպէս ըլլայ», ըսաւ Էտիթ:

«Ահա այս քանի մը ճշմարտութիւնները յիշեցի քեզի որպէս զի վրան խորհի՛ս, և առողջանալէ՞ք վերջ զանոնք գործադրես, և փորձով տեսնես թէ իմ ըսած կերպըս քու հին կերպէ՞ք աւելի շահաւոր չպի՞տի ըլլայ: Դրացիներս պիտի հաւաքեմ ու կրկին ցորենդ պիտի ցանենք, կրնայ ըլլալ որ տակաւին աղէկ հունձք մը ունենաս: Քորան հոս պիտի զրկեմ որ Էտիթն օգնէ, մինչև որ ուրիշ մը կարող ըլլաս գտնել: Ուրեմն, մնաք բարձ՛վ, բարեկա՛մս. երբեք գործիդ համար հող մի՛ ընեք, քու զրացիներդ քեզի պիտի օգնեն:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ.

Շէյն լրջօրէն խորհեցաւ Թրէյսիին խօսքերուն վրայ, և սա համոզման եկաւ թէ՛ թերևս սխալ էր իր ըրածը. — թէ՛ երջանկութիւնը իր կեանքին գլխաւոր նպատակը չէր եղած: Յիշեց իր կոշտ և բիւտ վարձուները զոր շատ անգամ ունեցեր էր իր կնոջ և աղջկան հանդէպ, որոնք զինքը կը սիրէին, և որոշեց տարբեր կեանք մը վարել: Երբ տակաւին այս խորհուրդներով իր միտքը զբաղած էր, Էտիթ ներս եկաւ և իր հօրը քով նստաւ:

«Ի՞նչպէս է մայրդ, Էտի՛», ըսաւ հայրը:

«Կարծեմ աւելի աղէկ է, հա՛յրիկ:»

«Էտի՛, հիմա կը խորհիմ թէ ես իրեն հետ սիրով ու քաղցրութեամբ վարուած չեմ: Իր կեանքը չեմ երջանկացուցած այնչափ՝ որչափ կրնայի և պարտ էի: Երբոր աղէկնամ այս ընթացքս պիտի փոխեմ:»

«Վստահ եմ թէ մայրիկը երբեք գանգատ մը չունի, հա՛յր, բայց մենք ամէնքս աւելի երջանիկ պիտի ըլլայինք եթէ մեզ սիրէիր ա՛յն սիրով որով կը սիրէիր երբեմն, և դրամ չահելու համար ինքզինքդ սյդքան չթշուառացընելով՝ ջանայիր երջանիկ ըլլալ:»

«Ճիշդ այդ է որ ես այ պիտի րնեմ, Էտի՛»:»

«Ո՛հ, հայրի՛կս, որչա՛փ ուրախ եմ», ըսաւ Էտիթ և ինկաւ իր հօրը պարանոցին վրայ:

«Եւ, Էտի՛, դուն որ ժամանակիդ մեծ մասը գիրքեր կարդալով կ'անցնես, ի՞նչ կը խորհիս կենդանիներու մասին Թրէյսիին յայտնած գաղափարներուն վրայ:»

«Ճշմարիտ են, հա՛յրիկ, կատարելապէս ճշմարիտ են: Աստուած տուած է մեզի թուչունները և կենդանիները, և կարծեմ մե՛ղք է դանոնք չարաչար գործածելը: Անչուշտ ինք մեղմէ հաշիւ պիտի պահանջէ իր արարածներուն հետ մեր վարուելու եղանակին համար:»

Էտիթ երբ այսպէս կը խօսէր խոնարհեցուց գլուխը իր հօրը երեսին վրայ և արցունքի կաթիլ մը իր աչքէն պահեցաւ անոր այտերուն վրայ :

«Ո՛հ, հայրի՛կ, շարունակեց Էտիթ, եթէ դուն բարի և քաղցր ըլլայիր, ո՛չ միայն մայրիկին, Թօմին և և ինձի, այլ Աստուծոյ մեղի տուած բոլոր կեանք ունեցող արարածներուն, որքա՛ն շատ պիտի սիրէի քեզ, և որքա՛ն երջանիկ պիտի ըլլայի :»

«Ո՛հ, կայ, ազջիկս, մի՛ լար, կ'ընդունիմ թէ իրաւունք ունիս. պիտի փոխեմ ընթացքս և նոր կեանքով մը ապրիմ : Կրնայ ըլլալ որ առաջին անգամ քիչ մը տարօրինակ և դժուար գայ ինձի, բայց կարծեմ կրնամ վարժուիլ վերջապէս :»

«Ո՛հ, հայրիկս, որքա՛ն ուրախ եմ : Երթամ ու մայրիկին ըսեմ. տարակոյս չունիմ թէ այս ուրախ լուրը անոր ապաքինման պիտի նպաստէ :»

«Գնա՛ և Թօմը ինձի զրկէ, կ'ուզեմ քիչ մը հետը խօսիլ :»

Թօմ՝ իր հօրը սենեակը մտաւ զարմացած, քանզի Էտիթին դէմքէն յայտնի կը տեսնէր թէ կարևոր բան մը պատահած էր :

«Թօ՛մ, ըսաւ հայրը, վայրկեան մը դադարէ վերջ, ես սա եղբակացութեան եկայ թէ՛ մենք մեր ազարակին մէջ ցարդ ուղիղ սկզբունքով չէինք գործեր : Գիտեմ թէ դուն իմ օրինակիս կը հետեւէիր և ճիշդ իմ ըրածիս պէս կ'ընէիր, ինչ որ շատ ընական է տղու մը համար : Բայց կարծեմ սխալած ենք կարգ մը բաներու մէջ. հիմա բոլորովին պիտի փոխենք մեր ընթացքը և պիտի սկսինք նոր ուղղութեամբ մը ընթանալ : Մեր ազարակին գործերը անյաջող վիճակի մէջ են. եթէ մեր թերութիւններուն համար մեղի դրկուած պատիժ մըն է այս, ուրիմ»

պէտք է փոխենք մեր ընթացքը : Ասկէ վերջ պիտի ջանք քաղցրութեամբ վարուիլ մեր կենդանիներուն, թոչուններուն և իրարու հետ, և տեսնենք կեանքի այս նոր կանոնը լաւագոյն արդիւնք չպիտի բերէ մեզի :»

«Կը հաւանիմ ատոր», ըսաւ Թօմ :

Թօմին այս պատասխանը իրաւամբ շատ զարմացուց հայրը :

«Կը հաւանիմ, կրկնեց Թօմ, քանզի ես ալ ճիշտ նոյնը խորհած էի յորմէ հետէ Մայք իր «Ոսկեղէն Կանոնին» համաձայն խնամք տարած էր ձիերուն : Անոնց հետ վարուելու այս նոր կերպը Հօճղին բժշկութենէն աւելի օգտակար եղած է :»

«Լա՛ւ, այսօրուրնէ սկսեալ քաղցրութեան կանոնը պիտի փորձենք», ըսաւ Շէյն :

Եւ այս կերպով գործը կարգադրուեցաւ :

Շունը, որ բոլոր այս միջոցին պատահանին տակ պառկած էր, ելաւ և ուրախութենէն բակին մէջ աստին անդին կը ցատկուէր : Յաջորդ առաւօտ, արշապոյսէն առաջ՝ արդէն կենդանիներուն բակը գացած ըլլալով՝ Շէյնի նոր որոչումներուն մասին ամէն բան պատմած էր իր ընկերներուն : Այս լուրը կենդանիներուն մէջ մեծ խանդավառութիւն յառաջ բերաւ :

«Կարծեմ ամէն պատճառ ունինք հաւատարու թէ բոլոր պատմուածը ճշմարիտ է, քանզի անցեալ շաբթու մեղի հետ շատ աւելի լաւ վարուեցան, քան որչափ վարուած էին ասկէ առաջ», ըսաւ Տօպին :

«Այս առտու շատ առողջ կը դգամ, և եթէ առատ կեր մըն ալ կերած ըլլայի, շատ լաւ կրնայի արօրը քաշել», ըսաւ խարտեաչ ձին :

«Ամէն պարագայի տակ, ես պարտաւոր եմ իմ աշխատութեանս սկսիլ», ըսաւ թխորակ մտրուկ ձին :

«Երանի թէ կարենայի երկու հաւկիթ ածել այսօր», կտկտաց հաւը, և իբր ապացոյց իր բարի տրամադրութեան, նոր բոյն մը շինեց ամբարանոցին մէջ, ուր ածուած հաւկիթը անկարելի էր որ էտիթ չտեսնէր:

Տօպին բոլոր թռչունները և կենդանիները հրաւիրեց ուրիշ ժողովի մը գործադուլին վերջացած ըլլալը յայտարարելու նպատակով: Ծունը սիրայօժար յանձն առաւ ամէնուն տանիլ այս լուրը. և կէս օրին, երբ հաւաքուեցան կաղնիի ծառին տակ, ոչ ոք բացակայ էր: Ծունը պատմեց ինչ որ լսած էր պատուհանին տակէն, և ամէնքն ալ միաձայնութեամբ ընդունեցին թէ ինդիրը վերջնականապէս կարգադրուած էր:

Տօպին յայտարարեց թէ գործադուլը վերջացած էր, և խնդրեց որ ամէնքն ալ երթան ու եռանդեամբ գործելով՝ օգնեն Ծէյնին՝ անոր ներկայ դժուարին պարագային մէջ: Զիկըր որոշեցին յաջորդ օրն իսկ գործի սկսիլ: Կովը ըսաւ թէ՛ ազարակին մէջ ամէն մարդ պիտի դարձանայ տեսնելով թէ որքան կաթ պիտի տար:

Ծունը ըսաւ որ ազարակապան թրէյսի խոստացած էր որ բոլոր դրացիները պիտի գային յաջորդ օր և սերմը պիտի ցանէին:

«Ուրեմն իմ հարիւրաւոր բարեկամներս հոս պիտի բերեմ, և եթէ թոյլ տան, ամէնքս միասին պիտի աշխատինք խիճացնելու արտին բոլոր որդերը»: ըսաւ սարեակը: Բոլոր միւս թռչունները խոստացան սիրայօժար աշխատիլ սար եակներու հետ և արտը թռչուններու բանակով մը լեցնել:

Ժողովը փակուեցաւ և բոլոր ներկաները մեկնեցան՝ մեծապէս ուրախանալով գործադուլին յաջողութեան վրայ:

«Ահ, կարմրալանջ մը կայ մայրիկին վրայ», ըսաւ էտիթ, այդ օր կէս օրէ վերջ: «Իր անուշիկ ձայնը կարծես լաւագոյն օրերու խոստման աւետիսը կը բերէ: Ահա՛,

մայրիկ, մտիկ ըրէ, տե՛ս, ահա մեծ բազմութեամբ կուգան:»

Ծառելը ամէն տեսակ թռչուններով շուտով լեցուեցան. ամէնքն ալ իրենց կրցածին չափ կը ճռուողէին, կ'երգէին:

«Հայրիկ, մտիկ ըրէ թռչուններուն.» ըսաւ էտիթ, իր հօրը սենեակը մտնելով: «Հաճելի չէ՞ զանոնք դարձեալ տեսնել:»

«Շատ հաճելի է զանոնք հոս կրկին տեսնել, ըսաւ Ծէյն, բայց ամէնէն տարօրինակ բանը զոր երբեք տեսած եմ ա՛յն է՝ թէ անոնք ամէնքը յանկարծ վերագարձած են:»

«Թերեւս Ասուած զսկոնիֆ ևս դրիեց՝ իր արարածներուն հետ քաղցրութեանը վարուելու բարի որոշումիդ հաւատ, ըսաւ էտիթ:»

Ապա բարի աղջիկը իր հօրը անկողնին քով ծունկի գալով և իր բազուկներով փաթթուելով անոր պարանոցին, ըսաւ.

«Սոստա՛ցիր ինձի, հոս, Անոր անունով, հայրիկ, որ քու որոշումդ պիտի կատարես:»

«Այո՛, կը խոստանամ,» ըսաւ հայրը: Թօմ որ այդ պահուն ներս կը մտնէր, գոչեց.

«Ա՛, ասանկ բան տեսած չէի կեանքիս մէջ: Այս մեր ձիերը կը ցատկոտեն, կը վազվառտեն ամբողջ արօտավայրին վրայ, իրր թէ բան մը պատահած չըլլար իրենց: Մայրիկն դարմանը շատ անգուր կերպով բժշկեց զանոնք: Կարծեմ ծեր Հօճըր Մայքէն դէս առնելու պէտք ունի:»

«Այո՛, և մի մոռնար որ դուն ալ դաս առնելու պէտք ունիս, Թօ՛մ, որպէս զի դուն ալ կարենաս նոյն դարմանը գործածել: Թռչուններուն ալ մտիկ ըրէ», ըսաւ էտիթ:

«Հաւատա՛ որ դիտած չէի զանոնք, այնպէս կ'ե-
րեւի թէ մեր հին ազարակը իր զուարթութեամբ և յա-
ջողութեամբ ետ գալ կը սկսի, այնպէս չէ՞ :»

Այս ըսելով Թօմ բռնեց իր քրոջ մէջքէն և ուրա-
խութենէն խօսարար պարեց անոր հետ, մինչև որ քոյրը
յոգնելով մէկդի քաշուեցաւ և գնաց իր մօրը սննեակը
քարի լուրը անոր հաղորդելու :

Առտուն երբ Թօմ ամբարանոց կ'երթար, երեք չորս
կատու տեսաւ որ հոս հոն կը վազվզէին, անմիջապէս
քար մը առաւ որպէս զի անոնց նետէ :

«Բարի եղի՛ր, բրածդ կանոնին հակառակ է .» ըսաւ
Մայք :

«Իրաւունք ունիս, բսաւ Թօմ, սակայն դիւրաւ
չեմ կրնար վարժուիլ այդ կանոնին : Բայց ի՞նչ գործ
ունին անոնք հոս» :

«Ա՛հ, կատուները ամբարանոցին առնէսները կ'ըս-
պանեն, և հաւատա՛ որ առնէա մըն անգամ չի կրնար
փախչիլ անոնց ձեռքէն :»

«Բարի յաջողութիւն անոնց . ուրեմն, քանզի քիչ
մնաց այս առնէսները մեզ ալ պիտի տանէին .» ըսաւ
Թօմ : Ի՞նչպէս եղան ձիերը :»

«Նայէ՛, Թօ՛մ, կը յիշե՞ս որչափ կազ էին անոնք :»

«Այո՛ :»

«Լա՛ւ, Տօպինէն զատ, մէ՛կ կազ կամ պրկուած
ոտք ունեցող ձի մըն անգամ չկայ հիմա :»

«Ի՞նչ բացատրութիւն կուտաս ատոր .» հարցուց
Թօմ :

Միակ բացատրութիւնն է իմ ականց հետ վարուէրու
եղանակս : Ես հիմա ունիմ դարմանը որ մարդու, անա-
սուններու և բոլոր ապրող արարածներու համար օգտա-
կար է : Պիտի գտնես զայն Ս. Գիրքին մէջ, Ի՛նչպիսի

կ'ուզիք որ ուրիշներ ձեզի ընեն դուք ականց ականց շրիք,
անս դարմանը :

«Ա՛հ, Մայք, կը տեսնեմ որ բանաստեղծական կա-
րողութիւն ալ ունիս :»

«Այո՛, բանաստեղծ ալ եմ, և եթէ ներդաշնակ
ձայն ունենայի երգ մըն ալ կ'երգէի քեզի :»

«Հոգ չէ ձայնդ, երգէ՛ նայինք :»

«Ուրեմն այս առիթին յարմար իմ շարադրած մէկ
երգս երգեմ քեզի :

Ես Միխայիլն եմ Մայք Բարսի,
Ուրախ գուարք եւ միշտ հեշի.
Տարին ատեն օր արջը կաշխատիմ :

Բոդուր ձիերն ու արջստներն
Յոյց կուսան ինձ իրեկ մեծ սերն,
Պասաւս մը չունիմ ինձեւ վսխուարու :

Թող ինչ ճակնկան իբր բարեկամ
Կենդանիներ, քոյուն, եւ կաւ
Նոյն իսկ հաւերն, ատենքն ալ բարի :

Բանկի գակոնք Ինքն մեր Ասուած
Իր բարութեանիս եւ ստեղծած,
Եւ մեզ ե յսնձեւ իբրեւ տր ականց :

Պե՛տ չի ականց անգուր ըրանք,
Պարսպ տեղը տանք շարժարանք.
Ահա կ'ըսեմ ձեզ, այս է ուղիդ :

Զի հակառակ պարագային,
Պիտի գտնիք Մայք Մայք Բարսին,
Որուն դեմ, սակայն, դիւրին չի կոռուի :

«Կեցցենս, Մա՛յք» գոչեց էտիթ որ ճիշտ Մայքին
երգը սկսած ատեն աննշմարելի կերպով ներս մտած էր :

«Հաւատա՛ որ չէի գիտեր թէ ասանկ շնորհալի ուն-
վընդիր մը ունէի, ապա թէ ոչ բոլոր միջոցին պիտի
չիկնէի» :

«Պարտապ խօսք մի ըներ, ըտաւ էտիթ, քու ունկըն-

դիրդ կը գնահատէ երգդ և քիչ մնաց որ կրկնու՛մ պա-
հանջէր» :

«Այն ատեն ես ալ խոնարհութիւն մը ընելով շնոր-
հակալ կ'ըլլայի, քանի որ գիտցած միակ երգս է այս :
Բայց մենք պիտի ուզէինք քու անուշ ձայնդ լսել, եթէ
հաճիս մեզի երգ մը երգել» :

«Մէ՛, ներեցէ՛ք, կը խնդրեմ» :

«Եկո՛ւր, ըսաւ Թօմ, ճիշտ ատենին եկար, չես կրնար
դիւրին դուրս ելլել, Մեզի երգ մը երգէ, եթէ ոչ քեզ
ամբարանոցին մէջ կը փակեմ» :

«Ես ալ կուգայի քեզ կ'ազատէի, ըսաւ Մայք, բայց
երգէ երգ մը, քանզի դուն աղուոր, անուշ աղջիկ մըն
ես, և կ'ուզես բարեկամներուդ հաճոյք պատճառել» :

«Ա՛՛, քանի որ կը ստիպէք, պիտի երգեմ» :

Եւ էտիթ երգեց նետեւեալ երգը :

Երբեւն երկրիս վրայ միայն կ'ապրեին
Բագու՛մ քոչուներ եւ կենդանիներ,
Եւ սևոր վրայ մեծ հսրսուքեաւնք
Անոնք կ'իշխեին իբրեւ միակ սեր,

Միևչեւ որ Ասուած մարդը ստեղծեց,
Եւ զայն անկունն ըրաւ սեր իշխան.
Ահա այն ասէն քոչուն եւ զազան
Կը կասարեին սևոր հրաւսն :

Զըրայ վերցնես քու ձեռքի անգուք
Եւ պարսպ սեղը զանոնք խոչսանգես.
Զի անոնք իբրեւ պարգև քանկազին
Տրուած են ինծի եւ իեզի, գիտնա՛ :

Աւարիչը մեզ տուած է զանոնկ
 Որ միշտ ծառայեն մեր օգտին հաւեստ,
 Աստուծոյ առջեւ կ'ըրջայ յանցաւոր
 Ան որ կը վարե զանոնկ չարացար:

Ըրե՛ դուս անոնց ինչպէս որ կ'ուզես
 Անոնկ քեզ ընեն, եղի՛ր միշտ գրած.
 Գիտցի՛ր գործածեղ անգիկն այս աւանդ,
 Որ է Աստուծակ քեզի յանձնըւած:

«Շնորհակալ եմ, Օր. Էտիթ, շնորհակալ եմ, իրա՛ւ որ գեղեցիկ երգ մըն է: Թէև քեզի չափ երգելու արուեստէն չեմ հասկնար, բայց գէթ կրնամ քու երգածդ գործադրել. երբէք պիտի չմոռնամ երգիդ միջոցով տըրուած զասը»:

«Եկէ՛ք, գործի սկսինք: Դրացիները խմբովին պիտի գան մեր սերմը ցանելու, և չպիտի՛ գարմանան երբ մեզ տեսնեն որ մեր աղուոր ձիերով արտը երթալով կ'աշխատինք: Այո՛, իրաւ որ պիտի զարմանան»:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա.

Ճօն Շէյնին դրացիները ճիշտ ատենին եկան անոր օգնելու, ինչպէս սովորութիւն է երկրագործներու մէջ: Իրենց ձիերը և գործիքները հետերնին բերելով ամէն պատրաստութիւն տեսան սերմը ցանելու համար: Հողը հերկելու և ցանելու գործողութիւնը հեշտիւ կատարուեցաւ: Թռչունները աշխատութեան իրենց բաժինը կատարեցին: Ամբողջ օրը կը հետեւէին արօրին և մէջտեղ ելած բոլոր որդերը կը բռնէին: Մարդիկ կը հերկէին հողը, տակնուվրայ ընելով՝ լաւ մը կը ցաքանէին զայն, որպէս զի թռչունները կարենային բոլոր որդերը ժողվել: Շէյնին ձիերը, ագարակին մէջ աշխատող միւս ձիերուն պէս յօժարակամ կը գործէին: Փառաւոր, յաջող օր մըն էր: Կարելի չէր գտնել աշխատողներու ոչ մէկ խումբ որ Շէյնի ագարակին մէջ գործող մշակներէն աւելի զըւարթ ըլլար: Ամէնքն ալ երջանիկ էին որովհետև ազնիւ գործ մը կը կատարէին, և մինչև կէս օր յօժարակամ աշխատեցան: Ճաշին զանգակը հնչեց և տուն երթալով նոր անակնկալի մը առջև գտան ինքզինքնին: Իւրաքանչիւրին կինը և աղջիկը հոն էին: Ասոնք ծառերուն տակ երկար սեղան մը յարդարեր էին, և պատրաստեր էին անանկ ճաշ մը որ եպիկուրի մը ախորժակը կրնար գոգոնել:

Մը. Շէյնը իր աթուով նստեցուցեր էին պատուհանին տակ, ուրկէ ամէն բան կրնար տեսնել: Տիկին Շէյն իր ամուսինին քով կը նստէր. այր և կին շատ տարիներէ ի վեր այսքան երջանիկ երեւցած չէին: Ի՛նչ փառաւոր խնջոյք այդ ծառերուն տակ: Ի՛նչ ախորժակով կ'ուտէին այր մարդիկը, և ի՛նչ փոյթեռանդն և պատրաստակամ կ'աշխատէին կիները՝ անոնց ծառայե:

լով : Ամէնքն ալ կը խնդային , կատակներ կ'ընէին և կ'ուտէին . Շէյնի ազարակին մէջ երբեք այսքան զուարթութիւն և հաճոյք տեսնուած չէին :

Ամբողջ օրը գործեցին , և յաջորդ օրը վերստին գալով աշխատեցան , մինչև որ բոլոր սերմը ցանուեցաւ : Յաջորդ օրը անձրև գայով ջրեց հողը . և ապա արևը ելլելով տաքցուց զայն : Սերմը ծլեցաւ և կը մեծնար ու ապագային յաջող հունձք մը կը խոստանար : Թէև որդերը ցանուած սերմերէն մաս մը կերան , բայց անոնց կերածին փոխարէն աւելորդ սերմ ձգած էին իւրաքանչիւր ածուի մէջ : Թռչունները չէին կրնար բոլոր որդերը մէկ անգամէն բնաջինջ ընել , բայց մեծ մասը ըրին : Շէյնին ազարակին մէջ ամէն բան հիմա բնական օրէնքներու համաձայն կը կատարուէր , և յաջողութիւնը իր ժպիտը ցոյց կուտար անոր վրայ :

Շէյն տեսաւ թէ ամէն բան յաջող ճամբու մէջ էր , ինք այս ամէնուն կը հետեւէր մասնաւոր հետաքրքրութեամբ մը : Կոտորած սրունքով տան մէջ փակուած միջոցին էտիթ համոզած էր զինքը որ Քորա Թրէյսիէն փոխ առնուած քանի մը գիրքերը կարդար , որոնք կենդանիներու , թռչուններու օգտակարութեան վրայ կը խօսէին :

Գանի մը շարքի մէջ Շէյն ա'լ կարող եղաւ անթացուպով ազարակ երթալ : Չէր կրնար չտեսնել այն տարբերութիւնը զոր իր շուրջ ամէն բան իրեն կը ներկայացնէր : Գոհունակութիւն մը կը փայլէր ամէնուն վրայ :

Առաջին անգամ երբ ամբարանոց գնաց , Տիքը ներկայացաւ իրեն , և իր քիթը երկնցնելով Շէյնին ձեռքին քսեց :

«Կարծեմ ձին ինձմէ ներում կը խնդրէ , ըսաւ Շէյն : Աւելի պատշաճ պիտի ըլլար որ ես իմ վարմունքիս համար իրմէ ներում խնդրէի» :

Շէյն շոյեց Տիքին զլուրը , և ըսաւ , «Կարծեմ հիմա ա'լ զիրար կը հասինանք , ծերո՛ւկս» :

«Մր . Շէյն , քեզի ըսեմ որ քու ձիրերուդ չափ աղէկ գործող ձի տեսած չեմ , ըսաւ Մայք : Կարծեմ Տօպինն ալ շատ չանցած կարող պիտի ըլլայ վազվզել արօտավայրին մէջ» :

«Խեղճ , ծիր Տօպին , կը վախնամ որ , ալ ասկէ վերջ շատ հաճոյք չզգայ կեանքէն , բայց ցորչափ կ'ապրի , պէտք է հանգիստ ըլլայ» :

Դեռ տարին չլրացած Տօպին իր վերջին հանգըստավայրը գտաւ խոտալից հողին տակ : Հոս կրնայ հարցուիլ . «Ո՞վ գիտէ թե մարդոց որդիներուն հոգիները վեր կ'եղին եւ անասուններուն հոգիները վար գետնը կ'իջնեն» :

Աստուած կը ստեղծէ անասունը , մարդուն ինչսանութիւն կուտայ անոր վրայ , և ի վերջոյ կ'առնէ զայն : Անոր մահկանացու մասը հողը կ'երթայ : Եթէ անոր մէջ անմահ տարր մը կայ , Աստուած կ'առնէ զայն , ինք գիտէ ինչ պիտի ընէ անոր :

Շէյնի ազարակին մէջ աշխատութիւնը զուարթօրէն յառաջ կը տարուէր , և ամէն բան յաջող կ'երթար : Թռչունները իրենց պարտքը կը կատարէին ու ցանուած սերմը սքանչելի կերպով յառաջ կուգար : Շէյն կատարելապէս ապաքինեցաւ , ու մարդիկ տեսան որ Շէյն առաջուան մարդը չէր : Սորված էր հիմա թէ թռչունները իր բարեկամներն էին . ամառը երկար ատեն դիտեր էր անոնց աշխատութիւնը ու տեսեր էր թէ որքան փութաջանօրէն միջասններ կը փնտռէին : Իրաւ է որ երբեմն կեռաս ալ կուտէին , բայց որքան աննշան բան էր իրենց տուած այդ վիսար՝ բազմատամբ անոնց մատուցած մեծ և անզնահատելի ծառայութեան :

Շէյնի սկզբունքը եղած էր աշխատցնել մարդիկ իր

գործին մէջ և վճարել անոնց օրականները անոնց աշխատութեան յառաջ բերած շահուն համեմատութեամբ: Եթէ զանոնք գործածելով շահաւոր կ'ըլլար, կը պահէր զանոնք եթէ ոչ կ'արձակէր: Նոյն սկզբունքը ունէր նաև թռչուններու մասին:

Գարնան մէջ որդերուն փճացուցած հունձքը իր ագարակին բոլոր բերքէն աւելի արժէք ունէր, և սերմանուած երկրորդ հունձքը, զոր, հիմա կը հաւատար թէ՛ թռչունները պահպանած էին, քանի մը տարուան մէջ իր ստանալիք արդիւնքին հաւասար էր: Այս պէս կը պատճառարանէր երբ նոյն նիւթին վրայ կը խօսէր Էտիթին հետ:

«Բայց, հայրի՛կ, բաւ էտիթ, լոկ զրամական շահէն աւելի մեծ և ազնիւ բան մըն ալ չկայ այս հաշիւին մէջ»:

«Այո՛, Էտի, հաշիւին այդ կողմն ալ կը տեսնեմ: Հիւս կ'ընդունիմ թե ակոնկ Աստուծոյ արարածներն են որ մեր օգտին հաւար տրուած են մեզի, եւ թե ինչպէս որ մեզի տրուած է զակոնկ, կրնայ նաեւ մեզու առնել»:

«Եւ ասկէ աւելի բան մը չէ՛ք տեսներ»:

«Այո՛, հիմա կը գնահատեմ անոնց երգը, ինչ որ առաջ չէի կրնար: Շատ գեղեցիկ բաներ կան բնութեան մէջ, զորոնք առաջ չէի տեսներ: Կը սկսիմ մեր ընտանի կենդանիներուն հնազանդութիւնը և բարութիւնը գնահատել: Չեմ մեղադրեր Տիքը որ ըմբոստացաւ. ան միայն իրեն հետ չարաչար վարուելու վրէժը լուծեց: Երբէք թող չպիտի տամ որ այս ագարակին մէջ անգամ մըն ալ ու է կենդանի չարաչար գործածուի»:

«Եւ հաւատա՛ որ ագարակին մէջ մէկը չկայ որ ուզէ անոնց հետ չարաչար վարուիլ, Մր. Շէյն», ըսաւ Մայք, որ այդ միջոցին Թօմին հետ ներս եկած էր:

«Կրնամ քեզի վստահիլ, Մա՛յք, քանի որ դուն միշտ կենդանիները չարաչար գործածելու հակառակ եղած ես, բայց կը վախնամ որ Թօմ տակաւին իր մշտքին մէջ ունենայ այդ հին գաղափարները :»

«Երբեք մի վախնար այդ մասին, Մր. Շէ՛յն, քեզ կը վստահացնեմ որ Թօմ՝ նոյն իսկ Մր. Թրէյսիէն աւելի զօրաւոր ու եռանդուն կերպով կը փափաքի գործարարել քաղցրութեան կանոնը, և կարծեմ դէռուսի օրիորդի մը, Օր. Քօրա Թրէյսիի, ազդեցութեամբն է որ այս փոփոխութիւնը տեղի ունեցած է իր վրայ: Ը՛հ սևակ յի՛:»

Այս ըսելով Մայք մօտեցաւ Թօմին ու անոր կողերը ուժով մը խթեց:

«Է՛հ, ըսաւ Թօմ, լուէ, այդ շատախօս լեզուդ միշտ խօսելու պարագայ բան մը կը գտնէ»:»

«Շատ աղէկ, Միքայէլ Մաք Քարդին մէկ երկու բան գիտէ և լեզու մըն ալ ունի զանիկա խօսելու: Այս ամառ երկու աչքով քեզ կը դիտէի, ու հիմա գարնան երգած երգս սա կերպով փոխած եմ:—

Թօմ Շէյն ունի բաւախակ խելք,
Ա՛յնչս պիտի գործէ իբր մարդ .
Ասեկն նըշան մեզ կը յայցնէ
Թե՛ այս աշնան պիտի կարգըի,
Այո՛, այս աշնան պիտի կարգըի .
Ասեկն նըշան մեզ կը յայցնէ
Թե՛ այս աշնան պիտի կարգըի :

Այսինքն, եթէ իր հայրը հաւանի»:»

Ամէնքն ալ խնդացին Թօմին վրայ ու ուրախ զուարթ բաժնուեցան իրարմէ:

Մայքին գուշակութիւնը ուղիղ էր, քանզի Թօմ Շէյն ու Քօրա Թրէյսի յաջորդ ձմեռ ամուսնացան: Օրի-

որդ Թրէյսիին ազդեցութեամբն էր որ կենդանիներուն հանդէպ Թօմին գաղափարներուն ու արարքներուն վրայ այնքան մեծ փոփոխութիւն մը յառաջ եկած էր:

Ամառը անցաւ, և ձմեռը վրայ կը հասնէր. Շէյնին արտին բերքը ներս առնուեցաւ. ամէն ակնկալութենէ վեր առատ հունձք մը. ձիերը դիրցած և երջանիկ էին: Շէյն հիւանդ բերել տուաւ գիւղին ախոռները նորոգելու համար, որպէսզի ձմեռուան ցուրտ հովը անոնց վրայ չփչէ: Չիբրուն համար ծածկոցներ շինել տուաւ, — բան մը զոր երբեք ըրած չէր ասկէ առաջ:

Չմեռուան ցուրտ եղանակը արագ վրայ հասաւ. և գրեթէ Նոյեմբերի կիսուն ձիւնի փոթորիկ մը ունեցան: Կատաղի հովը կը քշէր ձիւնը դաշտերուն վրայ, իսկ Շէյնին ընտանիքը իրենց վառարանին շուրջը կրկնապէս երջանիկ էին, քանզի հոն կը տիրէր սէրը:

Էտիթ որ պատուհանին տակ կեցած՝ կը դիտէր ձիւնին փոթորիկը, ըսաւ.

«Ո՛հ, նա՛յէ, հա՛յրիկ, դրան առջև կենդանի մը կայ. արդեօք մերիններէն մէ՞կը դուրսը մնացած է :»

«Չեմ կարծեր, ըսաւ հայրը, պատուհանին մօտենալով:

«Ո՛հ, սա ծեր ջորին ըլլալու է որ ամբողջ ամառը դուրսերն էր :»

«Որո՞նն է այն արդեօք, հայրի՛կ :»

«Չեմ գիտեր, ճամբան կորսնցուցած է: Մե՛ղք է որ սասանկ ծեր կենդանի մը դուրսը մնայ և անօթի մեռնի :»

«Ներս առնենք մինչև որ փոթորիկը հանչի :»

«Այո՛, ներս առնելու է: Թօ՛մ, դուն և Մայք գացէք և սա ծեր ջորին ներս առնելով ետեւի ախոռին մէջ դրէք և ուտելիք ալ տուէք :»

Ջորին ինքն ալ մեծապէս զարմացած, ներս առնուեցաւ և տաքուկ ախոռին մէջ դրուեցաւ: Կեր ու

չոր խոտ տրուեցաւ անոր որ սկսաւ լեցնել իր դատարկ ստամոքսը առանց շնորհակալութիւն յայտնելու խորհուրդն անգամ ունենայու :

«Ի՞նչ է այս, ըսաւ ջորին Տօպինի, առաջուան վրայ մեծ փոփոխութիւն մը կը տեսնեմ :»

«Այո՛, անշուշտ, մենք հիմա ունինք ինչ որ կ'ուզէինք ունենալ,» ըսաւ Տօպին :

«Լա՛ւ, ուրխ եմ լսելով որ հիմա ամէն բան փոխուած է . եթէ կրնամ գործ մը գտնել, ես ալ հոս կը կենամ» :

«Կը յուսամ թէ կրնաս կենալ . քանզի մենք ամէնքս ալ երախտապարտ ենք քեզի որ գործազուլին հրահանգները տուիր մեզի :»

«Ա՛հ, ջորին բոլորովին ապշած մնացած էր, ըսաւ թօմ, երբ տուն դարձան : Երբեք տեսած չեմ կենդանի մը որ ասանկ ապշած զարմացած երևոյթ մը ունենար որքան ունէր այս ջորին, երբ զինքը ախոռ տարինք : Իրօք կ'արժէր տեսնել զանիկա այն պահուն երբ իր զառամեայ մորթին վրայէն ձիւնը թօթուելով դնաց լը կերը ուտելու :»

«Լա՛ւ, մեծ ծախք մը չէ զինքը պահելը, ե կարծեմ կրնանք այս ձմեռ հոս թողուլ :» Այսպէս ջորին գործն ալ կարգադրուեցաւ :

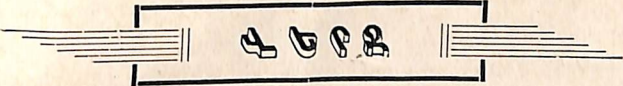
«Շատ աղէկ ըրիր, Մր. Շէյն, բարին Աստուած անդիլի աշխարհին մէջ այդ ըրածիդ փոխարէնը պիտի հատուցանէ քեզի .» ըսաւ Մայք :

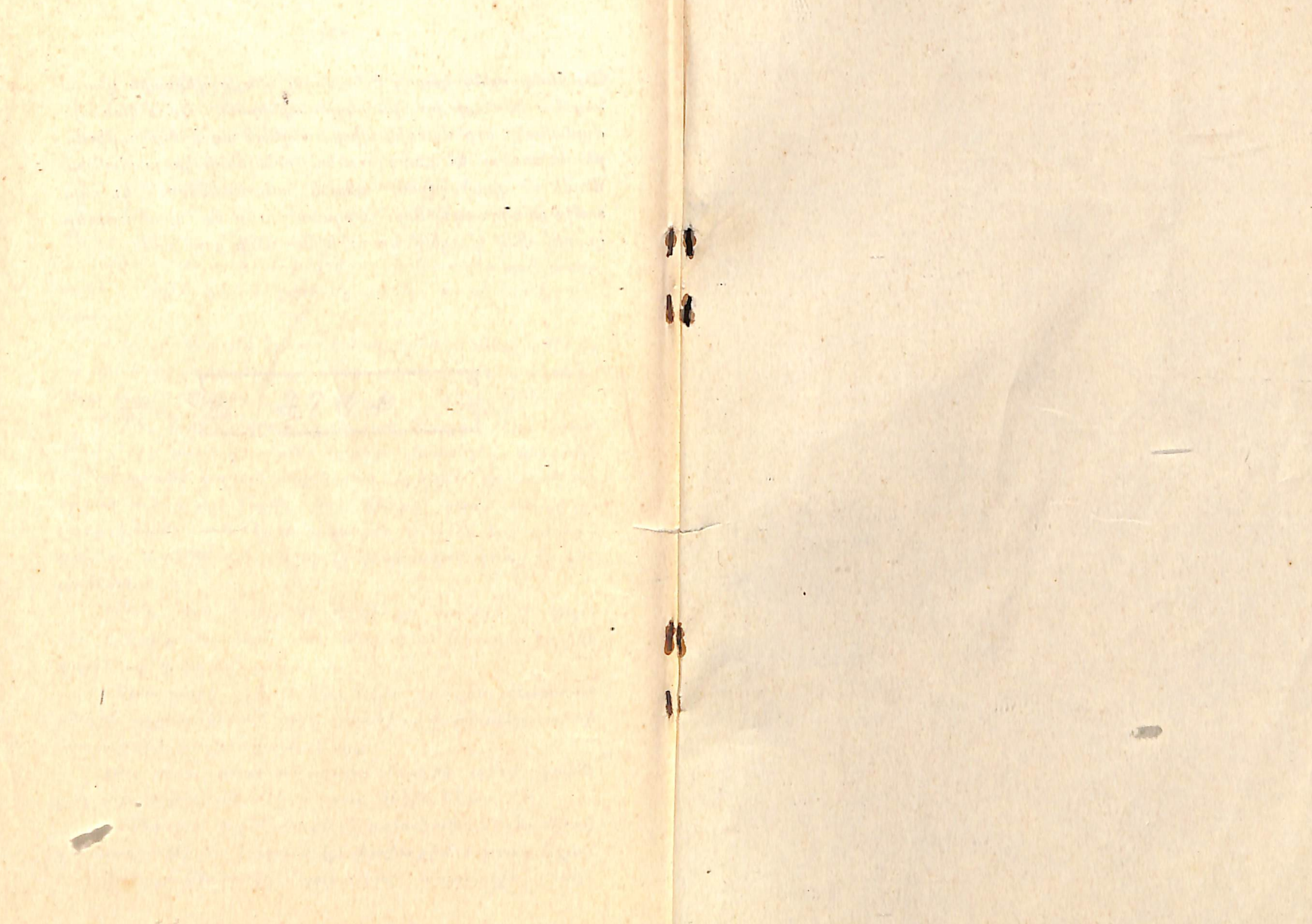
«Եւ բոլոր աստուածավախ մարդիկ պիտի գովենք՝ այս աշխարհին մէջ,» ըսաւ Տիկին Շէյն :

«Հանդարտ խղճմտանքի մը գոհունակութիւնը միակ վարձատրութիւնն է որուն կը փափաքիմ,» ըսաւ Շէյն :

Յաջողութիւնը կը ժպտի Շէյնի ագարակին վրայ :

Ա՛լ հիմա ոչինչ կարող է համոզել զինքը վերստին դառնալ ետ կեանքի իր հին սկզբունքներուն : Շո՛ւս զար այն ժամանակը երբ մարդիկ պիտի ճանչնան սա նշխարութիւնը քի Աստուծոյ եւ մարդկութեան օրհեկները կը պահանջեն մեզու որ գրած ըրջակ սևի սև սևստուներուն, եւ ցոյց տանք սևունց այն նոյն արդարութիւնը եւ գրածութիւնը գործով մեկ կ'ուզեմք որ ուրիշներ մեզի ցոյց տան :

P. U.

No. 6761

